

UNITÁRIUS ÉLETT

52. ÉVFOLYAM 6. SZÁM
1998. NOVEMBER-DECEMBER

Kéthavonta megjelenő folyóirat

Reformátori arcképcsarnok

Dávid Ferenc (1510-1579)

A TARTALOMBÓL

E jelben győzni fogsz

Az antirinitarizmus a XVI. század második felében

Unitárius elődeinkről...
(Az unitárius Bogáti Fazakas Miklós és költészete)

Történelem vagy legenda?
(A csíksomlyói pünkösdi búcsú eredetéről)

Firtosi József Dezső festőművész

Könyvismertetés
(Szalai András: *más Jézus más Lélek más Evangélium*)

***Istentől áldott Karácsonyt
kívánunk olvasóinknak!***

Felhívás!

A Magyarországi Unitárius Egyház segíteni hívja híveit és mindenkit, akiben a szeretet lángja még nem aludt el.

Határainkon kívül szorult – kárpát-aljai – testvéreink nagy bajban vannak. Ezért egyházunk széles körű gyűjtési akciót kezdett az árvízkárosultak segélyezésére. Ennek keretében minden egyházközségi irodában állandó jelleggel folyik az adományok gyűjtése.

Minden Istentisztelet, ünnepség és bármiféle összejövetel alkalmával gyűjtést rendezünk, és az így begyűlt perselypénzeket teljes egészében ugyanerre a célra fordítjuk.

Ezeken kívül egyéni adományait mindenki a Magyar Ökumenikus Szeretetszolgálat (protestáns segélyszervezet) által megadott bankszámlára fizesse be, és a feladóvevényt őrizze meg!

Kérünk mindenkit, most fogjunk össze, és siessünk bajbajutott testvéreink segítésére!

**Magyarországi
Unitárius Egyház**

Sajtóközlemény

A Magyar Ökumenikus Szeretetszolgálat 1998. november 13-án pénteken utaztatta ki második segélyszállítmányát Kárpátaljára.

A szállítmány a magyarországi protestáns egyházközségek és magánszemélyek által összegyűjtött ruhaadományokból állt. A Szeretetszolgálatot támogató gyülekezetek és magánszemélyek eddig több mint 20 tonna ruhaneműt gyűjtöttek össze.

Az adományokat a beregszászi járásban Badaló, Csetfalva, Munkács, Mezővári, Halábor, Sárosroszi, Kovászó települések lakosai kapták meg.

A Magyar Ökumenikus Szeretetszolgálat köszönetét fejezi adományozóinak eddigi felajánlásaikért, és továbbra is kér mindenkit, hogy **elsősorban pénzdományával támogassa** az árvíz által veszélyeztetett térségben végzett munkáját.

A pénzdományok lehetővé teszik, hogy szükségleteknek megfelelően összeállított segélyszállítmánnyal segíthessen a Szeretetszolgálat az árvízkárosultaknak.

SZÁMLASZÁM:

BUDAPEST BANK RT.

10102093-30033003-00000000

OTP: 11711034-20852775

Adományozással kapcsolatban további felvilágosítás Budapesten a 208-4933 és a 320-8251, Debrecenben az 52 441-500-as, Miskolcon a 46 328-045 telefonszámon kapható 8–18 óráig.

Olvassuk együtt a Bibliát hétről-hétre!

„... Magasztalja lelkem az Urat, és az én lelkem ujjong Isten, az én Megtartóm előtt...” (Lk. 1; 47)

Október 26. – November 1. Jak. 1; 19–27

November 2. – November 8. Mt. 5; 3–12

November 9. – November 15. Mt. 5; 17–20

November 16. – November 22. Mt. 6; 25–34

November 23. – November 29. Mt. 7; 7–14

November 30. – December 6. Mt. 7; 21–23

December 7. – December 13. És. 7; 10–17

December 14. – December 20. Lk. 1; 26–56

December 21. – December 27. Lk. 2; 1–20

December 28. – December 31. Lk. 2; 21–39

A Heltai Gáspár Könyvesbolt kínálatából

Unitárius Zsebnaptár 1999

Unitárius Falinaptár 1999

SZENCI MOLNÁR TÁRSASÁG

Budai-Hartyáni: Szabó Dezső bibliográfia

Benkő Péter: A magyar népi mozgalom almanachja

KÁLVIN JÁNOS KÖNYVKIADÓ

Dr. Budai Gergely-Herczeg Pál: Az újszövetség története

Sobor Antal: Perelj, uram

Dr. Bolyki János: Válogatás Kálvin János műveiből

Dr. Tóth Kálmán: Bibliafordítás–bibliamagyarázás

Szentmihályné Szabó Mária: Örök társak

Szentmihályné Szabó Mária: Zrínyi Ilona

Fáber Kovács Gyula: Ballag már a vén diák

Ünnepeljünk együtt! (Evangéliumi színdarabok)

Ifj. Dr. Bartha Tibor-Vladár Gábor: Bibliai fogalmi szókönyv

Ingo Baldermann: A Biblia a tanulás könyve

Fekete Péter: Az egyház és a szekta

Vajta Vilmos: A szeretet keresztény értelmezése

Dr. Gyökössi Endre: „Siess segítségemre, uram, szabadítóm!”

Lapzárta minden páros hó 15-én van. A később beérkezett irásokkal szerkesztőségünk csak a következő hó lapzártáig tud foglalkozni. Kérjük ezt a beküldendő irásoknál figyelembe venni.

Unitárius vallási műsorok

Magyar Televízió
1-es csatorna

„Örömhír” c. műsor

december 20., vasárnap
(pontos időpont a TV-műsorból)

Laptulajdonos:
Magyarországi Unitárius Egyház

Főszerkesztő:
Bencze Franciska

Rovatvezetők:
Kászoni József
(hazai és határon túli kultúra),
Kelemen Miklós
(egyház történet),
Rázmány Csaba

(hazai egyházi tudósítások),
Dr. Somogyi László
(Teológiai Műhely)

SZERKESZTŐSÉG CÍME:

V., Nagy Ignác utca 2–4. Budapest, 1055.
Telefon/fax: 311-2801

Terjeszti a Magyarországi Unitárius Egyház.

Előfizethető:
egyházi központunkban, a lelkesítő irodákban,
vagy egyházi csekkben, Unitárius Élet jelisével.

Évi előfizetési díj: 1200,- Ft

Egyes szám ára 200,- Ft

Megjelenik kéthavonta.

Kéziratokat nem őrizzük meg és nem küldünk vissza.

Felelős kiadó:
Heltai Gáspár Kft.

Index: 25 842

Készült a Cerberus Kft. gondozásában
(Budapest V., Kálmán Imre u. 23.
Tel.: 332-3511)

Felelős vezető: Schmidt Gábor

HU ISSN 0133-1272

E jelben győzni fogsz

*Jer, mindnyájan örüljünk,
és ünnepet szenteljünk.
Mert született Úr Jézus nekünk.
(155. sz. egyházi ének)*

Egy esztendővel ezelőtt is, én köszönhettem híveinket, olvasóinkat az Unitárius Élet hasábján „Velünk az Isten” című karácsonyi teológiai írással.

Csodálatos ez a karácsonyi legenda, hisz minden évben egy-egy újabb jelenet, üzenet ragadja meg lelkünket.

A szeretet hullámhosszán szólal meg az írás, Isten végtelen, kiáradó szeretetében találunk rá az üzenetre. Hosszú utat járunk be, megszenvedünk a szellem és a lélek táplálékáért. Az ember először is kérdez. Számptalan alapkérdésre keressük egy életen át a választ: a miért-től a hogyan-ig.

„A hit az élet ereje: az ember, ha egyszer él, akkor valamiben hisz... Ha nem hinné, hogy valamiért élnie kell, akkor nem élne.” – írja Tolsztoj. Teilhard szinte folytatja a gondolatot: „Az ember nem tenne előre egy lépést sem, ha tudná, hogy útja el van torlaszolva.”

A karácsonyi történetben is a szeretet Istene szól az emberhez. Személyesen szólítja meg a szabad embert Jézuson keresztül. Isten hívó szavára nagyon kevesen válaszolnak engedelmesen, azonnal. A legtöbb hívó ember végigjárja a kétely útját, útvesztőit.

„Értelesen kérdezni és őszintének lenni! – ez az egyik alapfeltétele annak, hogy fényt derítsünk az élet értelmére. Lehet, hogy sivatagban járunk, és legfeljebb csak a messzi csillagok derengő fénye szór valami világosságot. De vannak csillagok, értékek, amelyek eligazítanak bennünket. S talán a néma éjben kigyúl a betlehemi csillag is, amely elvezet bennünket Krisztushoz, aki az Igazság és az Élet.” – írja Szabó Ferenc jezsuita teológus.

Karácsony alapvető kérdése: kicsoda Jézus Krisztus?

Karácsony ünneplése egy különleges emberre mutat, és rajta keresztül mindazokra az értékekre, melyek vallásunk irányelveit alkotják. Felvetődhet a kérdés, hogy a közel kétezer éve élt személyiség valósága mennyire szükséges ma számunkra? Buddha például úgy gondolta, hogy tanításai ele-

gendők lesznek követői megnyeréséhez. A követők azonban másképp látták.

Jézus és tanítványai pontosan tudták, hogy az élő személyiség hiánya kizárja az igazi azonosulni tudást.

Jézus bármilyen szintű megismeréséhez azokon az ismereteken keresztül visz az út, melyek az Újszövetségben találhatóak. A róla alkotott kortársi kép egyik legjellemzőbb sajátossága az elnevezés.

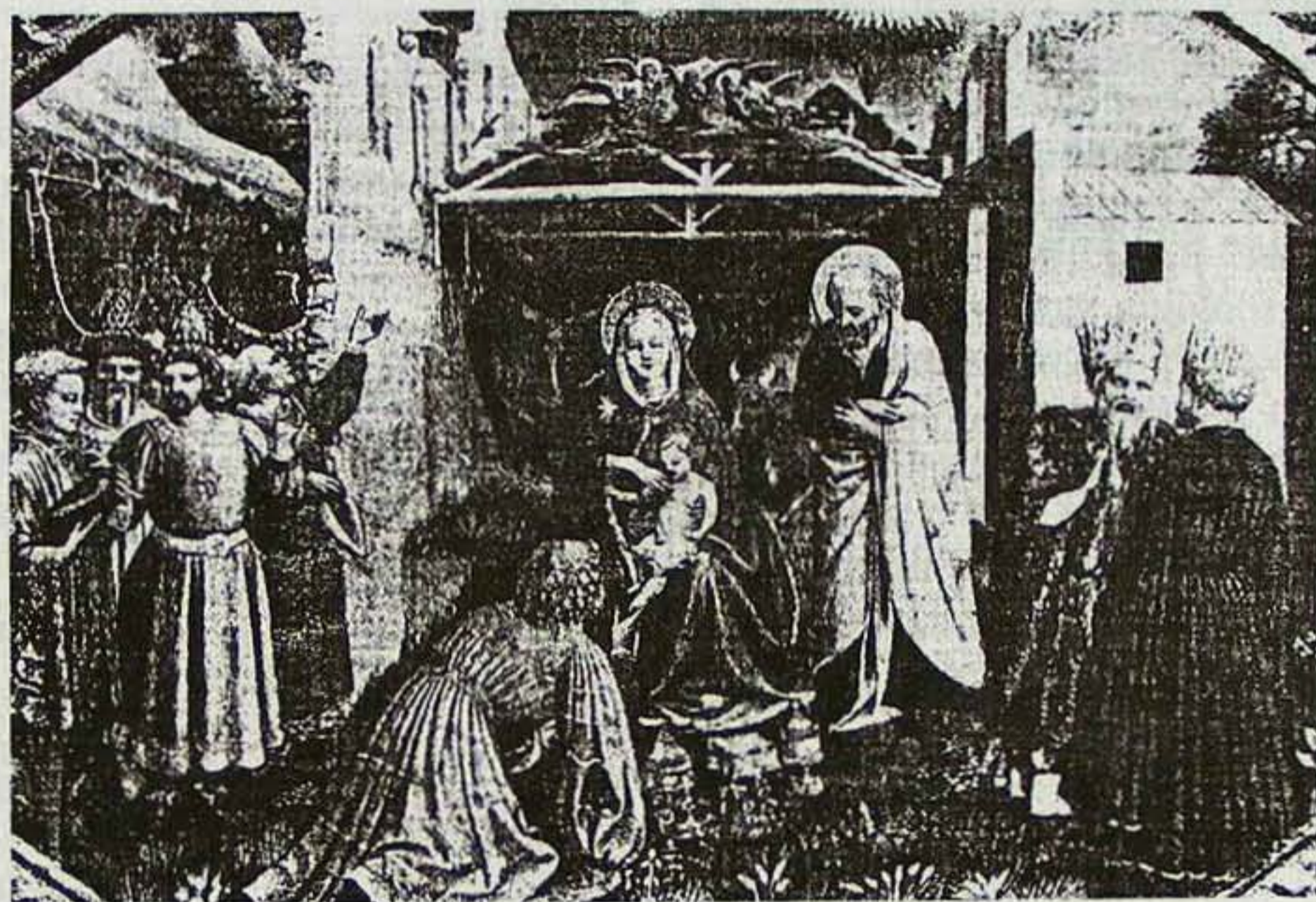
Az általunk ismert, Jézusra alkalmazott korabeli elnevezések egyértelműen bizonyítják, hogy rendkívüli személyiséggel találkoztak. Tanítványai, kortársai az általuk ismert legmagasabb rendű kategóriát alkalmazták Jézusra: Megtartó, Megváltó, Messiás, Felkent.

Az életben talán az egyik legnehezebb dolog a másik ember személyisé-

gének megismerése, meghatározása. Vajon, mennyire ismerjük a másikat? Legyen akár szó, életünk társáról, legjobb barátunkról? Bizonyos dolgokat meg tudunk közösen osztani, hasonló a felfogásunk és az ízlésünk, de mennyi minden marad rejtve előttünk. S ha igaz ez a környezetünkben élőkre, mennyivel inkább igaz a történelmi személyiségekre.

A názáreti Jézusról nagyon kevés konkrét történelmi szempontból használható adatot közölnek az evangélisták. Magunk elé tudjuk képzelni az aggódó szülőket, a várakozás minden szépségével, a színes betlehemi jászoljelenetet. Valószínűleg ugyanúgy nevelkedett, mint Palesztinában minden zsidó kisfiú. Názáretben játszott a kút körül, és sokat tanult a zsinagógában. És biztosan álmodozott is. Sokat forgatta szívében a próféták szavait. És hirtelen a harminc éves felnőtt férfit a Jordán folyó mellett találjuk, Keresztelő Jánossal.

Az evangélisták nagyon is határozott koncepcióval állítják össze írásaikat. A leírt történetek, jézusi tanítások és cselekedetek túlmutatnak önmagukon. Jelek, amelyek a teológiai metafora nyelven próbálják megfogalmazni a jézusi örök igazságot. A legismertebb, és egyben legszemléletesebb jézusi tanításokban, a példázatokban érhetőek ezek tet-

Fra Angelico: Királyok imádása (részlet)

A metaforában egy képi szint, egy gondolati szintre utal, célja az, hogy a hallgatóban elindítson egy folyamatot. Jézus tanításai arra valók, hogy a hallgatók asszociáljanak saját életterükre, és ezáltal részesei legyenek a történetnek.

Az amerikai teológus, Sallie McFague szerint a példázatok nem csupán Jézus tanításának alapjai, hanem maga Jézus Isten igazi példázata (Jesus as a parable of God). Ebben az értelemben az Újszövetség hívő emberek vallomása, melyek személyes tapasztalataikon alapulnak. Az Írás önmagában nem lehet tekintély, erőt a szövegnek az ad, hogy hittek Jézusnak, és hittek Jézusban.

Jézus egész élete Istenre mutató metafora. Metafora, úgy is mondhatnánk példa arra, hogy milyen az ISTENNEL ÉLT ÉLET.

Jézus mint Isten példázata elmondja nekünk egészen konkrét formában, hogy milyen Isten és ember kapcsolata. Jézus megszemélyesíti Istent, amikor rámutat Isten és ember személyes kapcsolatára. A judeo-keresztény hagyományra mindig is jellemző volt ez a vallási nyelvezet. Az Istennel való „személyes kapcsolat” hangsúlyozása fontos a mai modern keresztény teológia számára. Ennek a viszonynak személyes voltát előszeretettel használja teológiai írásaiban a keresztény nyugati, amerikai feminista teológia is. Hisz a keresztény, de a zsidó hagyomány is kifejezetten egy patriarchális modellre épít. Ez a patriarchális modell a teológia nyelvezetében is megnyilvánul, amikor pl. az

Isten szót az Atya szóval helyettesítjük. Isten mindannyiunk számára mást jelent, nem korlátozhatjuk hozzá fűződő kapcsolatunkat, csupán egyik szülőnkhez való viszonyunkra. (Épp a jézusi példázatokban Isten sokszor inkább anyai attribútumokkal rendelkezik.)

A hangsúly Isten és ember, ember és Isten kapcsolatán van.

Jézus születése is Istenre utal. Életében és tanításában Istent akarta közel hozni az emberhez. Ez egy olyan kapcsolat, mely rendet teremt életünk káoszában. Ennek az igazságnak valóságát élhetjük meg, amikor beilleszkedünk ebbe a csodálatos harmóniába, gyakorolni kezdjük a szeretetet. Ez a felismerés túlmutat minden filozófiai eredményen, és csak azt sajnálhatjuk, hogy e megvilágosító pillanataink száma, önnön gyarlóságunk miatt, oly kevés.

A karácsonyi gyertyafények a hitről és a bizalomról szólnak. Vagyis Isten szeretetéről. James Luther Adams szavaival Isten szeretete azt jelenti, hogy amikor mi darabokra akarjuk tépni ezt a világot, Ő szeretetével és gondviselésével összetartja azt, segít minket abban, hogy önmagunkra találjunk, és új életet kezdünk.

A jászolbölcső és a kereszt csakis akkor győzedelmeskedik, ha Jézus tanításai alapján Istennel éljük le életünket.

Orbókné Szent-Iványi Iлона

Reményik Sándor

József, az ács, az Istennel beszél

Magasságos,
Te tudod: nehéz ez az apaság,
Amit az én szegény vállamra tettél.
Apja volnék, – és mégsem az vagyok.
Ez a gyermek... ha szemébe tekintek,
Benne ragyognak nap, hold, csillagok.
Anyja szemei s a Te szemeid,
Istenem, a Te szemeid azok.
Gyönyörűséges és szörnyű szemek,
Oly ismerősek, s oly idegenek...
Ez az ács-műhely... ezek a forgácsok...
Mit tehettem érte?... mit tehetek?
Én tanítottam fogni a szerszámot,
Mégis rá fogják majd a kalapácsot.
Úgy félek: mi lesz?
Most is ki tudja, merre kóborog,
Tekintetétől tüzet fog a műhely,

Tüzet a világ, s egyszer ellobog.
Ó, jó volt véle Egyiptomba futni
S azután is óvni a lépteit,
Fel a templomig, Jeruzsálemig,
Míg egyszer elmaradt...
Ó, jó volt, míg parányi rózsaujja
Borzolta szürkülő szakállamat,
Ezüst nyomot hagyott már akkor is,
Komoly nyomot parányi rózsaujja.
S most olyan más az útja...
Vezetném és Ő vezet engemet.
Csak azt tudom, a Te utadon jár,
Magasságos,
De ki tudja a Te ösvényedet?
Te vagy az atyja, – én senki vagyok,
Az Evangéliumban hallgatok,
S hallgat rólam az Evangélium.

Az antitrinitarizmus a XVI. század második felében

1979. május 15–19. napjain nemzetközi tudományos ülészakot tartottak Siklóson *Dávid Ferenc* halálának 400 éves évfordulója alkalmával. Az ott elhangzott előadások az 1982. év folyamán könyv alakban is megjelentek. (*Antitrinitarism in the Second Half of the 16th Century*. Edited by Robert DÁN and Antal PIRNÁT. 1982. E. J. Brill, Leiden; 352. 1) Klaniczay Tibor akadémikus előszava után a kiállításban szép formájú könyv angol, német, francia és olasz nyelven tartalmazza a neves román, magyar, lengyel, olasz, amerikai, holland, német, cseh tudományos kutatók, egyetemi és teológiai tanárok előadásait, összesen huszonkettőt.

A tanulmányok már csak azért is érdeklődésre tarthatnak számot, mert csaknem mindegyik közvetve vagy közvetlenül foglalkozik szűkebb hazánk, Erdély akkori történetével. A tudományos ülészak azért vált időszerűvé, mert „Dávid Ferenc a magyar reneszánsz markáns személyisége volt, aki a kudarc és tragikus halála ellenére egy gyakran üldözött, de szellemi és erkölcsi értékekben gazdag közösség alapítója és prófétája lett.” Számba veszi a Dávid Ferencel foglalkozó legjelentősebb magyar könyvészeti anyagot (Kénosi Tözsér, Uzoni Fosztó, Jakab Elek), és az utóbbi évtizedekben az antitrinitarizmusnak szentelt külföldi kutatásokat, különösen az olasz Delio Cantimori, az amerikai Earl Morse Wilbur, és a lengyel Stanislaw Kot értékes munkásságát és eredményeit. Az ülészak szervezői úgy vélték, hogy Dávid Ferenc emlékét legméltóbban azzal idézhetik, ha a témákat nem szűkítik le az ő életére, hanem az egész antitrinitarizmust, a XVI. századi haladó mozgalomra kiterjedő modern kutatások nemzetközi eredményeit mutatják be.

Sajnos nincs helyünk részletesen foglalkozni az egyes tanulmányokkal, még a teljes címüket sem tüntethetjük fel, és meg kell elégednünk a vitatott kérdések felvázolásával, a szerző nevének pusztá feltüntetésével. A kötet az egyes tanulmányokat a szerzők betűsoros rendjében közli, mi igyekszünk ezeket témakörök szerint ismertetni.

Az antitrinitarizmus első képviselői abból a feltételezésből indultak ki, hogy a kereszténység az idők folyamán eltért az eredeti alapjától, és téves tanításokat, hamis tételeket fogadott be, következésképpen vissza kell menni az ősi alaphoz, amelyet a Biblia hamisítatlanul megőrzött. Nem véletlen tehát, hogy az antitrinitarizmus első nagy képviselőjének, Servet Mihálynak egyik értékes műve *A kereszténység helyreállítása – Christianismi Restitutio* – címet viseli. Balázs Mihály tanulmányában azt vizsgálja, hogy milyen volt Servet műveinek kelet-európai fogadtatása. Kutatásai során többek között arra az eredményre jut, hogy Blandrata és Dávid Ferenc egyes munkáiban felismerhető Servet közvetlen hatása.

Az antitrinitáriusok ellen gyakran felmerült a „zsidózás” vádjá. Dán Róbert, e kérdés alapos ismerője, a *zsidózás, judaizálás* fogalmának történeti alakulását tekinti át. A fogalom héber, majd görög tartalmának vizsgálata után a szerző rámutat, hogy a reformáció korában a hitvitázók gyakran nevezték egymást „zsidóknak”. Ez a vád elhangzott például Reuchlin, Münster, Zwingli, Luther és Calvin ellen is. Erdélyi viszonylatban a jezsuiták általában a kolozsvári antitrinitáriusokat, és természetesen Dávid Ferencet tartották zsidóknak. Dán, aki korábban értékes

monográfiát írt a valóban zsidózó Matthias Vehe-Glirius-ról, meghatározza a fogalom reformációkori tartalmát, mely szerint a szó csak azokra alkalmazható, akik a zsidó vallástól csupán abban térnek el, hogy elfogadják a kereszténység minimális követelményét, vagyis Jézus ember volta mellett elismerik Messiás voltát is, de a hangsúlyt az Ótestamentumra és a rabbinikus iratokra helyezik. A fogalom tartalmi tisztázása kiküszöböli a történetkutatásban máig érvényesülő téves felfogásokat és értékeléseket. Dán Vehe-Glirius, Eőssi Andrást, a lengyel Stanislaw Reskót és az angol Matthew Hammondot tekinti a judaizmus fő képviselőjének.

Három tanulmány közvetlenül kapcsolódik Dávid Ferenc életéhez és tevékenységéhez. Makkai László Melius Péternek egy nemrég felfedezett, 1569-ben kiadott, és az antitrinitáriusokat is támadó kátéját ismerteti, és hasonlítja össze azzal a korábban megjelentetett kátéjával, amelyben a társadalmi kérdések jobban érvényesülnek. Melius nemcsak cáfolja az antitrinitáriusok tanításait, hanem személy szerint elmarasztalja Dávid Ferencet, és többek között „törökösödéssel” vádolja. Ez a vád abban a korban nagyon súlyos volt, mert keresztényellenességet és hazaárulást tételezett fel. A szerző a török előretörésével, és Melius székhelyének, Debrecennek sajátos helyzetével magyarázza a káté elkeseredett kifakadásait. „A Blandrata által feltételezett ökumenizmus – írja Makkai – kész volt befogadni a zsidókat és a muzulmánokat. Ez volt az egyik fő oka annak, hogy Melius visszautasítja az antitrinitarizmust.”

Dávid Ferenc aláírása és pecsétje

Erdő János Dávid Ferenc biblicizmusát veszi vizsgálat alá, vagyis azt, hogy hogyan viszonyult Dávid Ferenc érveinek legfontosabb, és – racionalizmusa mellett – csaknem egyetlen alapjához és mértékéhez: a Bibliához. Barátai és ellenfelei egyaránt elismerték alapos bibliai ismereteit. A tanulmány számba veszi azokat a Biblia-kiadásokat, amelyek a reformátor rendelkezésére állottak. Ezek között első helyen áll Rotterdami Erasmus Újszövetség-kiadása, amelyről Dávid Ferenc is elismerőleg szól, és dicséri a nagy humanista szövegbírálatát. Ezt az Újtestamentumot 1557-ben Brassóban is kiadták. A számos kiadás ellenére Dávid Ferencnek szándékában volt, főleg Vehe-Glirius és Palaeologus Jakab bevonásával, egy új szellemű bibliafordítást közreadni. Arra a kérdésre, hogy vajon Dávid Ferenc munkái nem igazolják-e azt a feltevést, és az ellene gyakran elhangzó vádat, hogy a hangsúlyt az Ótestamentumra helyezte, a tanulmány a reformátor fontosabb műveiben található bibliai idézetek alapján összeállított statisztikai érvekkel meggyőzően bizonyítja, hogy számára a háromság tagadása nem jelentette a kereszténység elvetését, hanem csupán olyan tanok és tételek cáfolatát, amelyeknek alapja a Bibliában ki nem mutatható. A felhozott statisztikai adatokból az is világosan kiderül, hogy a hangsúlyt, a küzdelmet és a félelmet ihlető Ótestamentummal szemben, ő is az Újtestamentumra helyezte, mely szerint a kegyelmet, a szeretetet és a lélek örömét hirdeti. A zsidózás vádját már a bibliai könyvek használata is szertefoszlatta.

Az antitrinitarizmus ismert kutatója, Pirnát Antal, a vértanúról és a politikusról, vagyis Dávid Ferencről és Blandratáról írt érdekes, megdöbbentő tanulmányt. Úgy véli, hogy a jezsuita Lelkesi Jánosnak Rómába küldött jelentése Dávid Ferenc peréről sok szempontból új megvilágításba helyezi Dávid Ferenc és

Blandrata magatartását. Majd ismerteti a gyulafehérvári per lefolyását és ennek előzményét, az 1579. április 26-ára Tördára összehívott zsinatot, melynek meghívólevelét Blandrata küldte szét, és hozzácsatolt 16 tézist Dávid Ferenc-i és saját változatban. A szerző feltételezi, hogy a Dávid Ferencnek tulajdonított téziseket nem ő, hanem Vehe-Glirius állította össze, de Dávid egyetértett velük, és hajlandó volt azokat nyílt vitában megvédeni. Blandrata előnyére szolgált az a tény, hogy nemcsak az erdélyi, hanem az egész közép-kelet-európai politikai és vallási helyzetet jól ismerte, s ugyanakkor a teológiai kérdések sem voltak idegenek számára, mint ahogyan azt némelyek feltételezik. Egyrészt szüntelen kapcsolatban állott a fejedelem udvarában megfordult olasz haladó gondolkodókkal és antitrinitáriusokkal (Paolo Alciati, Dionisio Avolo, Niccolo Buccella, Marcello Squarcialupus, Faustinus, Zenonus, Niccolo Paruta stb.), másrészt neki volt egyedül lehetősége megismerkedni a titokban terjesztett antitrinitárius iratokkal. A megváltozott politikai helyzetben a további újításokat, és különösen a *non-adorantizmus* terjesztését veszedelmesnek tartotta, mert tudatosan arra törekedett, hogy az antitrinitáriusok között, és általában a protestánsok között a hitelvi ellentétek ne vezessenek szakadáshoz. A tanulmány áttekinti a vallási és politikai okokból kialakult nyugtalanságot Lengyelországban, amelytől Erdély nem volt teljesen mentes. Ezt jelzi a kolozsvári szász pap, Elias Gozmidele menekülése Lengyelországba.

Az Erdélyben tartózkodó Palaeologus, Neuser és Vehe-Glirius hatására Dávid Ferenc eszméi is lényeges változáson mentek át, és könnyen belső nyugtalanságot kelthettek volna. Blandrata ezt felismerve ellenezte a *non-adorantizmus* terjesztését, Dávid Ferenc azonban kitartott tételei mellett, és vállalta a vértanúságot.

Több tanulmány az antitrinitarizmus egyes képviselőivel, vagy azok valamelyik művével foglalkozik. Így a kiváló cseh tudós, Ružena Dostálová, Palaeologus Jakabnak a volt kolozsvári unitárius kollégium könyvtárában őrzött Lisznyai-kódexben (jelenleg a Román Tudományos Akadémia könyvtárában) fennmaradt *De Anima* című művével kapcsolatban az antitrinitáriusoknak a lélekről, és a lélek halhatatlanságáról vallott tágabb ideológiai összefüggéseit elemzi.

Keserű Bálint tanulmánya az utóbbi időben a történeti kutatást egyre jobban foglalkoztató, antitrinitáriussá lett jezsuita Christian Franckennek a magyar nyelvterületen kifejtett tevékenységét, és egy eddig ismeretlen művét, a *Disputatio inter theologum et philosophum de incertitudine religionis Christianae* (Vita a teológus és a filozófus között a keresztény vallás bizonytalanságáról) mutatja be a rá jellemző alaposan. E művében Francken nemcsak a radikális reformáció képviselőjeként, hanem a valláskritika előfutáraként is jelentkezik.

Szabó Géza a magyar antitrinitárius költőről és teológusról, Bogáti Fazakas Miklósról ír alapos, jól dokumentált tanulmányt. A költő életének, és gazdag irodalmi tevékenységének elemzése során a tanulmány felvázolja a kor politikai és társadalmi életét, az erdélyi antitrinitarizmus eszmei harcait, a Gerendi-kör ideológiai felfogását és törökbarátságát. Kiderül, hogy Bogáti nemcsak jeles költő volt, hanem kora egyik legképzettebb teológusa, és egyes bibliai könyvek hozzáértő, tudós magyarázója is. Mint érdekességre figyelhetünk fel Bogátinak a XVI. századi, a kolozsvári *Calendarium Historicum* egyik lapjára tett bejegyzésére, mely szerint Dávid Ferenc, a „theologus incomparabilis”, 1579. november 7-én halt meg dévai börtönben, és a Márton templom mellé temették el, vagyis e szerint a halálának eddig általánosan elfogadott időpontja javításra szorul.

Waclaw Urban a lengyel antitrinitárius, Lukas Delfin morvaországi tevékenységét ismerteti. Morvaországban ugyanis az anabaptisták közösségén belül élénk antitrinitárius mozgalom, sőt egyház keletkezett, amelynek egyik éltetője Lukas Delfin volt.

A bolognai Giampaolo Zucchini az Erdélyben, Moráviában és Lengyelországban megfordult orvosnak és antitrinitáriusnak, Marcellus Squarcialupusnak, a svájci Grigioni (Graubünden) kantonban élt Giordani von Salisnak 1586–1588 között küldött, eddig kiadatlan leveleit közli. Ennek során felvázolja Squarcialupus életének fontosabb mozzanatait, és ismerteti a jelentősebb

műveit (mint például a *Difesa contro la peste* – A pestis elleni védekezés), amelyek őt kora egyik személyiségévé avatták.

Az olasz kutatókat elsősorban az antitrinitarizmus olaszországi gyökerei foglalkoztatják. Caesare Vasoli azt fejtegeti, hogy az olasz humanizmus második generációja figyelmét az antik szövegek helyes rekonstrukciója felé fordította, és az így kialakított tudományos módszert a Bibliára is alkalmazta, lerakva ezáltal a bibliakritika tudományos alapjait, melynek gyakorlásához megkövetelte a görög és héber nyelv alapos ismeretét. Sok elismert humanista most kezdett alaposan foglalkozni az exegésszel, közülük talán a legkiválóbb Lorenzo Valla volt, aki a humanizmus vallásának és filozófiájának összeegyeztetésére törekedett. A bibliamagyarázat mindent megkérdőjelező filológiai és filozófiai módszere juttatta el a humanistákat (köztük a két Socinust) az antitrinitarizmushoz, amely a hitelvek mértékéül a Bibliát tette meg.

Aldo Stella, mintegy a témát folytatva, azt vizsgálja, milyen mértékben hatott a XV. századi antitrinitarizmus kialakulására és fejlődésére a paduai egyetem haladó szellemisége. A „paduai iskola” ugyanis felszabadulva a metafizikai tételek igája alól, és lemondva a tomista teológiáról, a kritikai és filológiai módszert összekötötte a racionalizmus szigorú érvényesítésével. Az iskola sok neves képviselője közül különösen Giacomo Zabarella tűnt ki. Ehhez a körhöz tartozott Faustus Socinus is. Az exegesis területén a paduai iskola eljutott a háromság tagadásához, vagy legalábbis a kérdés újszerű megvilágításához. A paduai szellem csakhamar a vicenzai egyetemre is kisugárzott, ahol megalakult a haladó tudósok társasága, az ún. „vincenzai társaság”. Ennek lett a tagja Laelius Socinus, Niccolo Paruta, és maga Blandrata is, aki hol Paduában, hol Velencében tartózkodott. E tudós körökben alakult ki az olasz antitrinitarizmus előfázisa. A második akkor kezdődött, amikor Matteo Gribaldi tudomására hozta a vicenzai társaságnak Servet megégetését. Ekkor indult meg az észak-olaszországi haladó gondolkodók üldözése is. 1555-ben Gribaldinak is el kellett hagynia az egyetemet, jöllehet a diákok hevesen tiltakoztak a kizárása ellen. A megváltozott feltételek ellenére, helyén maradt egy *secta occulta* – egy titkos csoport, amely fanatikusan dolgozott tovább. Ennek volt tagja a kiváló orvos, Niccolo Buccella. A paduai iskola és a vicenzai társaság számos képviselője később Lengyelországban és Erdélyben tevékenykedett, és hozzájárult az antitrinitarizmus megerősödéséhez.

Három tanulmány Socinus Faustus tevékenységével és hatásával foglalkozik. A chicagói John C. Godbey Socinus *De Iesu Christo Servatore* című munkáját elemelve azt fejtegeti, hogy noha e mű szerzője kétségtelenül antitrinitárius volt, de Dávid Ferencel szemben, talán bizonyos politikai megfontolásból is, fenntartotta Jézus imádásának szükségességét, s a Kolozsváron folytatott vitájában nem politikai célokat követett, hanem mély meggyőződését fejezte ki. Amikor azután felismerte vitafelének hajlíthatatlanságát, csalódottan hagyta el Kolozsvárt.

Lényegében ugyanezt a kérdést mélyíti el az amerikai cambridge-i egyetem professzora, George H. Williams, amikor Dávid Ferenc és Socinus Faustus között az 1578–1579. évi vitában felmerült krisztológiai kérdéseket veszi vizsgálat alá. Alapos dokumentációra támaszkodva, tanulmánya három problémakört elemel: Dávid és Socinus krisztológiájában az idők során mutatkozó változásokat, a vita idején vallott felfogásukat, a vitának Socinus későbbi felfogására gyakorolt hatását. A tanulmányt az elmélyült elemzés jellemzi, de értékelésével aligha érthetünk egyet. Eszerint Socinus sokkal inkább újtó volt mint Dávid, mert amíg Dávid csak a zsidó kereszténység restaurációját akarta, Socinus olyan krisztológiát dolgozott ki, amely alapvetően befolyásolhatta volna az egész egyházi gyakorlatot.

A Kolozsváron is kutatásokat végző Valerio Marcheti Socinus Faustusnak Enyedi György ismert művére, az *Explicationes*-re gyakorolt hatását vizsgálja meg. A terjedelmes tanulmány az összehasonlító módszer segítségével arra a következtetésre jut, hogy Enyedi lényegében Socinus és az olasz haladó gondolkodók nyomdokain halad. Mindenekelőtt dicséretes, hogy ilyen nagy figyelmet szentel Enyedi értékes, de az utóbbi időben kevésbé tanulmányozott művére.

Több tanulmány az antitrinitarizmus elterjedésével, a különböző ágai között kialakult kapcsolatokkal, és az egymásnak nyújtott kölcsönös támogatással foglalkozik. Az eddigi gazdag munkássága alapján jól ismert lengyel kutató, Lech Szczycki, az erdélyi és a lengyel unitáriusok XVI. századi helyzetét és kölcsönös kapcsolatát vizsgálja meg. Kiderül, hogy az erdélyi és a lengyel antitrinitáriusok együttműködésének legfőbb munkálója az olasz Blandrata volt, aki igyekezett egy táborba tömöríteni a reformációnak ezt az ágát. A két ország unitáriusai kölcsönös levelezéssel, kiadói tevékenységgel, és hasonló iskolázási rendszer bevezetésével támogatták egymást. A szerző állítása szerint ma már nem kétséges, hogy János Zsigmond 1570-ben Erdélyben főiskolát akart felállítani, és erre az európai hírvű tudóst, Ramost szeretne volna megnyerni, aki azonban hitelvi okok miatt a meghívást nem fogadta el. A század második felében az erdélyiek gazdasági és politikai helyzete előnyösebb volt, ami lehetővé tette számukra, hogy számos latin és magyar nyelvű könyvet adjanak ki a műveltebbek és a nép számára. A lengyeleknek viszont meg kellett elégedniük a népnek szóló általános jellegű művek kiadásával. Az anabaptizmus hatására Lengyelországban vagyonszétosztást hirdető és gyakorló irányzatok is felléptek. Fő központjuk Rakow volt. Úgy látszik, hogy Erdélyben is jelentkezett valami hasonló irányzat. Ismeretes, hogy a kolozsvári szász pap, Elias Gozmidale, nem értett egyet a többség szociális nézeteivel, és ezért titokban Lengyelországba távozott. Amikor Krisztus imádása körül nézeteltérés támadt, a kolozsvári antitrinitáriusok Dávid Ferenc javaslatára a lengyelekhez fordultak, akiket döntőbíráknak kértek fel. Válaszuk későn, csak Dávid Ferenc halála után érkezett meg. Egyesek késedelmük miatt az egész közösséget vádolták. Ezt követően Kis-Lengyelországban Krakko központtal Vehe-Glirius gazdag kiadói tevékenységet kezdeményezett, amellyel egyrészt Dávid Ferenc rehabilitálására törekedett, másrészt kiadta eszmei barátainak, Sommernek, Neusernek és másoknak a műveit.

A berlini Werner Lenk professzor a Németországban működő, és később emigrációba kényszerült német antitrinitáriusok tevékenységének egyes mozzanatait vázolja fel. Úgy véli, hogy a XVI. század második felében Európában csak néhány sziget volt, ahol a vallási szabadság és türelem érvényesülhetett. Ezek közé tartozott Dél-Lengyelország Rakow központtal, Morávia, Danzig és környéke, Hollandia Amsterdammal az élen, és természetesen Erdély. „A század hetvenes éveiben – írja a szerző – Erdélyben az európai szellemtörténet egyik fejezetét írták meg. Dávid Ferenc környezetében több európai országból elüldözött tudós talált menedéket. A német emigránsok erdélyi szereplése a német szellemiség múltjának értékes része.” A német antitrinitarizmus első szereplői a XVI. század közepén jól ismert személyiségek voltak, mint például Baltasar Hubmaier, Hans Denck, Ludwig Häzter és Hans Hut. Fellépésükben nem voltak annyira harciasok, mint a későbbiek: Matthias Vehe-Glirius és Adam Neuser. A kiüldözött reformátorok útja Dél-Lengyelországba, innen Erdélybe vezetett, ahol jelentős tevékenységet fejtettek ki. Munkásságukat és szellemüket főként a német felvilágosodás nagy írója,

Lessing rehabilitálta, aki különösen Neuser munkáját értékelte pozitívan. Az antitrinitáriusok szabadságszeretete, bölcsessége és türelme ihlette Lessinget a *Nathan der Weise* (Bölcs Náthán) című ismert drámájának megírásában.

Németh S. Katalin a XVI. század végén Pécsen tartott disputát ismerteti. Pécs és környéke a magyarországi antitrinitáriusok egyik központja volt, ahol a század második felében a kolozsvári iskola egykori szeniora, Válaszuti György tevékenykedett. 1588. augusztus 27. és 31. között az antitrinitárius Válaszuti György és a kálvinista Skaricza Máthé vallási disputációjára került sor. A vita anyaga két kéziratban is ránk maradt, az egyik a Széchényi Könyvtárban, a másik az egykori kolozsvári unitárius kollégium kéziratgyűjteményében. A szerző a két, egymást szerencsésen kiegészítő kézirat alapján ismerteti a vita lefolyását, és a korszak, valamint a török megszállás alatt levő terület szellemi arculatát.

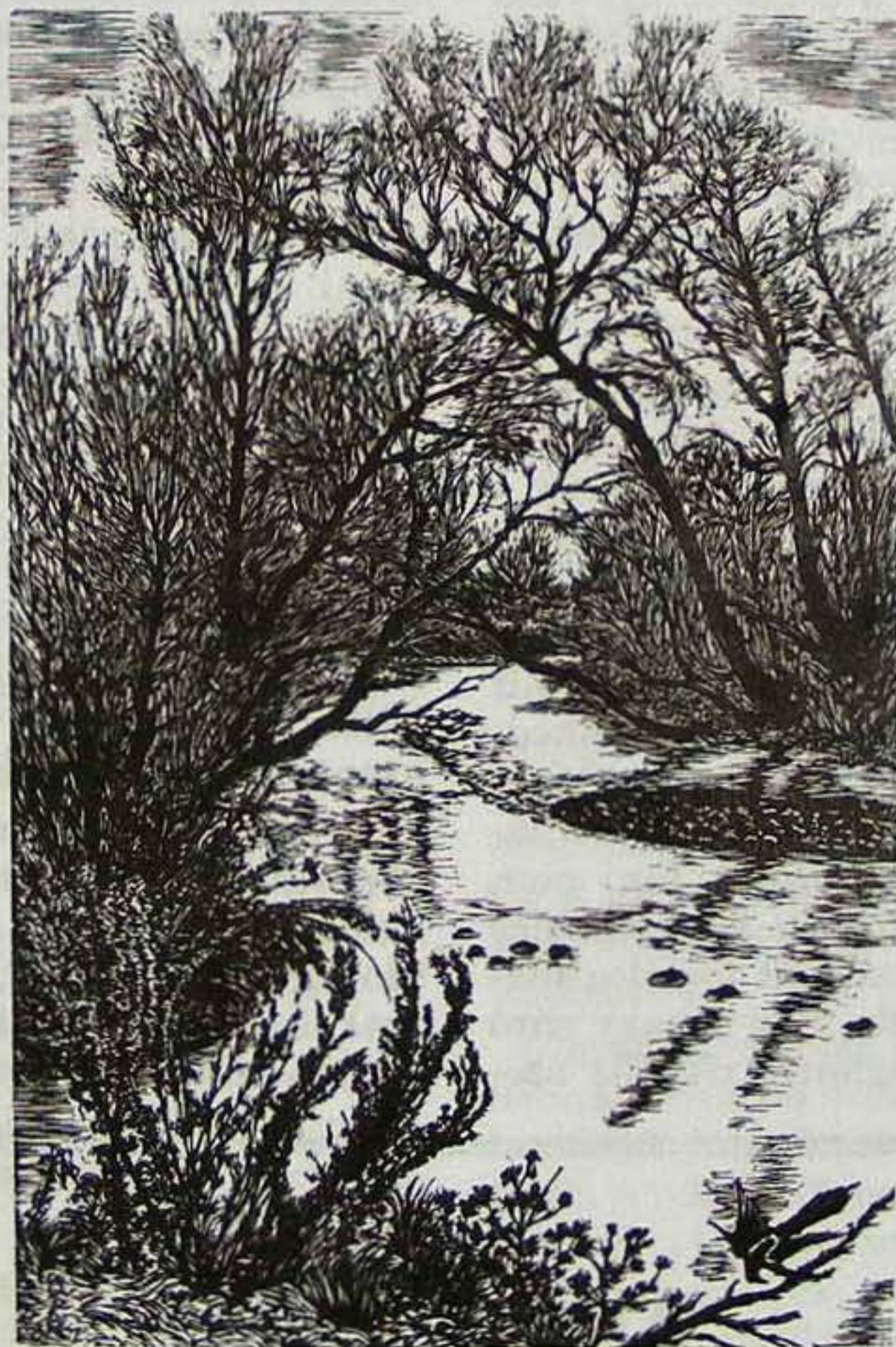
Ianusz Tazbir varsói kutató az antitrinitáriusok üldözésének lengyelországi visszhangját vizsgálja meg. Ez a visszhang természetesen más volt a katolikus, és más a protestáns körökben. Különösen Servet, Gentilis és Sylvanus halála váltott ki nagy elégedetlenséget és tiltakozást. Míg egyesek védelmükbe vették az ellenük felhozott vádakot, büntetésükben egyenesen „az Isten kezét” látták, mások, különösen az antitrinitáriusok, hevesen bírálták az ártatlanok pusztulását okozó vallási bigottságot és türelmetlenséget. Voltak olyan vitázók, akik igazolni igyekeztek Dávid Ferenc elítélését és halálát, mint a kanonok Powdowski.

A holland Jan van Goudoever azzal áldoz Dávid Ferenc emlékének, hogy Orániai Vilmosnak, Hollandia kormányzójának bátor és meg nem alkuvó harcát mutatja be Hollandia szabadságáért, a vallási türelmességért és egyenlőségért.

Az olasz Adriano Prosperi arról ír, hogy miképpen jelentkezett a vallási lelkesedés és a miszticizmus eredményeként az antitrinitarizmus egyéb formája, azaz Krisztus ember voltának hirdetése, két itáliai zárdában a XVI. század második felében.

Szörényi László Heltai Gáspárnak *A háló* című fordítása kapcsán a spanyolországi lutheránus reformáció történeti alakulását ismerteti. Heltai ugyanis e művében Reginaldus Gonsalvius spanyol inkvizitor ellen 1567-ben Heidelbergben kiadott manifestumot nyújtja szabad fordításban, és alkalmazza az erdélyi viszonyokra. Az értékes tanulmány ugyanakkor elemzi Heltai fordításának jelentőségét.

A tanulmányok összességükben hű képet nyújtanak a reformáció legradikálisabb ágának, az antitrinitarizmusnak európai térhódításáról, szellemi arculatáról, valamint a mozgalmon belül támadt ellentmondásokról és harcokról. A tanulmányok természetesen nem tükröznek egységes felfogást, nemegyszer ilyen vagy olyan irányban érvényesül a szerzők egyéni nézete, de kétségtelen, hogy erről a kérdéstről ilyen magas szintű, a nagy összefüggésekre és az apró részletekre egyaránt kitérő tanulmánykötet még nem jelent meg. Éppen ezért úgy véljük, hogy a kötet nemcsak gazdag, alapos és értékes hozzájárulás a tárgyalt kérdés tisztázásához, hanem további, elmélyült kutatás ihletője is lehet.

Szarka csereg
égre rajzolt, kopasz, szürke ágak között.
Hát elpusztul erdő-mező?
Csak megbékél.
Erőt gyűjt megújulása reményében.

NOVEMBER

Bonchidai Szamos-ág pompázatos
elmúlása. Korán befagyott szélét kövel
törtük össze, hogy alóla a víz tükre
föltreremjen.

Együtt – a halálban és a gyászban (részlet)

A veszteség okozta szenvedéssel, a gyász feldolgozásával – a gyászmunkával – eddig keveset foglalkozott a pszichológia. Régebben, egészen a huszadik század második feléig a gyászmunkát segítették, vezették a rítusok, a vallás és a társadalom. Napjainkban ezek a fogódzkodók elvesztek, már csak a vidék őríz valamennyi hagyományt.

Minden kultúrában azt tapasztaljuk, hogy nem hagyják magára a halottat, foglalkoznak, törődnek vele, különböző szinten, különböző rítusok szerint. Csak a mai modern technokrata társadalom az, amelyik a háztól gyorsan elvitetve, hűtőkamrában gyűjti a holttesteket a temetői ravatalozásig vagy az égetésig. Ennek a felfogásnak megfelelően – a halál és a gyász elhárítása – nem készítjük fel haldoklóinkat, illetőleg mi több, magukra hagyjuk őket, többnyire gépekre kapcsolva, idegen környezetben, kábítva, ahol a pszichével nem sokat törődve történik a testnek egy többé-kevésbé értelmes ellátása (a halál idejének húzása, eltolása vagy passzív elhagyása).

A haldoklónak, az átlépőnek a segítése egyúttal az itt maradók számára gyászmunka előkészítése és vezetése is. Ugyanis először a halál közeledése, majd rituális cselekvések során mindkét fél számára a halál megtörténte válik tudatossá. Ez fontos, mivel ismerjük, hogy a tudat, az érzelmek, a tudattalan milyen nehezen, hárítva, lassítva ismeri el a halált.

A társadalom segítette a haldoklót is. Ismerjük jól, hogy a középkorban keresztény környezetben mindenki összegyűlt a haldokló körül, nemcsak a család, hanem összeszaladtak a szomszédok, megjelentek a barátok. Az volt a mondás: „A jó haldoklás kárpótol egy rossz életet.” A főszereplő a haldokló volt. Szocializálódott egy életen át, hogy mit kell tenni, mit kell mondani, hogyan kell viselkedni, mivel már a kisgyermeküket, sőt a karonülőket is odavitték a haldoklóhoz. Ez jelentette a bocsánatkérést, megbocsátást, hagyatkozást, ami nem egyszerűen anyagiakra vonatkozott, hanem bölcs intelmek, az élettapasztalat átadását foglalta magában. Komoly készülődés előzte meg a nagy záró szertartást. Természetesen megfelelő rituális szö-

vegek is elhangzottak lehetőleg egyházi segédlettel, életgyónással, utolsó kenettel, szentáldozással.

A társadalom részéről a gyász segítése is azonnal megindult. Falusi környezetben, zárt vidékeken még ma is megszabja a szokás, hogy ki mosdatja a halottat, melyik családtag milyen rokonsági fokon mit tesz.

Tudjuk, hogy a szenvedés – testi és lelki – fontos része vagy éppen lényege a gyásznak. A szenvedés elkerülésével, bármilyen módon történjen az, nem lehet a gyászmunkát elvégezni. A test szenvedése helyettesítheti a lélek szenvedését. Ezért olyan gyakoriak a gyászolók körében a megbetegedések. A magam tapasztalatai szerint is a megbetegedés a gyász szerves része. A fájdalom testi megélése az azonosulást is jelenti a halottal. Az azonosulás lehet maga a halál ténye. Ezért tapasztalható, hogy az átlag populációnál sokkal gyakoribb a halál a gyászolók körében. Ebből vonhatjuk le azt a következtetést, hogy jobban sikerül megélni a gyászmunkát azoknak, akik betegségen estek át a veszteség után. De a lélek az azonosulás során önmagában is küszködhet a halállal – depresszió. „Meghalok, mint ő!” Vagy fél a haláltól: „Csak nem halok meg, mint ő?” Ezek ismert gyásztünetek, a betegség néha a félelmet fejezi ki.

Archaikus szokás a halott teste mellé élelmet tenni. Európa-szerte ismert szokás a halotti torban az elhunytak is teríteni és tálalni. Viszont ott, ahol a halottnak ételt nem adnak, tilos a házban főzni. A gyászolók a földön ülnek, és a rokonok, barátok hozzák a rituális ételt. Egyes magyar vidékeken a szomszédban főznek. Véleményem szerint azért tartózkodnak az életet fenntartó főzéstől, mert szimbolikusan közösséget vállalnak az elköltözöttel. Így vagy úgy, a lélek, a gyászolók és az elköltözött igénye a közösség vállalása, az evés az azonosulás szimbolikus módja az elhunytal.

A Biblia és a társadalmi hagyomány a részvételt ismeri, és gyakorolja is. Részvétel az odamenet, a halott mellett ülni, a siratás, a virrasztás, a gyászolás, a halotti tor, a részvétlátogatás. (Ami élő szokás volt, mint kiürült hagyomány jelenik meg a postán küldött részvétnyilvánításban.)

Paulinyi Tamás

A próféta éneke

Uram, én nem hiszem
hogy bárki küldetés nélkül élne
de azt most már tudom
hogy sok van, ki ha tudná félne
és látom hogy van
aki ha tudná remélne
Hát én Uram most így élek
a gyengeségben félek s az örömben remélek

Mert még tanulnom kell azt a keveset
hogy mit jelent
egyszerűen szépen a szeretet
meg kell csiszolnom ezt a fényes éket
mihez a Tudás ad majd keretet
meg kell tanulnom szavadon szólni
szavamom, Szavadon
– szólni bölcsességet

91 tél

Orbókné Szent-Iványi Ilona – Somogyi László

Idola fori¹ A „piac ködképei”

Francis Bacon szerint az emberi megismerés és a filozófia reflexió egyik kerékkötője a piaci hangzavarra emlékeztető, kellően át nem gondolt beszéd. A helytelenül használt szavak nem csupán a kifejezés pontatlanságát eredményezik, de meggátolják az értelmes párbeszédet is. Különösen igaz ez a vallásos nyelvre. Gyakran csak utólag bizonyosodik be, hogy csupán szóhasználatbeli különbség az, ami alapvető teológiai másságnak tűnt először. Ma már bizonyosan nem lobbanna fel a láng a spanyol orvos² máglyáján, ám a szóbeli kirekesztés elkerülése érdekében szükséges ezzel a kérdéssel is szembenézni.

Amikor a farizeusok megkérdezték tőle, hogy mikor jön el az Isten Országá, így válaszolt nekik: „Az Isten országa nem úgy jön el, hogy az ember jelekből következtetne rá. Azt sem mondhatják: Íme itt, vagy íme, ott van! – Mert az Isten országa közöttetek van!” (Lk 17,20–21) E sokat idézett kijelentés Lukácsnál tágabb összefüggésbe helyezve – az Emberfia napjának váratlanságáról szóló igehirdetés elején – kap értelmet.

A görögül beszélő közösségnek szánt lukácsi irat az Isten országa jellegzetesen héber fogalmát összekapcsolja a hellenisztikus talajon talán jobban érthető paruziával (Krisztus visszajövetelével). Ez az összekapcsolás is jól szemlélteti az evangéliumokban gyakran felismerhető szerkesztői tevékenységet: egy eredeti jézusi mondást a húsvét utáni hit összefüggéseiben kommentál az evangélista. Ilyen módon az idézett logion (mondás) eredeti kontextusa az Isten országáról való, egyes farizeusokkal folytatott vita lehetett.

Tudjuk, hogy a farizeusok általában gyanakodva vagy megvetően viszonyultak a Palesztinában igen népszerű, és főleg a köznép, az „ám–háarecz” körében élő „Malkuth Jahveh” reményekhez. Számukra az „Ország igájának” felvételét a szóbeli Tórához való igazodás jelentette, ami külsőleg elsősorban a Sömá (5 Móz 6,4) rendszeres recitálásában nyilvánul meg. Éppen ezért sokkal inkább tekinthetjük a farizeusok kérdését gúnyolódásnak, mintsem teológiai diskurzus bevezetőjének.

„Vajon miféle Isten országáról beszél ez a vidéki önjelölt rabbi, ha egy icipici kozmikus jelet sem tud felmutatni hozzá” – vélhetjük a kérdés mögötti iróniát. Pedig Jézus nem volt a szó vallási értelmében sem tanulatlan. Valószínűleg a Hillel iskola tanításain nőtt fel, sőt az sem elképzelhetetlen, hogy a híres Johanan ben Zakkai körében is megfigyelhetett annak galileai tartózkodása idején. Jézus ismeri a farizeusok gondolatmenetét, és éppen az ő érveikkel válaszol: hát elfelejtettétek, hogy az Isten országa nem égi jelenségként mutatkozik meg életetekben, nem az apokaliptikus jelekből lesz kiolvasható számotokra: az Isten országa közöttetek van!

Az oly sok talányt jelentő lukácsi „közöttetek” nyilván nem hangzott el a valószínűleg arámul folytatott beszélgetésben, de ugyanennyire bizonytalan a mögötte feltételezhető arám eredeti is. Ha azt jelenti: „bennetek van”, akkor vonatkozhatott a „Sömá”-ra is, mint a formalizmussá meredezett farizeusi gyakorlatra. Ha a mondás értelme „közöttetek van”, akkor rokonítható a Mk. 1,14–15-tel, amely szerint Isten országa „egészen közel jött”, a „kezetek ügyében van”. Akár egyik, akár másik értelmezést tartjuk helyesnek, az nyilvánvaló, hogy Jézus nem az Isten országának fogalmáról beszél, hanem arról, hogy az ország jelenlevő valóság.

Az evangéliumok a farizeusokat általában Jézus ellenfeleinek mutatják be, s tanúi lehetünk rosszindulatú megjegyzéseiknek, jobb esetben meg nem értésüknek. Valóban az idézett beszélgetésben is két külön világot érzékelhetünk: az aprólékos definíciókat kereső szőrszálhasogatását és a fogalmi kereteket szétfeszítő tágasságát. Vajon Jézust csak ellenfelei értették félre? A biblikus hagyomány elemzése azt mutatja: nem. Jézust nagyon gyakran közvetlen környezete, a tanítványok sem értették. Sőt, az evangéliumokban is sajátos hangsúlyeltolódások érhetők tetten. Így van ez Lukács evangéliumának a 17. fejezetében is.

Ha Lukács művének mindkét kötetét (Lk. és Apcsel) együttesen vesszük figyelembe, nyilvánvaló annak sajátos, történeti szemlélete.

Ahogy Conzelmann rámutatott, Jézus az „idő közepe”, a történelmet hozzá viszonyítva minősíti Lukács.³ Az evangélium ideje Jézus utáni idő, így a Mester szavai előremutató jövőbe néző értelmet kapnak. Így lesz az Ország ideje összekapcsolva az Emberfia napjának eljövételével. Ez az interpretáció azonban teológiai, amely misszióra sarkall. Vajon találkozik-e Jézus örömmüzenete az evangélista teológiájával?

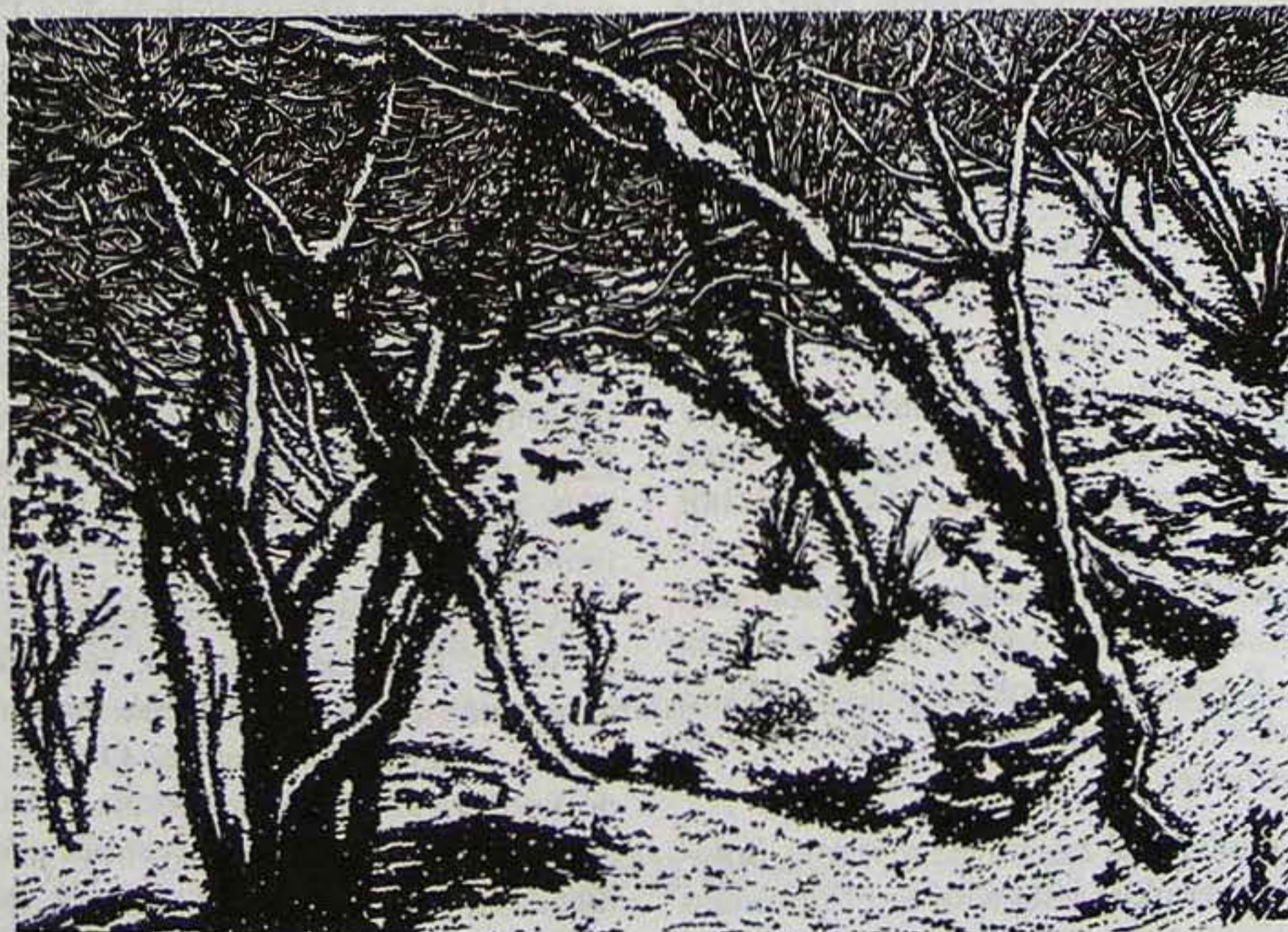
Amikor Jézus Isten országáról beszél, sosem ad meghatározást.⁴ Nem ad definíciót, nem értekezik az Ország mi-benlétéről. Legjellegzetesebb mondásai példázatokban lehelők. A példázatok nem az Ország allegóriái, hanem gondolkodásra készítő metaforák.⁵ Többnyire hétköznapi történetek vagy képek, amelyekből alkalmanként provokatív túlzások, meghökkentő csattanók bontakoznak ki. A példázat nem az Országról szóló tanítás, ami kívülről érinti a hallgatót, hanem megszólítja és bekapcsolja a történetbe azt, „akinek van füle a hallásra”. A példázatok olvasva hozzánk is elhangzik a kérdés: „hogyan is van ez? Vajon jól mennek dolgaink a mindennapjainkban?” Az Ország titka a hétköznapiakból érthető meg. Nem külső jelek, nem a kultusz, hanem a már-már banális történetekben átélhető gyakran paradox valóság tárja eléink Isten királyi uralmát. A példázatok alapján nem nehéz belátni, hogy Isten országa nem érthető „kívülről”. A példázatot nem tudjuk tan-

anyagként megérteni, csak úgy, ha magunk is részesei vagyunk, szereplői vagyunk egy példázatnak.

Az Ország titkának megértése ott kezdődik, amikor a hallgató elgondolkodik azon, hogy miért is kell a földbe esett gabonamagnak elhálnia. Mély igazságot fogalmaz meg J. D. Crossan, amikor az elrejtett kincs példázata kapcsán arra a paradoxonra mutat rá, hogy a kincs megtalálójának mindent, valóban mindent, még a példázatot magát is fel kell adnia.⁶ Az a beszéd típus, amit Jézus a példázatokban használ, jellegzetesen prófétai, igei nyelv és a héber Biblián alapul.

A Jézus által is beszélt igei nyelv azonban bűvópatak-ként tovább élt és él ma is. Fontosnak ítéljük annak leszögezését, hogy a teológiai nézetkülönbségek egy része a nyelvhasználat különbözőségére vetíthető vissza. Az igei nyelvet beszélők és a főnévi nyelvet használók között a megértést az is nehezíti, hogy a keresztény hit kulcsszavai az évszázadok során rögzültek, mégpedig főnevekként rögzültek. E kulcsszavakat, mint Isten, bűn, megváltás, szeretet, szolgálat, hit, remény stb., másként használják az igei és másként a főnévi nyelv szabályai szerint. Az eltérő szóhasználat inkább a mondatban érhető tetten, mint a szófaji elemzésben. Az igei és főnévi nyelv kérdőszavai ugyanis mások. A főnévi nyelvben azt meg lehet kérdezni, hogy egy teológiai műszónak mi a definiáló karaktere, azt azonban nem, hogy ennek kimondása miként változtatja meg a beszélő életét. Az igei nyelvben pedig lehetetlen vállalkozás egy arisztotelészi típusú definíciót adni, csupán a vallásos tapasztalat körülírására van mód. A főnévi nyelv rendszert alkot, az igei nyelv csupán rendez, és az eligazodást segíti. A főnévi nyelv megkérdezi, hogy „kicsoda”, „mi a lényege”, az igei nyelv úgy kérdez „mi a viszonyom veled”. A válaszként adott szavak gyakran ugyanazok, de a „nyelvjáték” különbözik.

Az igei nyelv korlátja a dogmaalkotásra való képtelensége. Nem a szavai lesznek fontosak, hanem a beszéd, amelyben elhangzanak. Az igei nyelvben a beszéd éppen olyan esemény, mint a világ bármely folyamata. A beszéd szereplői saját beszédükkel definiálják magukat, hogy a szavak kimondásával már meg is haladják, azok elsődleges kontextusát. A már

Hópehely pilinkél.
Kusza törzs fekete színfoltját feloldja.
Tömött tér vesz körül,
hangod is eltompul.
Emberül viseld sorsodat.

DECEMBER

Kolozsvári fűvészkert.
Szokatlan vastag hó ült az ágakra.
Sokan e metszeten mutatják ki,
hogy részletekben én is absztrahálok...

bonyodalmakra utal.

- 2 Szervét Mihály
- 3 H. Conzelmann: Die Mitte der Zeit c. munkájában megfogalmazott nézet.
- 4 Ld. pl.: P. Ricoeur: Az „Isten országa” Jézus paraboláiban. Protestáns Szemle LIV/1/2., 1992.
- 5 Főleg az angolszász biblikusok körében népszerű álláspont.
- 6 J. D. Crossan: Finding is the First Act. Fortress Press, 1984.

ják, hogy szavaik elégtelenek. Néha pusztán a kérdés is elegendő, mert a válasz nem verbalizálható.

A főnévi nyelv szavai szimbólumok, amelyek jelzik a Valódi Valóságot, az igei nyelv szavai ikonok, amelyek kimondása kapcsolat a Valódi Valósággal.

Ebben a kapcsolatban a szavak ugyanolyan szereplők lehetnek mint a beszélők. Sajátos interakció megy végbe egy-egy nyelvi folyamatban, s azt is jelzi, hogy a szavak használata egy-egy beszédmódban nem mindig releváns az adott történéshez. Az archaikus ember bölcsessége létrehozta a „tabuszó” intézményét, ami kellő önmérsékletre intette az embert. A tabuszó helyettesítői, ha önálló életre keltek, csak utalni tudtak arra, amire vonatkoztak. Cserébe azonban korlátlanul használhatók lettek a mai főnévi-teológiai nyelv alapszavaként.

A tabuszó problémájának másik megoldási módja a leíró-igei körülírás kialakítása volt. Ebben az ember vallásos szóhasználata az állítmányok szintjén rögzült. Az alanyi beszéd a Szemközti Valóságnak maradt fenn tartva. Így az igei nyelv értelme a párbeszédben lehetséges csak. A párbeszéd pedig éppúgy, mint az Isten országa, végső soron az emberi tapasztalat ügye. Talán ez lehetett az, amit Lukács evangélista „közöttetek”-re vagy „bennetek”-re görögösített.

E kétféle nyelvhasználati mód felvázolása nem jelent értékítéletet is. Nem állítjuk, hogy az egyik mindenestől elhibázott, a másik mindenestől kifogástalan. Csupán arra szeretünk volna rávilágítani, hogy a teológiai disputák előtt célszerű tisztázni a felek beszédmódját. Az egymás fölötti ítékezés semmiképpen nem járható út a kereszténység számára, és méltatlan is azokhoz, akik a Názáreti követőinek vallják magukat. Az evangélium századosa ott, a Golgotán, átellenben a Megfeszítettel önkéntelenül verbalizálta élményét: „Bizony, ez az ember Isten Fia volt.”

(Mk 15,39b) Vajon főnevet vagy ígét mondott?

A válasz kimondása előtt tanácsos egy pillanatra megállni, és arra gondolni, hogy sok-sok türelemre és derűs alázatra van még szükség ahhoz, hogy ne legyenek úrrá rajtunk a piac bálványai – idola fori.

Irodalom

1 Francis Bacon Novum Organon c. művében szereplő fogalom, jelentése: a „piac ködképei” vagy a „piac bálványai”, és az emberi beszéd pontatlanságából származó

Unitárius zarándoklat Lengyelországban Faustus Socinus nyomdokain

1997 augusztusa végén egy lelkes unitárius csoport szokatlan zarándoklatra, Lengyelország korai unitárius, ún. „ariánus” emlékei felkutatására vállalkozott. Úttörők voltunk, „történelmi” zarándok, erdélyiek és amerikaiak. Eredetileg dr. George Huntston Williams Harvard Hollis professzort, korunk legnagyobb vallástudósát, a lengyel unitarizmus szakértőjét, a *Radikális reformáció* íróját kértük fel, vezessen minket. Betegsége azonban megakadályozta úttervében, s így hirtelen magunkra maradtunk – magunknak kellett felfedeznünk mindent.

Nem túlzás a „felfedezés” szó, ugyanis Lengyelországban a katolicizmus minden XVI. századi unitárius emléket elsöpört. Ez a körülmény adott misszióknak történelmi jelentőséget.

A csoport összetétele igen színes volt, hat unitárius lelkész: David Keyes mint szervező, Earl Holt, a Star King Teológiai Intézet vezetőségi elnöke és Sara Oelberg Amerikából, Richard Boeke Angliából, és hárman Erdélyből: az amerikai Scott Prinster, a kolozsvári teológia angoltanára, Farkas Dénes valamint Szabó Tünde teológiai hallgató. No meg egy bibliatudós amerikai protestáns professzor házaspár, Atzél Endre, a katolikus máltai lovag, és jómagam az amerikai-erdélyi.

Útikalauzként az Earl Morse Wilbur 1936-ban írott cikke szolgált, amelyet az Amerikai Unitárius Történelmi Társaság közölt 1936-ban.¹

A nyári nagy árvizet követő héten keltünk útra, mely Lengyelország nagy részét drámaian érintette. Krakkó volt a főhadiszállásunk, itt találkoztunk a jelenlegi lengyel unitarizmus képviselőivel. A találkozás célja az erdélyi mintát követő testvér-gyülekezeti kapcsolat kiépítése lett volna. Azonban az alig maroknyi lengyel unitárius testvérünk két igen széthúzó és egymással hadakozó, komoly ideológiai különbséget hangoztató megosztottságban él – egyik csoport Sziléziában, a másik Varsóban. Úgy éreztük, nem értek még meg testvér-gyülekezeti kapcsolatra. Figyelmünket így teljesen a socinianizmusra irányítottuk tehát, és az előttünk először odalátogató Phillipp Hewett kanadai unitárius lelkész által emlékezetből rajzolt térképvázlatot követtük.

Zarándoklatunk csúcspontja Faustus Socinus, nagy teológus síremlékének megtalálása volt. Socinus a 16. században új teológiai rendszert alkotva, a későbbi unitarizmus alapjait vetette meg.

Élete tragikusan és tipikusan az eszméikért üldözöttek sorsa volt. Római katolikusként az olaszországi Sienában született 1539-ben. Élete delén azonban a protestáns hitre tért, és emiatt, önkéntes száműzetést vállalva, örökre elhagyta hazáját, és 1579-től Lengyelországban, Krakkóban telepedett le. A protestánsok üldözése azonban vidéki rejtekhelyekre kényszerítette 1583 után. Ifjú fele-

sége, Elizabeth Morsztyn egy év múlva meghalt, az újszülött Agnest hagyva Socinusra.

Socinus a századvég legismertebb és legüldözöttebb tudósa és heretikusa volt Krakkóban. Annak főtemplomában 1594-ben elhangzott, Socinust és az ariánusokat elítélő szónoklat nyomán összeesdült tömeg, főleg fanatikus diákok, otthonába betörték, és a súlyos beteg Socinust meztláb vonszolták ki a főtérre, ahol szeme láttára értékes könyveit, kéziratait – egész életművét – máglyán égették el. Őt magát is máglyára szánták, de a vérszomjas tömeg inkább a folyóba akarta ölni. A Gondviselés csodája volt, hogy egy egyetemi tanár híve megmentette a dühöngők markából, és vidéken rejtette el. Műveinek elvesztését és a súlyos fizikai bántalmazást sohasem heverte ki Socinus.

Rejtekhelyét változtatnia kellett, így kért menedéket egy ifjú tanítványánál Luslawice nevű faluban, Zakliczyn közelében, Rakowtól és Krakkótól nem messze. Ezen a vidéken a XVI. században több mint 300 „ariánus”² család lakott, s Rakow mellett Luslawice volt a lengyel antitrinitárius mozgalomnak a második központja. Virágzó gyülekezeti élet és igen fontos akadémia működött itt, nyomdával, ahol az ariánus könyveket nyomtatták. A falu két ariánus család birtoka volt: a Taszyckiaké és a Blonskiaké. A Taszyckiak által alapított akadémiára Lengyelország egész területéről és Erdélyből is jöttek diákok.

A nyomda, mely titokban működhetett csak, egyben otthont is nyújtott Socinusnak és leányának. És ő szorgalmasan folytatta tudós írói és gyülekezeti szervező és tanácsadó munkáját, széles körű levelezését, súlyos betegségei ellenére is. Báthory István fejedelem udvari orvosa, dr. Niccola Buccella nagylelkűen évi 100 forintnyi jövedelmet biztosított Socinusnak.

Tragédiától, üldöztetésektől és betegségektől meggyötörten, Socinus 1604. március 3-án halt meg a Blonski kúriában, Luslawiceben. Meghurcoltatása azonban még halálában is folytatódott. Holttestét – a szájhagyomány szerint – sírjából kiásva, a folyóba vetette a falu népe.

Leánya, Agnes nemsokára férjhez ment a Wiszowaty család fiához és András nevű fiút szült. Azonban férje is egy éjszakai betörés és megkínzás áldozatául esik, s 1653-ban meghal. Agnes egy év múlva követte férjét a halálba. András fiuk a kor leghíresebb ariánus lelkésze lett, de 1660-ban, amikor az ariánusok vallásgyakorlatát végleg betiltották Lengyelországban, hollandiai száműzetésbe kényszerült. Itt írta és adta ki Socinus életéről és a lengyel unitárius mozgalomról szóló jelentős munkáit.³ 1678-ban halt meg, két fiúgyermeket hagyva maga után. Benedek nevű fiából Kelet-Poroszországban ariánus lelkész lett, András fia pedig a Kolozsvárra menekült lengyel unitárius gyülekezet lelkipásztora lett. Ezen túl a család többi tagjáról nem maradt fenn írásos emlék.

Mi unitáriusok azt gondolhatnánk, hogy Socinus sírja ma is zárandokhely. Illene, hogy az legyen, de sokan nem tudják hollétét. Zenészfülemet szerencsére megütötte a „varázsige”: Pendereczky, a legnagyobb jelenkori lengyel zeneszerző neve. Tudniillik Socinus síremléke ma a Pendereczky-kúria gyönyörű parkjában van. És mivel a Pendereczky nevet minden lengyel ismeri, így az ember aránylag könnyen rátalál erre az istenhátamögötti falura. De ha Socinus nevét említenénk, a legműveltebbeknek sem lenne fogalma róla.

Még Rakowban is meg kellett erőltetnünk a fantáziánkat, hogy az ariánus fénykort elképzelhesük ebben a ma álmos faluban. Mert a jellegzetes boltíves épületeknek – egy kivételével – nyoma sincs már. Azonban a legfontosabb, a valószínűleg ariánus zárandokhelyként használt romos épületet most restaurálják Lengyelország műemlékvédői. Temetőjüket is benőtte a gaz, síroknak nyoma sincs, de lelkünk megérezte a hely szentségét. Kegyeletünket közös imával és rögtönzött szabadtéri áhítattal róttuk le. A keresztelő csatornájuk – ugyan ma betonba van foglalva, de a leírásnak megfelelő helyen van – vízből egymás fejére szórunk, és emlékeztünk hősi múltú, négy évszázad távlatában itt unitáriusokká váló testvéreinkre, akik történelmileg szerencsétlenebbek voltak mint mi, erdélyiek.

És büszkék voltunk magunkra egy kicsit, hisz Kolozsvár polgárai a menekülő lengyel unitáriusok elébe mentek, hogy otthonukba, hitközösségükbe befogadják őket – átmentsék a lengyel unitarizmust erdélyi földön. Amerikai testvéreink számára is talán ezen a megrendítő zárandokhelyen – Rakow csendes temetőjében – vált igazán világossá Erdély és az erdélyi túlélés jelentősége az unitarizmus számára.

Aztán elérkezett a zárandoklat csúcspontja: a volt Blonski-kúria, mely ma is áll eredeti formájában, ahol Socinus utolsó idejét töltötte és ahol meghalt. A kúria mellett egy kisebb gyönyörű emeletes épület pedig Socinus és az ariánus közösség nyomdája volt! Ma a Pendereczky-család könyvtára. Nagy megtiszteltetés volt számunkra, hogy Pendereczky apósa, a híres zeneakadémiai professzor, maga vezetett végig a kastélyon és kertjén, valamint a 16. századi nyomdaépületen – minket a megilletődött és ünnepélyes lelkű unitáriusokat.

Aztán egyszer csak a síremlék előtt találtuk magunkat. Ha az ember elolvassa ez emlékü hányattott sorsát, akkor értékeli igazán, hogy még egyáltalán fennmaradt. Mert a sírt borító tonnás követ még annak idején a dühöngő fanatikusok kettéhasították, sőt a legenda szerint a folyóba vetették. Később onnan is kivették és küszöbnek használták, de valahogy sohasem vették el, csupán 160 évnyi ideig. De azután ismét előkerült. Mert lapangva, bujkálva, tovább élt az antitrinitárius-ariánus lélek ezen a földön. Socinus csodálói újjászültek újból és újból, különösen a nők és a tudósok ápták titokban valláshagyományukat. Az ariánus templomot lerombolták 1660-ban. A temetőben is ez az egy sír maradt meg, még az I. világháború viszontagságai közepette is.

Az unitáriusok figyelme azonban csak 1879-ben irányult erre a kegyeleti helyre, amikor Rev. Alexander Gordon belfasti lelkész Erdélybe mentében ide, Luslawicebe is ellátogatott és leírta a helyet. A 20. század elejéig azonban semmi lépés nem történt a síremlék ápolása érdekében. Az 1910-ben Berlinben tartott Szabadkeresztyének Nemzetközi Kongresszusa alkalmával történt a második unitárius zárandoklat Socinus sírjához, a bostoni dr. Charles Wendte személyében, aki a *Christian Register* folyóiratban felhívást intézett az amerikai unitáriusokhoz, hogy Socinus síremlékének helyreállítására gyűjtést rendezzenek. De ezt az akciót a világháború megghiúsította.

Másfél évtized múlva, 1924-ben Earl Morse Wilburnek kellett Luslawicebe látogatnia, hogy az elkezdett akciót az amerikai és az angol unitáriusok befejezzék. Ismételt látogatások után a Lengyel Akadémiával és a Socinus-hívekkel karöltve, végül is 1933-ban avatták fel a Socinus-emlékművet a mai helyén és formában.

Ez azonban nem az eredeti sírhely, bár a közelében van. Amikor a tervek készen és a pénz is egyben volt, a lengyel földműves, akinek a földjén állott Socinus sírja, megtagadta beleegyezését, hogy ott emeljék fel az emlékművet. A volt Blonski-kastély tulajdonosa mentette meg a helyzetet, felajánlotta a kastély gyönyörű parkját, hogy oda áttelepítsék az emlékművet. Így ma valóban méltó és szépségesen inspiráló környezetben, háromlépcsős talapzaton és négy dór stílusú oszlop által alátámasztott masszív tető alatt áll a hatalmas kocka alakú sziklatömb, minden oldalán felirattal. Az elején ezt olvashatjuk:

*In memoriam
Fausti Socini Itali
nati Senia Dec. 5, 1539
denati Laclaviciis, Mar. 3, 1604
et in recognitione laborum ejus
pro libertate, ratione, et tolerantia
in religione
posuerunt 1933
cultores in Europa, Anglia, America
Chi semina virtutis, raccoglie fama
E vera fama supera la morte.*

Az emlékmű előtt hever az eredeti, kettéhasított kőtömb, mely a valódi sírját fedte, és az is idehozott. Abba volt bevésve a két utolsó sor olasz felirat.

Ezen legendák, vallásháborúk és az unitárius szellem győzelmét jelképező szent helyen egymás kezét megfogva, csoportunk az erdélyi, amerikai és angol unitáriusok nevében emlékhítattal róttá le kegyeletét a nagy Faustus Socinus előtt.

Jegyzetek

¹ The Proceedings of the Unitarian Historical Society, Vol. IV. Part. II., Earl Morse Wilbur: *The Grave and Monument of Faustus Socinus*, 1936, 25 Beacon Street, Boston, Massachusetts.

² Socinust az ariánusnak nevezett antitrinitárius mozgalom híveivel azonosították, helytelenül. Lengyelországban ma is ezen a néven ismeretesek korai unitárius testvéreink. Ezért ezt a kifejezést használjuk, bár történelmileg helytelen, ugyanis ők magukat „lengyel testvérek”-nek nevezték.

³ Socinus Opera Bibliotheca Fratrum Polanorum.

(átvéve a Keresztény Magvetőből)

UNITÁRIUS ELŐDEINKRŐL...

Az unitárius Bogáti Fazakas Miklós és költészete

Bogáti másik bibliai alapozottságú parafrázisa az „Énekek éneke”.

Ezt az átdolgozást szerzője Tordán fejezte be 1584-ben vagy 1586-ban.

A Bibliának ezen legköltőibb részét, mely a középkor egyik legkedvesebb és számtalanszor lefordított olvasmányaként ismert, Bogáti „fél kedvvel” ültette át magyarra, mélyen lesújtva legkedvesebb gyermekének halála miatt.

Magát az eredeti munkát az irodalomtörténet különbözőképpen ítéli meg. Dési Lajos bájos szerelmi idillnek mondja, mely Krisztus és a keresztény egyház között fennálló szoros viszonyt fejezi ki.

Schiller szerint a munka a zsidó génusz páratlan terméke, mely jelképes ábrázolásával nagyon megfelel Bogáti költői tehetségének.

Varjas az Énekek énekében teológiai értelmű virágéneket lát.

Bogáti a munka feldolgozásánál felhasználta Sebastiano Castello (1515-1563) bazeli szabadgondolkodó értelmezését, de használt görög szöveget is, melyet a szöveg tartalmának megfelelő magyarázattá alakított át.

A biblia textus előtt – bevezetesként – hét szakaszban elmélkedik a szeretet (szerelem) erejéről, mellyel a természetnek és a szeretetnek a fákban és a füvek növekedésében, az állatok, a halak és a madarak szaporodásában mutatja meg érvényét.

A bevezetés után a háttérrel rajzolja meg. Részletesen elmondja, hogy az éneket Lévi fiai akkor mondják, amikor elhozzák Salamonhoz az egyiptomi király leányát. Ebben a részben kimondottan a héber szöveget dolgozta át. A befejezés előtt a tartalom történeti valódisága felől elmélkedik. A szerelmesek számára íródó munka a XVI. század legkedveltebb formájában, három ütemű és tizenegy szótagú formában íródott, és újraértékeli eredeti mondanivalóját. Ugyanis a munkát Bogáti nem csak a hagyományos zsidó fölfogás szerint, hanem a keresztény szemléletnek, Isten és Izrael viszonyának ábrázolásaként fogadja el, jóllehet a munkának virágénekként való értelmezését adja.

A kéziratban fennmaradó munka az Erdélyi Múzeum Egylet Bogáti Kódexében maradt reánk.

Bogáti következő biblikus tárgyú parafrázisa a „Jób könyve”, mely a költő lelkében Tordán fogant meg, és Homoródszentpálon 1586-ban készült el.

Ez évben fiát elragadta a pestis, s a veszteség fölötti fájdalmában írta meg e Homoródszentpálon lakó Kornis Farkasnak ajánlott munkát. E parafrázis néhány terjedős résztől eltekintve, művészi színvonalon áll. Versformája a magyar alexandrisban íródott, és kéziratban maradt fenn. A tizenkét szótagból álló sorok negyvenkét fejezetben beszélnek el Jób történetét. Az átdolgozás munkája nem folytatódott. Amint a költő is írja „a megújuló fájó emlékek munkája félbeszakítására kényszerítik.”

A munka ajánlása a héber és görög szöveg feldolgozására utal, amely a szöveg nehézségi fokára

enged következtetni. A költemény egyéni betoldással kezdődik. E betoldás elmondja, hogy a költő családját is utoléri a pestis, amely elragadja gyermekét. Ez kényszeríti Bogátit arra, hogy a bevezetésben az emberi tudatlanság felől elmélkedjen. Arról szól, hogy nem lehet eldönteni, hogy az életben a jó-e, vagy a rossz van túlsúlyban? Isten útjai kifürkészhetetlenek, a gyarló ember pedig nem tudja, hogy mi válik javára és mi van kárára.

Az előszó disztichonjaiból világosan kitűnik a feldolgozás indítéka, majd a továbbiakból arra lehet következtetni, hogy a könyv főproblémája csillapítólag hat a költő lelkére. Ugyanis közös nevezőre tudja hozni a jámbor ember szenvedésének és az isteni igazságszolgáltatásnak problémáját. A megoldás szerint a szenvedés megakadályozza az elbizakodottságot és az erkölcsi romlást, és annak elviselése után a szenvedőre – mintegy elégtételként – fény és jutalom vár. Bogáti a problémák megoldásában feltámadásra utal, de a föltámadáson nem földi újraébredést, hanem üdvösséget ért.

Bogáti a Bibliára támaszkodó munkáinak sorában az „Eszter dolga” című az, amely műfajilag és a szerzősége kérdésében komoly vitákra ad alkalmat. Klaniczay Tibor a szerzőséget elvitatja Bogátitól, míg Thury Zsigmond és Schiller Bogáti szerzősége mellett tör lándzsát. Ez a névtelenül, Kolozsvárt napvilágot látott munka az irodalomtörténetben „Kolozsvári névtelen” elnevezéssel szerepel.

Maga a munka, amely a Biblia negyedik történelmi könyvének magyar nyelvű, költői átültetése, Heltainé nyomdájában látott napvilágot, és az antitrinitarizmus progagálását célozta. A háttérben az egyház zsinattartási jogának korlátozása állt, s a művel Bogáti a fejedelemasszony, Báthori Krisztófné Bocskai Erzsébet pártfogását kívánta megnyerni elnyomott felekezete számára. A feldolgozás részben görög szövegre, részben a már korábban megjelenő rokon tárgyú munkákra támaszkodik. A munka nem parafrázisszerű fordítás, hanem a tartalomnak szöveghű megverselése. Hiányzik belőle a szubjektív helyek és a bibliai hősök kedélyhullámzását festő, költői megnyilatkozás. Az előadást helyenként megszakítja egy-egy magyarázó betoldás, a zárószakasz pedig a szerző moralitása.

Bogátinak a fentiekén kívül ismert még három kisebb terjedelmű, egyházi jellegű munkája.

Az első egy „Thézis” a zsidókhöz íródó levélről, melyet Válaszúti György pécsi unitárius pap kedvéért írt, és amely teológiai álláspontját is tükrözi. Bogáti e munkát elvitatja Páltól, nem tekinti sem levélnek, sem a zsidóknak szóló intelemnek.

A második ugyancsak „Thézis”, amely huszonnyolc tételben foglalkozik a Szentlélek kérdésével. Ebből kitűnik, hogy Bogáti a Szentlelket Isten „küldöttének” tartja, amely az Istentől kapott feladatok teljesítésére hivatott, és nincs külön isteni tulajdonsága.

A harmadik egy elveszett, a Törvény felőli vélemény kifejező munka, amely 1582-ban íródott és

a címe alapján föltételezhető, hogy az ószövetségi törvénnyel foglalkozik. Bogáti ezen értekezéséből kiderülő álláspontja az, hogy csak azok az ó-szövetségi törvények érvényesek, amelyek nem nyerne új értelmezést az újszövetségi szövegrészekből.

Nem kimondottan vallásos tárgyú, de Bogáti vallási hovatartozására fényt derítő munka a már említett „Defensio Francisci Davidis” címet viselő kiadvány, amelyben Bogáti csak társszerzőként szerepel. A Dávid Ferenc tragédiájának történetét tartalmazó munka Dávid Ferenc fia, János, Trauzner Lukács, Bogáti és Palaeologus közös szerzeménye, mely kiegészül a Dávid Ferenc és Socinus közt lefolyó vitával, a lengyel eklézsiák erre vonatkozó ítéletével és Dávid Ferenc kéziratban maradó utolsó munkájával. A mű a Majna melletti Frankfurtban került kiadásra, s a kolozsvári csak utánnyomás.

Bogáti nem vallásos jellegű munkái közül időbelileg első az 1568-ban szerzett, és Kolozsvárt, a Heltainé-féle nyomdában 1591-ben megjelenő, antik tárgyú „Ez világi nagy zűrzavarról való ének”, mely átmenetet képez a szerző vallási és világi jellegű munkái között.

A Jób könyvének hangulatát tükröző munka a görög irodalom egyik epizódját dolgozza föl Lucianos: „Charon vagy a világlátók” című műve alapján.

Bogáti énekét a rázúduló nehézségek alól enyhülést keresve írta, és életérzését fejezte ki. Ismerteti az élet különféle viszonyait s benne az emberiség nyomorát. A munka maga az élet, melynek Bogáti tudomásul veszi tragikus diszharmóniáját. Figyelemre méltóak bibliai képei és a költemény folyékonyága. Versmértéke ugyanaz, mint a nótául választott Ilosvai-féle Toldinak. Első sora tizenkettő, utolsó sora tizenhárom szótagból áll.

Bogáti történelmi jellegű munkái közül elsőnek „Mátyás király krónikájának 5. része”-t említjük, mely Görcsöni Ambrus, vagy más néven Gosárvári Ambrus 1567 előtt megkezdett munkájának befejezése 1576-ban vagy 1577-ben. Másodszeri, egyben utolsó kiadására 1580-ban került sor. A munkából Görcsöni négy részt készített el. Ezt folytatta Bogáti, aki a bevezetett munkát Berzeviczy Mártonnak ajánlotta. A munka megírásában Heltai Gáspár „Króniká”-ját használta.

Történelmi témát dolgozott fel 1579-ben írt „A nagy Castroit Györgynek ... históriája” című, Szalánczi László tövisi birtokán készült munkája.

Castroit György görög származású hadvezérről számos életrajz jelent meg. Ezek közül legjelentősebb Marino Berlatte, dalmát származású, bresciai tanár 1508-ban Rómában megjelenő munkája. Ezt lefordították német, olasz, francia, angol és latin nyelvre. Az utóbbit ültette át Bogáti magyarra, kibővítve Castroit és Hunyadi közti párhuzammal. Az ének híven tükrözi Bogáti kora átalakuló hadakozására és a korabeli megváltozott viszonyokra vonatkozó véleményét. Arra a megállapításra jut, hogy a vitéséget ki kell egészítse a tudás és a tapasztalat.

A regényes történet írására azért vállalkozott, mert csökkent a bibliai históriák iránti érdeklődés. Kényszerűségből nyúl világi témához, hogy jobb híján ezzel mozdítsa elő a vallás-erkölcsi nevelés si-

kerét. A nagy népszerűségnek örvendő munka átjavítva 1592-ben, majd 1597-ben kerül újra kiadásra.

Bogáti antik eredetű történelmet feldolgozó munkája a Tordán befejezett és Báthory István koronázására készülő „A három jeles főhadnagyoknak... fő helyekről való vetélkedése” című.

A munkában Nagy Sándornak, Hannibálnak és Scipionnak a fő helyért való vetélkedésének harcát adja elő versben.

A munkával a költő Zsámboki János strassburgi kiadásából ismerkedett meg. Alapja Lucianosnak a „Halottak párbeszédei” című írása, melynek tizenkét dialógusát szedte versbe. Egyetlen csonka példánya a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárának a tulajdona.

Bogáti széphistóriái közül legfigyelemreméltóbb „A tökéletes asszonállatokról” szóló, Plutarchos és Ovidius nyomán írt munka.

Ebben olyan tizehárom asszonyt mutat be, akik feláldozzák magukat férjükért. A vers arról tájékoztat, hogy milyen szempontok szerint kell szemügyre venni a nőket, és hogy milyen tulajdonságokkal kell rendelkeznie egy jó feleségnek. Bevezetése erkölcsi tanítás. Hasonlóképpen az epilógus is, amelyben a költő a nőkről táplált bizarr nézetének ad kifejezést. A mű tizenhárom elbeszélésének erkölcsi tanulsága méreteit nézve nagyobb, mint maga az elbeszélés.

Másik antik történelmi tárgyú munkája az „Aspasia asszony dolga és az jó erkölcsű asszonyoknak tüköre” című.

Aspasia az ókor legünnepeltebb nőalakja, akit szépsége és erkölcsisége emel a királyi trónra.

A munkát Bogáti 1587-ben Homoródszentpálon írta meg Ailianos népszerű görög „Varia históriája” című munkája alapján, megtoldva azt bevezetéssel és záradékkal. A szerző munkáját annak az antirinitárius Forró János főúrnak ajánlotta, akit Báthori Zsigmond összeesküvés vádjával kivégeztetett. A munka a női szemérem és alázatosság ajánlása, s tükörül szolgál a jó erkölcsű asszonyoknak.

Az antik tárgyat földolgozó oktató költemény 1591-ben jelent meg Kolozsvárt Heltainé nyomdájában.

Bogáti regényes, szépirodalmi jellegű, egyben utolsó ismert műve az 1598-ban elkészülő, de csak halála után megjelenő „Demeter története”.

A munka Plutarchos fordítása. Főszereplője Demeter Polierchetes, Antigones fia, a férfiszépség ideálja, ki ha nincs harc, akkor kéjelgő és vakmerő kalandhajhász. Szerencsecsillaga akkor hanyatlik le, amikor saját embereivel szemben is elbizakodottá és gógóssá válik. A történet rövid tanulsága szerint a szerelem hatalmának senki sem állhat ellen.

E regényes mű, Bogáti előző munkáihoz képest fejlődést mutat. Ugyanis „Demeter története”-ben a moralizáló históriát fölváltja a verses szórakoztató történet. Az egy pergament kötésű kolligátum fedőtöltéseként szolgáló lapból kerül ki. Négy tizenhárom szótagú és egyrímű sorból áll.

A munka a Heltainé vezette nyomdából került ki.

III.

Bogáti teológiai álláspontja, vallásos tárgyú munkái alapján az alábbi:

Bogáti a tiszta monoteizmust tanító Dávid Ferenc követője, még akkor is, ha a körülmények kényszerítő hatására aláírja a dávidi tanokat – politikai okok miatt – elítélő Blandrata–Hunyadi-féle hitvallást. Világnézete átmenet az antitrinitárius ideológia konzervatív és radikális irányzata között.

Istenképe nem szférikus, elvont lény, hanem a mindennapi élet körébe állított Isten. Megjelenésében és működésében tele intim, közvetlen vonásokkal. Istene közelebb áll a magyarok Istenéhez, mint a zsidók büntető Jehovájához. Gondja van a földi létre, hiszen a jónak jóval, a rossznak rosszal fizet. Isten teremtője és rendezője a világ eseményeinek.

Bogáti teológiájában Jézus a hivatását betöltött Messiás, akit nem illet meg Istennek kijáró tisztelet. Jézus az ószövetségi próféták által megjósolt Messiás, aki azonban „ember”, ki halálával megmutatja az üdvösség útját. Születése előtt nem létezhet. Kényszerű halála után Isten jobbán él, és aktív részese az égi és a földi eseményeknek.

A másodszor eljövő Messiás nem hús-vér földi király, hanem egy földöntúli város megítélt lelkeinek uralkodója. A földöntúli város azonos az „Új-Jeruzsálemmel”, a Messiás lelki birodalma, amely azonban létezik az élők lelkében és a holtak szellemében is. Az égi birodalomban Jézus – szentjével együtt – meghatározatlan ideig uralkodik.

A szentlelket Bogáti Isten követeként könyveli el. Isten küldöttei sokan vannak, különböző feladatokat kapnak, de isteni tulajdonsággal nem rendelkeznek. A Jézus által megígért szentlélek is csak egy a sok szentlélek közül.

Az ember korlátolt látókörű teremtménye Istennek, aki nem ismerheti Isten céljait. Az emberek egy része jó, más része gonosz. A jó akkor nyer kiengedést, ha meghal, mert az égből kárpótlást nyer. A gonoszra halála után a legkülönfélébb szenvedés vár. A betegség nem a bűnnek a következménye, hanem az Isten próbája.

A föltámadáson Bogáti nem a földi újjáéledést, hanem az üdvözülést érti.

Az Ószövetség – Bogáti szerint – Jézus eljövetelet jelzi, de nem a második isteni személyét, hanem a Jézussal azonosított megváltót. Az Újszövetség célja nem az Ószövetség eltörlése, hanem annak betöltése.

A felhasznált Bogátival foglalkozó irodalom:

Toldy Ferenc: „A magyar költészet története.” 1867.

Kohn Sámuel: „A szombatosok története.” 1890.

Jakab Elek: „Még egyszer Bogáti Fazakas Miklósról.” Észrevételek a Szombatosok története c. könyvről. Ker. Magvető. 1891.

Dézi Lajos: „Bogáti Fazakas Miklós élete és költői működése.” Irodalomtörténeti tanulmányok 1895.

Császár Ernő: „A magyar protestáns zsolnáköltészet a XVI. és XVII. században.” Irodalomtörténeti Közlemények. 1902.

Kanyaró Ferenc: „Bogáti Fazakas Miklós naptári följegyzései.” Ker. Magvető. 1902.

Kanyaró Ferenc: „Felvilágosító észrevételek Bogáti családi érdekű följegyzéseihez.” Ker. Magvető. 1902.

Kanyaró Ferenc: „Bogáti zsolnárai a jezsuiták ellen.” Ker. Magvető. 1903.

Kanyaró Ferenc: „Bogáti magyar szabású zsolnárai.” Ker. Magvető. 1903.

Thury Zsigmond: „Bogáti Fazakas Miklós élete és zsolnáfordítása.” Századok. 1908.

Pintér Jenő: „A magyar irodalom története” 1909.

Klanczay Tibor: „A magyar irodalom története 1600-ig.” 1909.

Újvárosi Szabó Gyula: „A magyar verses oktató költészet története 1772-ig.” 1910.

Borbély István: „Bogáti zsolnárainak új kézírata.” Egyetemes Philológiai Közlemények. 1913.

Ferenczy Zoltán: „A magyar irodalom története 1900-ig.” 1913.

Schiller István: „Bogáti Fazakas Miklós élete és vallásos tárgyú költészete.” 1915.

Hellenbránt Árpád: „Krizsa János levele Toldy Ferenchez.” 1919.

Borbély István: „A magyar irodalom története.” 1924.

Gál Kelemen: „A kolozsvári unitárius kollégium története.” 1935.

Szerb Antal: „Magyar irodalomtörténet.” 1943.

Szász János: „400 esztendővel ezelőtt.” Unitárius Élet. 1968.

Bán Imre: „Bogáti Fazakas Miklós” Irodalomtörténeti Közlemények. 1974.

Dán Róbert: „Humanizmus, reformáció, antitrinitarizmus és a héber nyelv Magyarországon.” 1974.

Dán Róbert: „Eössi András és az erdélyi szombatosság genézise.” Irodalomtörténeti Közlemények. 1974.

Ferencz József: „Az unitáriusok története.” Unitárius Élet. 1974.

Csomasz Tóth Kálmán: „Bogáti Fazakas Miklós zsolnárai.” Unitárius Élet. 1976.

Zoványi Jenő: „A magyarországi protestantizmus 1565–1660-ig” 1977.

Dán Róbert: „Források és adatok Bogáti Fazakas Miklós Messiás képzeletéhez.” Irodalomtörténeti Közlemények. 1977.

Szabó Géza: „Bogáti Fazakas Miklós: Magyar zsolná.” 1979.

Varjas Béla: „Balassi Bálint és a XVI. század költői” 1979.

Kelemen Miklós

Bogáti Fazakas Miklós

PSALMUS CXLIV

Király és ország (részlet)

Kegyelmes Úr, adok nagy hálát neked,
Hogy minden szerencsén fejemet őrzéd,
Szívet adál, kezeimet vezetéd,
Ennyi hadban ujjaimat viseléd.

Isten volt mindenütt két erős karom,
Minden ellenségtől váram és tornyom,
Paizsom, ótalmom, nagy bizodalomom,
Ő tisztelt fel, hogy ennyi sok országom.

Róllam hogy ily gondod volt, csudálkozom,
Mert emberre ily gondod mire vagyom,
Mi jó benne, hogy szemed így vigyázzon,
Ily számtartásod az apró Ádámon.

Álom és egy semmi az Ádám fia,
Egy buborék, ki elvész, mig nézsz hátra,
Egy árnyék, ki semmi estvére jutva,
Egy füst, ki hamar elfogy, és egy pára.

Láttam magamon gondviselésedet,
Akkor így jelentém könyörgésemet:
Uram, most hajtsd le az te egeidet,
Szállj mellém, felhőzd be az nagy hegyeket!

Jelentsd mellettem így velem létedet,
Hadd gőzöljenek, üsd meg az hegyeket,
Mennyköveddel verd el ellenségimet,
Bontsd meg nyilaiddal ez sereg népet!

Ezekre nyújtsd ki mennyből szent kezedet,
Ments ki, atyám, ez özönből engemet,
Istentelenektől ódd meg fejemet,
Mert hamissan húztak kezét és nyelvet.

Sok új énekkel dicsírlek tégedet,
Ezért neked zengetem hegedűmet,
Hogy ótalmazod az fejedelmeket,
Hogy pogán kardtól így mented én fémét.

Történelem, vagy legenda?

(A csíksomlyói pünkösdi búcsú eredetéről)

A csíksomlyói kegytemplom és ferences kolostor minden év pünkösdi szombatján, és első napjára is elnyúlóan, immár földrészekre is kiható Mária-búcsú színhelye. Híressé tette a templomot a benne lévő csodatevő, ún. könnyező Mária szobra, ölében a kis Jézussal.¹

Orbán Balázs még 20–30 ezer katolikus búcsús jelenlétéről tesz említést,² ma már 200–300, és egyesek szerint talán 400 ezer embert is meg lehetne számolni ez alkalommal. „Koldus és királyfi”, magyar és csángó, távoli földrészek lakói és a hazai és külföldi nem katolikus magyarok, sőt nem csak magyarok találkozó helye is a csíksomlyói pünkösdi búcsú. A világon élő magyarok legnagyobb létszámú találkozója ez az alkalom.

A történelem folyamán kialakult szertartásrendje csak annyiban változott meg, hogy az ünnepi és a vallásos színhely ma nem a ferencesrendi templom, hanem a felette lévő Somlyó-hegy nyergét övező fenyves tisztán tartják meg a búcsú fénypontját jelentő ünnepséget. Házigazdák a ferences barátok; a katolikus egyház magas tisztségeit betöltő vezéregyéniségei közül hívják meg a vendégszónokot. A búcsú az előre megállapított és a médiában közölt program szerint, ma már akadálytalanul megy végbe. A rendet a „confraterék”³ és az arra előre kiválasztottak vigyázzák. A felvonulási menet a gyergyóalfalviak indítják a hagyomány szerint. A legnagyobb érdem gyalog, templomi zászlóval és kereszttel, Mária-énekeket zengve, csengetve, rendezett sorokban a helyi plébános vezetésével menni a búcsúra. Az így érkező „keresztalja népet”⁴ a somlyói templom előtt fogadják. Csodálatos a búcsún lévő rend és fegyelem komolysága, a hullámzó, meg nem szűnő áhítatos tömeg zarándoklása, éneklése. (Csak zárójelben kívánom megjegyezni, hogy az egyre duzzadó létszámú, nem csak zarándoklók, hanem ünneplő és találkozársra jött sokaság, a régi rend lazulásának jeleit kezdi mutatni.) A búcsúról mindenki zöld nyírfaággal a kezében tér haza.⁵

Minden búcsúnak van kezdete, oka és története, így a csíksomlyóinak is. A katolikus források szerint 1727-ben kolozsvári Pál jezsuita atya volt az, aki az akkori pünkösdi búcsú alkalmával – mint ünnepi szónok – a búcsú eredetéről, okáról és kezdetéről először beszélt. Szerinte az ok, az eredet és a történelmi időben a kezdet a kolozsvári jezsuiták Domus historiájában van megírva, amit ez alkalommal ismertetett, és a ferencesek kérésére megengedte, hogy a kolozsvári jezsuiták Domus historiájából páter Péterffy Domokos atya kimásolhassa és a csíki szerzeteseknek hazahozhassa azt.⁶ (Nem az én tisztem annak eldöntése, hogy volt-e Domus historiájuk abban az általa idézett korban a kolozsvári jezsuitáknak, és ha volt, a történet megvolt-e abban?)

Kolozsvári Pál atya szerint a búcsú eredete, oka, kezdete és története a csíksomlyói templomban lévő csodatevő Mária-szobor és János Zsigmond fejedelem köré van csoportosítva. Ezt a történetet azóta elismertnek és hivatalosnak tartja mind az egyházi, mind a világi történetírás. (Egyháziak: Péterffy Károly, Losteiner Leonard, Patrik János, Veres Lajos és mások; a világiak közül először érdemlegesen Cserei Farkas írt róla.)

A csíksomlyói búcsú történetét és eredetét, Cserei Farkast idézve, dr. Endes Miklós csíki származású történész így adja elő. Idézem: „A székelyek, amióta a scythiai pogányságból kitértek, mindenkor a sok rendbeli bajok, veszedelmes idők és a fejedelem változása között is az igaz hitben megmaradtak. Elfajulván tőle a Blandrata György dögletes tudománya után az ifjú János király arra vetemedik, hogy már becsülete sem volt előtte senkinek, ha-

csak szentháromságtagadó nem volt, végzést is írva az 1566. esztendőben, szent András napján, hogy az erdélyi birodalomban mindenkinek Blandrata Györgytől függjenek, s a tőle választott papoktól hallgassanak, akik pedig ezeket háborítanak, mint hitetlenek, úgy büntetődjenek. E végzés mellé nem akarának állani a csíki székelyek; kerülgeti őket János király ígéretekkel s fenyegetésekkel is, de úgy sem mehetne semmire velük; felmérgeledék azért, s a következő 1567. esztendőben sok fegyveres népet bocsáta rájuk, hogy erőszakosan kitérjenek az igaz hitből. Vala (Gyergyó-) Alfaluban egy buzgó lelkű, istenfélő megyés pap, István nevű. Ez jobbán is felbuzdítá állhatatosságra a népet. Elszánák magukat, vagyonukat és életüket a régi szent hitüknek az ol-

Csíksomlyó (1864.)

Rohbock Lajos metszete

talmára (...) Azt végezték, hogy ilyen utolsó veszedelemben, az egész nép fejenként (...) e szent képhez gyülekezzenek (ti. a Mária-szoborhoz), s egy szívvel-lélekkel könyörögjenek az Istenhez, hogy (...) tekintse őket ilyen nagy szükségükben (...). Egybe is gyülekezvén (...). Mire megérkezik azonban, hogy Udvarhely felől nyomulnának feléjük a hadak, ennél fogva kiválogtatták maguk közül, valaki csak fegyvert foghatott, s rendbe állították őket (...). A fegyveres nép hasonló kép imádkozva, eléje kezd vonulni János király hadának. Szembe találkozárs, fegyverre kele közöttük a dolog (...), felülfordulának a csíkiek, s

a király hadának jórészét levágták, a többi nyakra-főre vissza szalada. Elvégződven a verekedés, visszafordulának hazafelé a csíkiek, s amikor közelgettek volna a klastromhoz, eléjük ment az ott-hon maradt nép, kimondhatatlan örömmel fogadták egymást, s együtt zengő dicséretekkel a templomba sietének, hol a nagyhatalmú Szűznek a szép képe előtt hálát adának az Úristennek, hogy őket az igaz hit üldözőitől megmentette. Történék a dolog 1567-ben pünkösdi szombatján. Annak emlékezetére most is minden esztendőben azon napon egybegyűlnek oda, de nemcsak Csíkból.”⁷ Eddig az idézet.

Csereinek ez a tudósítása hiteles és elfogadott történelmi ténynyé vált anélkül, hogy a 16. századot ismerő és értő történészek bírálata alá vették volna az ismertetést.⁸ Ez a történet első hallásra is kerek egésznek, megszerkesztett elbeszélésnek látszik. Azonban a benne foglalt ellentmondások azt bizonyítják, hogy egy későbbi kor, a 18. század felfogását vetítik vissza a 16. századra. Az idézett történet hitelességét rongják és kétségessé teszik az alábbi 12 pontba foglalt fontosabb ellentmondások, melyeket a következőkben ismertetek:

1. Nem a Blandrata „dögletes tudománya” az oka annak, hogy a katolikus egyház már 1550-ben az evangélikusba ágazott, később a reformátusba, hiszen ez időben a fejedelem még gyermek és Blandrata még nincsen Erdélyben.

2. 1556-ban kezdődik a dávidferenci „útkeresés” ideje, de valószínűsége és törvényesen az országgyűlés nyilvános szentháromságtagadást nem ismer.

3. Az 1566-os szent András napi „végzés” szövegének a végén világosan meg van nevezve, hogy az az ortodox egyház papjaira vonatkozott.⁹ Szeretném kiemelni azt, hogy ez a „végzés” nem kiirtani akarta a betelepülő és már itt lévő román-ság vallását, hanem babonáikat akarta „keresztényibbé” tenni. Ezt igazolja az a tény is, hogy a fejedelem Lámkeréken egy házat adományozott az ortodox püspöknek, a következő indoklással: „... az Isten igéjének nemzete közti munkásságáért”. Megjegyezni kívánom, hogy a román történészek ezt az országgyűlési végzést másként értelmezik.

4. Az András-napi végzés nem vonatkozhatott a katolikusságra, mert az törvényesen bevett és így védett vallás volt, de a csíkiek sem voltak román nemzetiségű ortodoxok.

5. Az 1562-es székely felkelés utáni segesvári büntető, megtorló rendelkezések nem csak a csíkiekre voltak fenyegetőek, ahol 6 család 210 jobbággyá minősített székely telkét kapta adományba, hanem az egész székelységet sújtotta, a főbket sem kímélve, hisz szárhegyi Lázár István és homoródszentpáli Kornis Mihály másokkal együtt 1564. június 30-án is a börtönben voltak. János Zsigmond sem szép szóval, kedvezményel, sem fenyegetéssel nem „kerülgette” a csíkieket katolikus vallásuk miatt.

6. Egyetlen egykori történeti forrás vagy adat sem említi azt, hogy a „felmérgelődött unitárius fejedelem” 1567-ben „sok fegyveres népet” bocsátott volna Csíkra azért, hogy a katolikus vallásból az unitáriusra kényszerítse őket. Még az ellenségei sem tudnak róla semmit.

Itt kívánom leszögezni azt a tényt, hogy az unitárius vallásról csak az 1568. évi tordai országgyűlést követően beszélhetünk; mint „recepta religioról”, a bevett vallás egyházáról az 1571. évi marosvásárhelyi országgyűlés végzése után lehet csak szó. Tehát 1567 pünkösdjén sem unitárius vallás, sem unitárius egyház, sem unitárius fejedelem nem volt. Így csak legendának kell tartanunk a János Zsigmond 1567 pünkösdjén a csíkieknek a katolikus vallásról az unitáriusra való fegyveres áttérítési kísérletét.

7. A gyergyóalfalvi István nevű pap kiléte sem bizonyított. Az egykori írások egész Gyergyóban két névtelen plébánosról tesznek említést, a helység megnevezése nélkül. Feltételezem, hogy Gyergyószentmiklós és a Lázárok szárhegyi kúriája nem volt pap nélkül. Megemlítem, hogy egy sírkő van Gyergyóalfaluban, „István pap” felírással, de ez egy későbbi, utólagos alkotás, annak bizonyítására, hogy ő volt, és ezért az első az alfalusiakat illeti meg a búcsúkor.

8. Az egész nép „fejenkénti felkelés”-re vonatkozó parancsát egy egyszerű pap abban az időben sem adhatta ki a székely törvények szerint. Azt csak a szék kapitánya vagy a fejedelem (rajta keresztül) adhatta ki, másként a lázadás bűne állt volna fenn, mint 1562-ben. Ez időben Csík szék kapitánya és bírja a csíkszentkirályi András Márton és Péter volt, kik katolikus létükre is János Zsigmond hűséges emberei voltak. A Báthori–Bekes összecsapáskor az unitárius Bekes pártján való állásért kellett elmenekülniük Erdélyből. Ők tehát fejenkénti felkelésre parancsot nem adhattak.

9. Nem hiszem, hogy a búcsúra a templomi zászlók mellett fegyverrel mentek volna.

10. Időbeli lehetetlenségnek tartom azt, hogy a már Udvarhely felől nyomuló fejedelmi hadról tudomást szerezve fel tudták volna „verni” Csíkot–Gyergyót, a fegyverforgatókat kiválasztani, Mária lábánál imádkozni, hadrendbe állani és a Nagyerdőn lévők „Lónyuggatóhoz” a tetőre kivonulni, csatarendbe állani.

11. Azt, hogy a csíkiek levágták volna a fejedelmi sereg nagy részét, és ennek sem a büntetést, sem a megbocsátást illetően semmi nyoma nem maradt, még a kort alig ismerők sem tudják elhinni.

12. A búcsú kezdetének minden forrás pünkösdi szombatját teszi, mikor a csíki és a gyergyói katolikusok a fejedelmi sereggel megküzdve, győztek, megvédve így vallásukat és egyházukat.

Más búcsúk látogatottságával összevetve a csíksomlyóit, mely országrésznyi népet mozgat meg, valami mélyebb, másabb magyarázatot kell sejtenuk. Magukénak tekintik a magyarul alig tudó csángók, kik napokig gyalognak, a kászoniak, a háromszékiek is, nemcsak a csíkiek–gyergyóiaké a búcsú. A magyarázatát a hagyományban látom. Eszerint régen, a pogány korban, a Somlyó hegyén a Napistennek a kultusza volt. Most is az ősi, régi búcsúsok napkeltére kimennek a hegyre, hogy a napfelkeltét ott lessék meg, mert „sehol olyan sokáig nem lehet a napba nézni, mint ott”, néha látható a napban „Babba Mária”, a „Napkirálynő”, „Mária a napba öltözött Asszony”, a hagyomány szerint. Onnan zöld nyírfaággal térnek haza. Az elmúlt évben még a kegytemplom egy oldalbenyílójában láttam azt a két kerek követ, melyet a Somlyó hegyéről hoztak le, rajta ugyanaz a nap jele volt bevésve, mint a székely kapuk faragásán (alsócsernátoni-csíkszeredai múzeum, a máréfalvi kapuk, stb.)

Összefoglalva az idézett történetet és a vele kapcsolatos észrevételeimet, meg kell állapítanom azt a kétségnél is erősebb bizonyosságot: *a legendák földjén egy legendának született János Zsigmond és a csíksomlyói Mária bátorította és segítette csíkiek lónyuggatói harca*. A legenda születésére bátorságot és alkalmat adott a II. Rákóczi Ferenc szabadságharcának leverése utáni ellenreformáció keményebb vonalának a bevezetése Erdélyben, mikor nemcsak legendákkal, hanem osztrák katonák erőszakosságával is sok protestáns helységben győzelemre vitték egyesek a bárói és a grófi címüket.

Ehhez a legendához más változatok is csapódtak hozzá, melyekről a dr. Dankó Imre prof. tiszteletére szerkesztésben lévő, a Magyarországi Református Egyház keretében működő Doktorok Kollégiuma Vallási néprajz szekció által kiadásra kerülő könyvben bőven írtam. Csak röviden akarok megemlékezni arról, hogy „János Zsigmond akkori hadával Szentegyházát is felégették és elpusztították”; János Zsigmond azért mérgeledhetett fel egy évvel hamarabb, 1566-ban, mert küldött gr. Mikesnek, Csík vármegye főispánjának(!),⁹ egy más változat szerint 4 „új csemetét”, („unitárius papot”), hogy azokat ültesse el és öntözze, hogy az új vallás kikeljen. Mikes nyakig beültette a földbe, öntözte és „visszafirta a fejedelemnek, hogy a csíki éghajlat miatt kifagytak”. Egy másik változat szerint „a két Homoród- és Nyikómenti »unitáriusok« 2000-en írták alá a toborzási ívet, és ők támadtak, őket verték meg a csíkiek”. Sajnálatos, hogy mindezek a „toldalék-legendák” is nyomdafestéket láthattak, és az 1998. évi búcsú alkalmával a Duna TV is világgá szórta azokat.

Talán túl hosszasan tárgyaltam a csíksomlyói búcsú történetét a megjegyzéseimmel, de az volt a szándékom, hogy felkeltsem mindnyájukban azt a kérdést, hogy elhiggyük-e, vagy legendának tartjuk-e a történetet? A történelem nem a hit, hanem a tények bizonyosága!

A tények pedig a következők: (7 pontba szedve a lényegesebbeket)

1. Sehol egyetlen írásos feljegyzést sem találtak eddig róla, csak a 18. században.

2. A csíksomlyói búcsú eredete sokkal régebbi 1567-nél. Az első írásos említése a búcsúnak 1444. január 27-én IV. Jenő pápa által kibocsátott bullában van.¹⁰ Eszerint „... a híveknek nagy tömege szokott összegyűlni ajtatatosságnak okából és gyakorta nem szűnik meg odaözlenni”. A pápa mindazoknak akik a somlyói szent Ferenc rendi kolostor Szűz Mária tiszteletére szentelt templomát Sárlos Boldogasszony napján (...) estétől másnap estig látogatják és a javításra adakoznak, a rájuk kiszabott vezeklésből hét esztendőt elenged”.¹¹ Az időben egy másik Mária-szobor állott ott. A mostani pater Losteiner történetíró szerint a mohácsi vész után szállt alá az égből, hogy Csíkot a terjedő pogányságtól – értsd protestantizmustól – megvédje.¹² Tehát a búcsú kezdetének ideje, oka nem ismert, így János Zsigmondra nem vonatkoztatható „emlék”, vagy „emlékeztető” az.

3. Minden forrás pünkösdi szombatjára teszi a búcsú idejét. Az erről írók különböző korszakban három évszámot jelölnek meg. Leonard Losteiner, 18. századi szerzetes az 1556. évre időzíti a történeteket. Ekkor János Zsigmond még nincsen itthon, 1556. október 22-én érkezik haza Lengyelországból.¹³

Az 1559. évre hivatkoznak a Révai Lexikon, Orbán Balázs, mások mellett a templomkertben lévő Nepomuki Szent János kápolna oldaláról a templomba került, majd onnan is eltűnt emléktábla, melynek ez a pontos másolata: EMLÉKEZETÉRE AZON GYÓZEDELEMNEK, MELYET 1559-BEN PÜNKÖST SZOMBATJÁN EZEN A HELYEN NYERT IFIBB JÁNOS ZSIGMOND KIRÁLY HADA ELLEN AZ MAGA SZ(ENT) HITÉT VÉDELMEZŐ SZÉKELY NÉP. EZEN ALKOTMÁNYT EMELTE SEP(SI) SZ(ENT) IVÁNYI LIBER BÁRÓ HENTER ANTAL AZ KRISZTUS RENGYÉNEK ARANY KERESZTES VITÉZE, AZ APOST(OLI) KIRÁLYI ÉS CSÁSÁRI FELSÉG ARANY KOLTSOS HÍVE ÉS NEMES ANYA UDVARHELY SZÉK FŐ KIRÁLY BIRÓJA. 1817.¹⁴ Az „ezen a helyen” azt jelenti, hogy oda, a Lónyuggatóra volt készítve, de nem találták azt a helyet. Így került a kis kápolna külső oldalára akkor.

Ez évben Izabella, János Zsigmond anyja még él, Izabella nevében János Zsigmond írta alá 1558-ban Csíkszereda várossá nyilvánításának adománylevelét.

A harmadik időzítés, az utolsó, 1567, az említett kis kápolnácskával szemben, egy kőoszlopon a következő szöveggel ma is áll: EMLÉKEZETÉRE ANNAK A KÉT CSATÁNAK, MELYET

A CSÍKI SZÉKELYEK VÍVTAK ÖNVÉDELMI HARCUKBAN A TOLVAJOSTETŐN. EGYIKET GYŐZTESEN MEGNYERTÉK JÁNOS ZSIGMOND FEJEDELEM TÁMADÓ HADA ELLEN 1567. MÁJUS 17. A MÁSIKAT ÁRULÁS FOLYTÁN ELVESZTETTÉK ALI BASA BETÖRŐ TÖRÖK TATÁR HADÁVAL SZEMBEN 1661. OKTÓBER 21.¹⁶ Az 1567. esztendőre való időzítés a kegytemplom bejáratánál, egy oszlopon így olvasható: A CSÍKI ÉS GYERGYÓI NÉP 1567-BEN PÜNKÖSD SZOMBATJÁN FEGYVERREL VÉDTE MEG HITÉT JÁNOS ZSIGMOND HADAIVAL SZEMBEN, ENNEK EMLÉKÉT ŐRZI A PÜNKÖSDI BÚCSÚ.¹⁷

Megvallom, az készített arra, hogy évekig foglalkozzam a csíksomlyói búcsúval, hogy a János Zsigmond ellen egy képzelt és Ali basa török tatár hadai ellen egy valóságos harc közé egyenlőségi jelet tettek. A valóságos csata megtörténtében kételkedtek Török Tamás unitárius és a csíki Fodor Sándor katolikus író, Csíkszereda egyetlen díszpolgára is, írásaikban.

A három különböző év (1556–1559 és 1567) egyazon történettel kapcsolatban, az esemény valóságát kizárja.

4. A vallásterjedés és terjesztés János Zsigmond-i módszere határozottan le volt szögezve: „Nem fegyverrel, erőszakkal.” „Az Isten ígéje szabadon hirdettessék”, „mert a hit Istennek ajándéka, ez hallásból leszön, mely hallás Istennek ígéje által vagyon.”¹⁸ A Hitvallás és Védiratban 1567-ből kelteztve ez áll: „... a szentírásban sehol sem olvasták, hogy Isten ígétjét és a vallást tüzzel-vassal kelljen terjeszteni: Krisztus országa népe és annak áldozata önkéntes, fegyverrel és fenyegetéssel az evangélium elfogadására nem kényszeríthető, önként engedelmeskedik az.”¹⁹ Írhattak volna-e ilyent, ha a lönyuggatói csata megtörtént volna? Nem!!

5. A Nepomuki kápolna mellett lévő egy másik kőoszlopon a következő szöveg és évszám is valamilyen magyarázatot ad a búcsúra látogatók gyarapodására vonatkozóan: AZ ( ) MEGKEZDETT PÜNKÖSTI BÚCSÚJÁRÁSUNK EMLÉKÉRE ÁLLÍTOTTA A HÁROMSZÉKIEK 1882.²⁰

6. A székelyudvarhelyi fejedelmi vár parancsnoka ez időben a székely autonóm törvényeket és szokásokat gyakran erőszakosan is megsértő, hithű katolikus vallású Telegdi Mihály volt. Róla tudjuk, hogy közvetlenül a tordai 1568-as vallás- és lelkiismereti szabadság törvényének a kihirdetése után, az egész vidéken üldözte az „új vallás követőit”. Ismerjük a fejedelemnek a Telegdihez írt szigorú parancsát, mellyel megtiltja az új hit követőinek (lényegében az unitáriusoknak) az üldözését.²¹ Telegdinek 400 lovas és 400 gyalogos katonája volt a várórságban; ha Csíkra támadás történt volna a Homoród és a Nyikó vidéki unitáriusok részéről, ő biztos, hogy megakadályozta volna. A maga kezdeményezése szóba sem jöhet, hisz Endes szerint katonái nagy része Csíkból-Gyergyóból volt, ő maga pedig hithű katolikus.

7. Szíves figyelmüket kimerítve, még egy észrevétellel had toldjam meg az eddigieket, mely enyhén túlozva „gyanúba keverheti” János Zsigmondot. Az 1566. december 13-án kezdődött szebeni országgyűlés végzése szerint, a szászsebesi vár felépítésének a költségeihez a székelyeknek is arányszámuk szerint hozzá kellett járulniuk (kapuszám szerint 25 dénárral). A költségek felét a fejedelem állotta. Az adó begyűjtésével az országgyűlés a fogságból kikerült homoródszentpáli Kornis Mihályt bízta meg. Maros-Udvarhely és Csík(-Gyergyó) székeket személyesen falunként járta be. Ha figyelembe vesszük, hogy az első két szék közel 300 helységét az 1567. év telén kezdte meg összeírni, a téli időjárást, a napok rövidségét, véleményem szerint Csíkba a búcsú ideje körül érhetett. Itt az összeírás szerint a sorrend a következő volt: Tapolca, Várdottfalva (a mai Csíksomlyó), Zsögöd Mártonfalvával, mely helységek ma mind Csíkszeredához tartoznak, beolvadtak. Az adóbegyűjtés minden ellenállás, zavargás nélkül ment végbe. Ez az egyetlen királyi parancsra kiszállt küldöttség járt ez időben Csíkban, mely egy pár katonából és írnokból állt. A később unitáriussá lett Kornis akkor valóban fejedelmi katonai kísérettel járt ezen a vidéken, de neki határozottan meg volt szabva a feladata: a 25 dénáros adó begyűjtése. Későbbi unitárius volta gyanúba keverhetné Kornist.

Összefoglalva a fentieket, a címben foglalt kérdésre a véleményem és a válaszom az, hogy a csíkiek és a János Zsigmond közti lönyuggatói harcot egy történelmivé erőszakolt legendának tartom: meg nem történtnek. Ebben a harcban egyik fél sem győzött, mert támadás sem a fejedelem, sem az unitáriusok részéről

nem volt. Ha támadás nem volt, védelmi harc sem lehetett, csak a legendák világában.

Ezt az igazságot hallgatólagosan tudomásul veszi-forma, székelyesen, a katolikus egyház is. A milicentenáriumra három keresztet szándékoztak felállítani a Tolvajostetőn, az Udvarhely felé nézőre már ráírták az 1567-es évszámot, a csíksomlyói búcsú kezdetére és okára célozva. Tiltakozásomra 1442-es évszámot írtak helyette, mely ma is ott látható.

Szükség van a csíksomlyói búcsúra, mert a magyarság legnagyobb rendszeres demonstratív gyülekezése. Ha nem volna, ki kellene találni, mert felekezeti jellegén keveset változtatna, ám többet használna.

Végül megemlítem azt, hogy 1997-ben tiltakozást fogalmaztam meg Egyházkörünk nevében, a kolozsvári püspökségünkön keresztül a gyulafehérvári érsekség címére, melyben kértük, hogy vegyék figyelembe a történelmi tényeket, és többet ne hozzák kapcsolatba velünk unitáriusokkal és János Zsigmonddal a csíksomlyói búcsút. A válasz ez évben jött meg püspökségünkre a gyulafehérvári érsek, Főt. Jakubinyi György aláírásával, melyből idézve zárom előadásom: 1998. június 3. „Biztosítom Főtisztelendőségemet, hogy fogadalmi búcsúunkat – ahogy azt az ősök fogadták – nem használjuk fel felekezeti torzsalkodásra. Ami sérelem pedig emberi gyarlóságából felmerül, azért bocsánatot kérünk”.

... Én is bocsánatot kérek a figyelmük hosszas igénybevételéért és köszönöm türelmüket, hogy végighallgattak.

Simén Domokos
Csíkszereda

Jegyzetek

1 Csíksomlyó a Székelyföld Rómája. Székely Útkereső Irodalmi és Művelődési Folyóirat Kiadása. Székelyudvarhely 1998. 9–10.

2 Orbán Balázs: Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népi szempontból. Pest 1868. II. 5. (Továbbiakban: Orbán B.)

3 Confrater: magyar értelmezése a latin szónak: hivataltárs, tisztárs, oltártestvér. Egyháztársulatok keretében áhítatos célokra való szabad egyesülések. A csíksomlyói templomhoz 10–15 családot confraternek neveztek-választottak, kiknek a város életében is előjogaik voltak. A cím, ill. a tisztség öröklődő.

4 Keresztalja nép: Máriás zászlóval, keresztet vive, 4–6-os sorban, egy községből a somlyói búcsúra zarándoklók.

5 A hagyomány úgy tartja, hogy a győztes csata után hazatérve a zöld nyírfaág lengetésével adták hírül az itthoniaknak győzelmüket. A győzelem jelének tartják.

6 Csíkszentsimoni Endes Miklós: Csík-Gyergyó- Kászon- székek (Csík megye) földjének és népének története 1918-ig. Budapest 1937. 67. (Továbbiakban: Endes M.)

7 Endes M. i. m. 65-66.

8 Révai Lexikon V. 64. A Cserei Mihályra vonatkozó jellemzés Farkasra is ráillik: „Megírta (...) részrehajlással (...) és közvetlenséggel.

9 Endes idézésében, mely Csereitől volt átvéve.

10 Székely Oklevéltár. Szabó Károly szerkesztésében Kolozsvár. 1876. I. 153–154. (Továbbiakban: Sz. O.)

11 Fodor Sándor: Tíz üveg borvíz. Tünődés séta közben. Kriterion Könyvkiadó Bukarest. 1979. 114–115. lapokon latinból magyarra fordítva.

12 Orbán B. i. m. II. 12.

13 A csíksomlyói zárdában maradt két kéziratos mű. Az egyik: „Chronologia Topografica Chronographica provincia Transilvaniae et Siculae descriptio”, a másik „Topografica...”

14 Mind Orbán, mind Endes hibásan közli. Saját másolásomban hozom.

15 Csíkszereda várossá nyilvánításának 440. évét ünnepeltük ez év augusztus 8–9. napjain. Mivel Csík székeknek nem volt állandó központja, János Zsigmond úgy segített ezen, hogy Martonfalva, Zsögöd, Csíktaploca és Várdottfalva határainak találkozásánál egy „szék-központnak megfelelő helyet szakított ki... Így alakult meg „mesterségesen” Csíkszereda, János Zsigmond pártolásával. A szék vitás kérdését megoldotta.

16 Saját másolásomban.

17 Saját másolásomban.

18 A tordai 1568-as ediktum.

19 Jakab Elek: Dávid Ferenc emléke. Elítéltetése és halála háromszázados évfordulójára. Budapest 1879. 83.

20 Saját másolásomban. A zárójel helyén egy felesleges I, vagy J betű van.

21) Sz. O. VIII. 291. Latin szövegét Péter Lajos egykori latintanárom fordította magyarra 90 éves korában, „szórakozásból... Birtokomban van.

Hozzászólás és zárszó

Simén Domokos csíkszeredai tiszteletes úr személyében olyan előadót hallgathattunk meg, aki évtizedek óta foglalkozik történeti adatgyűjtéssel a János Zsigmond fejedelem contra csíki székelyek pörében. Előadásában kutatói alaposan felsorakoztatott tények cáfolják a csíksomlyói búcsú eredeztetésének hagyományát. A tények tükrében nyilvánvaló, hogy legendáról van szó. De a legenda mindig tartalmaz valamilyen igazságmagot is. Ha nem így lenne, nem élhetne századokon át makacs következetességgel egy hagyomány. Gondoljuk meg: megdönthetetlen bizonyítékok híján is (ha a történelemben egyáltalán létezik ilyen) szívósan él tudatunkban a hun–magyar rokonság. De említhetem azt is, hogy a magyar koronát ma is Szent István koronájának valljuk, jóllehet a szakvizsgálatok ellentmondani látszanak a hagyománynak.

Ugyanilyen jelenségnek érzem a pünkösdi csíksomlyói búcsú történetét is.

Ha most a mi szerény körünkben ezt a kérdést felelevenítettük, nem a pörlekedés, torzsalkodás szándéka vezetett, hanem egy történelmi tévedés ismételt felmutatása. Örömmel hallhattuk Simén tiszteletes úrtól, hogy személyes közbelépésével sikerült elérnie, hogy a millesztáriumi tiszteletére a hargitai Tolvajos tetőn felállított kereszt egyikére az 1567-es évszám helyett a búcsú tényleges, első hiteles említésű 1442-es dátum kerüljön. Hasonlóképp Jakubinyi György gyulafehérvári érsek úr levele is arra utal, hogy a kat. egyház maga is tudatában van a történelmi tények igazságának.

Az előadás kapcsán fogalmazódott meg bennem az a kérdés, hogy miért éppen az unitárius János Zsigmond és az erdélyi, jórészt szintén székely unitáriusokat érte a vallási türelmetlenség vádja? Hiszen az a néhány év (1566–67–69), amelyhez a búcsú okát kapcsolják Erdély történetének nagy, kegyelmi pillanata volt. Torda 1568 és Marosvásárhely 1571 ragyogtatta fel a szellem diadalát Európa vizálysággá, elsötétülő egén. Az unitárius egyház megszületése, a lelkiismereti szabadság, az erőszakos hittérítés megtiltásának jogerőre emelése pillanatában fegyverrel nem támadhattak senki hitbeli meggyőződése ellen.

A kérdés megközelítésének egy lehetséges magyarázatát szeretném röviden az elhangzott előadáshoz fűzni. Világtörténelmi tény, hogy erős társadalmi feszültségek, robbanások gyakran vallási színezetet öltöttek. Gondoljunk a feszültségteljes, hanyatló római birodalomban a kereszténység gyors térhódítására, de Husz János és Luther Márton vallási törekvései is nagy társadalmi megmozdulásokhoz vezettek. S ma is tanúi lehetünk a véres ír katolikus–protestáns gyűlölködésnek alapvetően társadalmi okok miatt.

A székelység története is bőven szolgáltatott ilyesmire példát.

A megerősödő magyar feudalizmus, tehát már az Árpádok korától kezdve a székelységnek védenie kellett sajátos katonai-társadalmi struktúráját és önálló jogrendszerét, amelynek alapja a közösségi vagyon és a szabad emberi létforma. A székely társadalom a legszorongatottabb helyzetbe a fejedelemség létrejötte után került. A jogtiprások a székelység egészét sújtották, de a lázadások gyújtópontja gyakran a gyergyói csíki székelység körében keresendő. Itt

a legzordabb az időjárás, tehát itt a legnehezebb az élet, itt a szegényebbnél is szegényebbek az emberek. Itt a legerősebb az egymásrautaltság kényszerűsége. Talán ezzel magyarázható az is, hogy – miközben Erdély s a székelység zöme a vallási megújulás útjára lép – ők mintegy utolsó mentsvárként nemet mondanak a vallási megosztásnak, s megmaradnak az ősi hiten. És van egy ősi búcsújáró helyük és egy csodatevőnek tudott madonnájuk, amelytől segedelmüket várják, amely egyedül az övék, amely erősíti összetartozásuk tudatát.

Lázadásukat mindenkor kemény, kegyetlen megtorlás követte. Különösen az 1562-es nagy, általános székely felkelés leverése után jóllehet önvédelmi harcukban – különösen a csíkiek – helyi sikereket is elkönnyvelhettek.

János Zsigmond és a rendek kíméletlen terheket róttak a székelység egészére. Ez azonban nem az unitarizmus kora. Lehetséges, sőt bizonyos, hogy hittérítők, prédikátorok Csíkban is működtek, de csak a szó fegyverével élhettek. A tudatban azonban a történések, megtorlások összesűrűsödtek és kialakulhatott a legenda, hogy hitüket a csodatevő Mária segedelmével megvédelmezték, ha már szabadságukat s jogaikat visszaszerezni nem sikerült.

Az általam elmondottak feltételezések, én az emberi tényező, a lélek rezdüléseinek, reakcióinak útján igyekeztem megközelíteni a kérdést.

Ma már százezrek látogatják a pünkösdi búcsút. Idegenforgalmi látványossággá is vált részben. De igazat adok Simén Domokos tiszteletes úrnak, hogy napjainkban nagy szükség van egy olyan alkalomra, melyre – ugyancsak a vallási hagyomány okán – egy nagy kézfogásra összegyűlhet hívő, vagy más hitű, esetleg hitetlen, magyar és nem magyar a világ minden sarkából. A búcsú főszereplője természetesen ma is a csodatevő Mária.

De hogyan viszonyulhat hozzá a csak érdeklődő, a látványt kereső látogató?

Én azt hiszem, hogy a Madonnának mindenkire szóló üzenete van, hiszen jelkép ő, amely egyidős az emberiséggel. A primitív népek termékenység szobrocskái, a görög Gaia, a Földanya, a rómaiak Magna Mater, a mi ősvallásunk Boldogasszonya, mind az ő alakjában öltöttek testet a keresztény világban. Ő az életet adó, az óvó, féltő édesanya szimbóluma. Szent István az ő oltalmába ajánlja fel országunkat, róla, az anyai fájdalomról vall az első magyar költeményünk, az Ómagyar Mária-siralom. S ha mindezek tudatában ott állunk szelíd tekintetű szobra előtt, csak meghatva hajthatunk fejet előtte.

Köszönöm Simén tiszteletes úrnak, hogy a témára vonatkozó tudását megosztotta velünk, és köszönöm a magam nevében is, hogy olyan gondolatokat ébresztett bennem, amelyeket itt bátorkodtam elmondani.

Faragó Laura általunk jól ismert és mindig szeretettel és tisztelettel várt énekművésznőnek hálásan köszönjük, hogy énekszámáival lélekben is közelebb hozta hozzánk csíksomlyói testvéreinket.

(Elhangzott a Dávid Ferenc Egylet október 25-i műsoros estjén.)

Unitárius Egyházjog

Amint sorozatunk legutóbbi cikkében jeleztük (Un. Él. 1998/4), a Magyarországi Unitárius Egyház (MUE) jelenleg hatályos Szervezeti Törvényét kerekén négy évvel ezelőtt (1994. november 13-án) alkotta meg, illetve fogadta el a Zsinati Főtanács.

A Törvény – a továbbiakban SzTv – Részekre (I–IX) és ezeken belül Fejezetekre (1–44) oszlik. Kiemelt bevezető része az ünnepélyes hangvételű *Preambulum*, a végén függelékként az *esküformákat* találjuk.

A szerkezeti felépítés a következő:

I. Rész: Általános rendelkezések

II. Rész: Egyházközség és hatóságai

1. fejezet: Egyházközség
2. fejezet: Egyházközségi közgyűlés
3. fejezet: Keblitanács (presbitérium)

III. Rész: Egyházközségi tisztségviselők

4. fejezet: Lelkész
5. fejezet: Lelkészek kinevezése, választása
6. fejezet: Énekvezér (kántor)
7. fejezet: Gondnok
8. fejezet: Pénztáros
9. fejezet: Jegyző
10. fejezet: Egyházfiak
11. fejezet: Harangozó, templomgondozó

IV. Rész: Egyházi főhatóságok és intézményeik

12. fejezet: Egyházi Főtanács
13. fejezet: Zsinati Főtanács
14. fejezet: Egyházi Képviselő Tanács
15. fejezet: Elnökség
16. fejezet: Unitárius Teológiai Intézet

V. Rész: Egyetemes egyházi tisztségviselők

17. fejezet: Püspök
18. fejezet: Főgondnok
19. fejezet: Főjegyző (püspökhelyettes)
20. fejezet: Főgondnokhelyettes
21. fejezet: Közügyigazgató
22. fejezet: Egyházi titkár
23. fejezet: Számvevő
24. fejezet: Pénztáros
25. fejezet: Jogtanácsos
26. fejezet: Egyházi levéltáros
27. fejezet: Egyházi könyvtáros

VI. Rész: Nyugdíjszabályzat

28. fejezet: Nyugdíjszabályzat

VII. Rész: Szolgálati lakások

29. fejezet: Szolgálati lakás

VIII. Rész: Fegyelmi szabályzat

30. fejezet: Általános rendelkezések
31. fejezet: Fegyelmi vétség
32. fejezet: Fegyelmi büntetések
33. fejezet: Fegyelmi bíróságok
34. fejezet: Hatáskör és illetékesség
35. fejezet: Kizárás
36. fejezet: A fegyelmi bíróságok megkeresése
37. fejezet: Fegyelmi eljárás
38. fejezet: A fegyelmi bíróság határozata
39. fejezet: Felfüggesztés a hivatali teendők végzése alól
40. fejezet: Felfolyamodás
41. fejezet: Perújítás
42. fejezet: Felülvizsgálat
43. fejezet: Elévülés
44. fejezet: Irattározás, végrehajtás

IX. Rész: Záró rendelkezések, Életbelépés.

A SzTv céljának, rendeltetésének, szellemiségének érzékeltetésére teljes terjedelemben közöljük alább a *Preambulum* szövegét:

A Magyarországi Unitárius Egyház az egyetemes keresztény anyaszentegyház része, az evangéliumi élet elkötelezettje. Jézus példaadása szerint mindent az emberért tesz, Isten dicsőségére.

Az Unitárius Egyház evangéliumi elkötelezettségét az 1568-ban tartott tordai országgyűlésen így fogalmazták meg eleink:

URUNK Ő FELSÉGE MIKÉPEN ENNEK ELŐTTE VALÓ GYŰLÉSEIBE ORSZÁGÁVAL KÖZÖNSÉGGEL AZ RELIGIÓ DOLGÁRÓL VÉGEZŐTT, AZONKÉPEN MOSTAN ÉS EZ JELEN VALÓ GYŰLÉSÉBE AZONT ERŐSÍTI, TUDNILLIK, HOGY MINDŐN HELYÖKÖN AZ PRÉDIKÁTOROK AZ EVANGÉLIUMOT PRÉDIKÁLJÁK, HIRDESSÉK, KIKI AZ Ő ÉRTELME SZERÉNT, ÉS AZ KÖZSÉG HA VENNI AKARJA, JÓ, HA NEM PENIG SENKI KÉNSZERÍTÉSSEL NE KÉNSZERÍTSE AZ Ű LELKE AZON MEG NEM NYUGODVÁN. DE OLY PRÉDIKÁTOROT TARTHASSON, AZ KINEK TANÍTÁSA Ő NÉKIE TETSZIK. EZÉRT PENIG SENKI AZ SUPERINTENDENSÖK KÖZŰL, SE EGYEBEK AZ PRÉDIKÁTOROKAT MEG NE BÁNTHASSA, NE SZIDALMAZTASSÉK SENKI AZ RELIGIÓÉRT SENKITŐL, AZ ELÉBBI CONSTITUTIÓK SZERÉNT, ÉS NEM ENGEDTETIK EZ SENKINEK, HOGY SENKIT FOGSÁGGAL, AVAGY HELYÉBŐL VALÓ PRIVÁLÁSSAL FENYÖGESSÖN AZ TANÍTÁSÉRT, MERT AZ HIT ISTENNEK AJÁNDÉKA, EZ HALLÁSBÓL LÉSZÖN, MELY HALLÁS ISTENNEK IGÉJE ÁLTAL VAGYON.¹

Az unitárius egyház a fejlődő és gyarapodó élet mellett kötelezte el magát, és azt szolgálja. Ebből fakad a mi tennivalónk: fokozni, gyarapítani az emberekben levő jó képességeket, s e törekvésünk arányában elnyerni Isten szent szellemének tisztító, javító és öntudatosító erejét, ez által olyan közösségi életet teremteni – Istennek országát itt a földön –, melyben a szeretet, a testvériség és a béke sugárzása tölti el az emberek lelkét, cselekvési szándékát, s tág tere nyílik az alkotó munkának, népek, nemzetek és fajok egyetértésének, együtt való munkálkodásának.

Ennek a nemes hivatásnak a betöltését munkálja unitárius egyházunk imádságával, az evangélium hirdetésével és magyarázásával; a keresztesítés, a konfirmáció, az úrvacsoraosztás, a házasság megáldása és a temetés szertartásának elvégzésével; a valláserkölcsei neveléssel és a szabad vizsgálódás elvének gyakorlati alkalmazásával.

Az unitárius egyház feladatának tekinti, hogy a hatóságai által előmozdítsa a felsorolt célok megvalósítását, hogy örködjék a jó rend felett és hogy biztosítsa a hitbeli és a cselekvési egységet. Ezért vált szükségessé, hogy évszázados egyházi törvényeinket korszerűsített formában híveink kezébe adjuk. Midőn ezt cselekedjük, Isten iránti hálával tesszük, annak tudatában, hogy egyházi életünk és munkálkodásunk feltételeit biztosítja a Magyar Köztársaság alkotmánya.

Azzal a reménységgel tekintünk az előttünk bontakozó jövőbe, hogy a tolerancia és a lelkiismereti szabadság eszméi – amelyeknek törvénybe iktatását a világon először, az unitárius anyaszentegyház szorgalmazására, a tordai országgyűlés mondta ki (1568), és amelynek megvalósításáért egyházunk évszázadokon keresztül következetesen küzdött – a jövőben még erőteljesebben érvényesülnek, az egész emberiség öröme.

Hisszük, hogy ezt a reményeink szerinti életet egyházi törvényeink is elő fogják segíteni, így töltve meg tartalommal a Zsinati Főtanács által elhatározottakat.

A SzTvbetartásának illetve megtartásának fogadalmaként foghatjuk fel a Kódexhez csatolt eskümintákat. Ezek így szólnak:

1. A lelkészjelölt, felszentelése alkalmából, a következő esküt teszi le:

„Én N. N. esküszöm az egy igaz élő Istenre, hogy egész életemben keresni és kutatni fogom Jézus evangéliumának szellemében az igazságot.

Az általam felismert és a lelkiismeretemmel összhangban álló igazságot alkalmas és alkalmatlan időben egyaránt prédikálom.

Az anyaszentegyház által rám bízott feladatokban legjobb tudásom és képességeim szerint híven járok el, és minden erőmmel arra törekszem, hogy a rám bízott gyülekezetnek lelki gondjait viseljem, anyagi életének értékeit híven gondozzam és megőrizzem – Isten országának épülésére.

Isten engem úgy segítjen. Ámen.”

2. Az egyházi tisztségekre megválasztott egyháztagnak a következő esküt teszi le:

„Én N. N. esküszöm az egy igaz élő Istenre, hogy ..... tisztségemben, melyre megválasztattam, híven és lelkiismeretesen járok el.

Mindazokat a kötelelességeket, melyeket az Egyházi Szervezeti Törvény és az érvényben lévő főhatósági intézkedések előírnak, pontosan, legjobb tudásom és képességeim szerint, a legnagyobb megfontolással, részrehajlás nélkül, az egyház érdekét tartván szem előtt, teljesítem.

A hozott határozatokat, amelyek tiszteimből kifolyólag tudomásomra jutnak, valamint az ezekkel kapcsolatos egyéni véleményeket, idő előtt senkinek ki nem beszélem.

Minden igyekezettel azon leszek, hogy az egyház előrehaladását munkáljam.

Isten engem úgy segítjen. Ámen.”

Végül, a törvény részletes ismertetése előtt hadd emeljük ki az általános rendelkezések közül a Magyarországi Unitárius Egyház „alkotmányos jelképeit”. Ezek a jelképek: címer, zászló és pecsét.

A MUE címere stilizált aranszegélyes címerpajzsból és a föléje helyezett koronából áll. A címerpajzs kék mezejében farkát harapó, kört alkotó kígyó a bölcsességet és a örökkévalóságot jelképezi. A körön belül, félgömb alakú zöld dombon a szelídséget szimbolizáló fehér galamb áll. A címerpajzs fölött levő, ékkövekkel díszített, ötágú arany korona, melynek ágai tulipán-motívumokból kialakított kereszttek, az Egyház keresztény voltának és nemességének a megjelenítése.

A MUE zászlaja téglalap alakú, szélei aranyrojtokkal szegélyezettek, sarkain aranybojtokkal. A zászló alapszíne fehér, illusztrációkkal. Egyik oldalán közepén az Egyház színes rajzolatú címere látható, fölötte félkörös felirat: „Egy az Isten,” (Pál, Efezus 4.6.), alatta ugyancsak félkörös nagybetűs felirat: MAGYARORSZÁGI UNITÁRIUS EGYHÁZ, legalul közepén két díszítő fenyőág között a nevezetes évszám: 1568. – A másik oldal felső felirata Máté ev. 10.16. versét idézi: „Legyetek azért okosak, mint a kígyók és szelídek, mint a galambok”. Ugyanitt az alsó felirat a zászló születésére utal: „Készült a Tordai Országgyűlés 425. évfordulójára, 1993.” – A zászló minden felirata és díszítménye aranyozott.

A MUE hiteles, hivatalos pecsétje körbélyegző. Ennek felirata, amely az Egyház címere körül helyezkedik el: MAGYARORSZÁGI UNITÁRIUS EGYHÁZ – 1568 –.

(Folytatjuk)

Dr. Lőrincz Ernő
kandidátus

1 Forrás: Erdélyi Országgyűlési Emlékek II. kötet, 343. lap. Eredetije a Nagyszebeni Bruckenthal Múzeum kéziratárában található.

Gyermekeknek

Oh, szép karácsony drága estje,
Szent karácsony este.
A szívünkben ím öröm kél,
Örvendünk, hogy eljöttél.
Oh, szép karácsony drága estje,
Szent karácsony este!

Jézus születése

Augusztus császár parancsot adott ki, hogy írják össze a birodalom lakosságát, mindenkit abban a városban, ahonnan nemzetsége származik. Megbolydult erre szinte az egész világ s annak minden országa. Nem volt kivétel ez alól Zsidóország sem, az az ország ahol nagyon régen az Úr Mózesnek, két kőtáblára írva átadta az emberiség legfőbb törvényeit, a Tízparancsolatot.

Megbolydult tehát az egész ország: ki tevén, ki számaron, ki gyalog igyekezett szülővárosa felé családjával együtt, hogy eleget tegyen a császári parancsnak.

Mária és József is elindultak a galileai Názáretből, a judeai Betlehem felé, mert mind a ketten a nagy Dávid király nemzetségéből származtak.

A városba érkező szomorúan vették tudomásul, hogy az teli van emberekkel, és így sehol nem találtak szállást éjszakára. Mivel minden fogadó megtelt, kénytelenek voltak egy istállóban meghúzni magukat, ha nem akartak a szabad ég alatt éjszakázni. Itt, ebben az istállóban született meg az emberiség legnagyobb prófétaja és tanítómestere Jézus. Bölcsője nem más mint a barmok jászla volt. Jézus születésekor az angyalok serege szép éneklésben adta mindenki tudtára, hogy ezen az estén nagy dolog történt:

„Dicsőség a magasságos mennyekben az Istennek és a földön béke, és az emberekhez jó akarat!” (Lukács 2, 14)

Azon a vidéken, vagyis a városon kívül, pásztorok tanáztak az állataikkal együtt. Figyelték a vidéket és a csillagos eget. Egyszer csak nagy fényességgel egy csillag jelent meg az égen, mire ők nagyon megijedtek és a földre borultak. Ekkor közelükbe jött egy angyal, és így vigasztalta őket:

„Ne féljete, mert íme hirdetek néktek nagy örömet, mely az egész népnek öröme lesz; – Mert született néktek ma a Megtartó, ki az Úr Krisztus a Dávid városában”. (Lukács 2, 10–11). A jel pedig az lesz számotokra: találtok egy kis gyermeket, aki bepólyálva fekszik a jászolban!

Amikor az angyalok elmentek a pásztorok tanakodni kezdtek, hogy mitévők legyenek. A legbölcsebbik így szólt: Jöjjetek és menjünk el Betlehembe és nézzük meg azt a dolgot, amit az Úr a mi Istenünk megjelentetett számunkra.

Felkerekedtek és sietve mentek a városba, ahol sok keresés után megtalálták a kisgyermeket bepólyálva a jászolban, mellette találták Józsefet és Máriát, akiknek nagy örömmel mondták el az Úr üzenetét. A fényes csillagot, mely hirdette Jézus születését, messze vidéken is észrevették, de legfőképpen három keleti bölcs, akik idejük nagy részét az ég kémlelésével töltötték. A három keleti bölcs hamarosan elindult a Jézuska megkeresésére. Sok kérdezősködés után érkeztek meg Jeruzsálembe, az ország fővárosába, Heródes király udvarába. A bölcsök tőle tudakozódtak, hogy hol, melyik városban született meg a zsidók királya.

Oh, csillag-fényes drága este,
Szent karácsony este.
Ím minden gyermek vár téged,
Hogy hozzá játékot szépet,
Oh, csillagfényes drága este
Szent karácsony este!

Heródes ezt nem tudta megmondani, de megkérte őket, ha megtalálják, visszajövet tudassák vele is. Sok-sok bolyongás után a bölcsök megtalálták Jézust, és megajándékozták őt arannyal, tömjénnel és mirhával.

Hazafelé menet a bölcsöket Isten figyelmeztette, hogy Heródes szándékai gonoszak, ezért más úton tértek vissza hazájukba.

A király megtudván azonban, hogy a keleti bölcsök Betlehemben jártak, tehát ott kell legyen a zsidók eljövendő királya, szörnyű parancsot adott ki: meg kell ölni minden kétéves, vagy annál fiatalabb kisfiút.

Megtelt ezután a város az édesanyák szivetszaggató sírásával és zokogásával. Alig volt ház, hogy kisgyermek halottja ne lett volna. Isten azonban nem hagyta megvalósulni Heródes tervét, ugyanis álmában üzent Józsefnek, Jézus apjának: Kelj föl és vedd a gyermeket és az ő édesanyját, és menekülj velük Egyiptomba és maradjatok ott, amíg szólok nektek, mert Heródes halálra fogja keresni a gyermeket. József amint felébredt, azonnal elindult Egyiptom felé családjával, és onnan csak Heródes halála után tértek haza.

„Jézus közben gyarapodott bölcsességben, testének állapotában, és az Isten és az emberek előtt való kedveségben”. (Lukács 2, 52).

Szép ünnep közeledik. Tudom, mindnyájan nagyon várjátok. Lelki szemeimmel már látom, hogy máris úgy ragyog orcátok, mintha a Jézus karácsonyfája előtt ülnétek, és gyönyörködnétek a csillogó díszekben és a pislákoló gyertyákban és a fa alatt levő sok-sok ajándékban.

Kívánom, hogy az idej karácsony legyen mindnyájatok és szüleitek, nagyszüleitek számára szép és örömet adó, és az örök karácsonyi dal, a „Mennyből az angyal” ének mellé énekeljétek az angyali kórossal:

Oh, pásztortüzes csendes este
Szent karácsony este.
A pásztor tűzből szikra szállt
És lelkünk gazdagabbá vált,
Oh, pásztortüzes csendes este
Szent karácsony este

Oh, angyalmesés csodás este,
Szent karácsony este.
Mert míg a légben angyal szállt
A lelkünk angyalibbá vált,
Oh angyalmesés csodás este
Szent karácsony este

Oh, csendes este holdas este,
Szent karácsony este
Oh, jönn el máskor is, várunk!
A csodás fényedért: áldunk!
Oh csendes este, holdas este,
Szent karácsony este.

Boldog karácsonyt!

Rázmány Hedviga
hitoktató

„... én protestáns vagyok. Mint ilyen,
szabadelvű, és jóindulatú
minden más vallás iránt.”

(Jókai Mór)

Új VILÁGLÁTÁS

Unitarizmus és kereszténység

Intézményesült szabadelvű vallásos alakulatunkat, az unitarizmust a többi egyház nemkeresztény felekezetnek tekinti. Mi lehet ennek az oka? Nem több és nem kevesebb, mint az, hogy az unitárius vallás követői számára a keresztény dogmatika „elhívése” nem kötelező erejű, míg a többi egyházat szigorúan megkötik hitvallási formuláik. Nagyon tanulságos, hogy jeles katolikus és protestáns gondolkodók manapság is a dogmák újabbnál újabb értelmezésével bírkóznak. Sokszor mondjuk tréfálkozva, hogy az unitarizmusnak egyetlen dogmája van – az, hogy nincs dogmánk. Ez tetszetős és szimpatikus megnyilatkozás, de természetesen nem teljesen fedi a valóságot. Dogmáink, azaz hitigazságként felfogott hittételeink vannak (Isten a mi Atyánk; Isten szeretet; Isten lélek; stb.), melyeket néhány specifikusan unitárius tanítás (a Szentírás hitünk és életünk alapja; Jézus Isten legjobb Fia, a mi igaz Tanítómesterünk stb.) gazdagít. Ez utóbbiak azonban az utóbbi kb. 150 évben, a liberalizmus (majd az ebből kifejlődő univerzalizmus) térhódítása révén sokunk számára kérdésessé váltak. Ez nem azt jelenti, hogy ezen tételeket a liberális/univerzalista unitárius nem tartja örök érvényűnek, csupán vizsgálati tárgyá avanszáltak. Vallásunk az egyetlen olyan hitforma, amely legalapvetőbbnek hitt igazságait időről időre újragondolás tárgyává teszi. Ezt a módszert a többi vallás (erős dogmatizmusa miatt) nem meri követni. Mi felvállaljuk a tévedés kockázatát is, hiszen a logikát száműző hittan előbb normává, majd kötelező dogmatikává csontosodik. Vallásunk ezért rendkívül vonzó nemhívó, nemkeresztény vagy éppen ateista *testvéreink* számára is. A hívő unitárius szemében mindannyian Isten gyermekei, tehát egymás testvérei vagyunk. (Míg a római katolicizmus – udvarias gesztussal – *keresőkről* és *jóindulatú emberekről* beszél, a protestáns egyházak jó, ha a *felebarát* szóval *minősítenek*.) Ha Isten maga az egyetlen Szeretet, melyőnknek lenne joga Őt kisajátítani? Ha Ő az egyetlen Tudás, milyen alapon szorítják be a Biblia keretei közé, ellentmondást nem tűrő hangon kijelentve, hogy az isteni Kijelentés a kánon elkészültével egyszer s mindenkorra befejeződött? Tudom, hogy az adott egyházak számára ez a legbiztosabb alapelv, hiszen *ellenőrizhetővé* teszi a hitet. A vicces az a dologban, hogy éppen ezen egyházak kebelén jöttek létre a legkülönbözőbb szekták, melyek sokszor sors tanításrendszerre és fanatikus hitvallásosságra a „szülő” egyház rövidségeinek felnagyított változata. Minden egyház olyan szektát szül, amelyet megérdemel. Az erdélyi unitarizmust eddig csupán egyetlen szekta, a szombatosság hagyta el, amely lényegében új vallássá nőtte ki magát. A többi keresztény felekezet (a római katolicizmus is) szekták százainak létrejötténél bábáskodik: ahelyett, hogy a szektás egyháztagokat lelkigondozná vagy párbeszédre hívná, a mózesi nagy átokkal sújtja, és azonnal kiközösíti, nehogy megfertőzzék a még „egészséges” híveket. Ez persze korántsem problémamegoldás, hiszen

ezek a legtöbbször lelkiileg súlyosan sérült emberek Szi-szifuszként legtöbbször életük végéig maguk előtt görgetik problémáikat. A hivatalos egyházvezetés számára viszont ez a módszer a legcélszerűbb, mert a leggyorsabban és leghatásosabban így lehet iskolázni az egészséges „testrészt” a betegtől. Mindemellett megfelelnek az őrtállók felelősségéről, noha nyájuk egyedül hivatalos pásztoraiként tetszelegnek ország-világ előtt.

Mennyiben más, esetleg jobb mindennél az unitárius egyház? Szektánk – legalábbis eddig – nincs. Nem „telepszünk” a hívek agyára, meghagyjuk a szabad filozofálás lehetőségét, tudván, hogy Istent és róla szóló tudásunkat a bölcselet nem kárhoztatja. Az egyetlen felekezet vagyunk, mely hittanrendszerét *vallásfilozófiai alapon* építi, bővíti. A szabad gondolkodás újabb és újabb ötletekkel, módszerekkel, szempontokkal gazdagítja személyiségünket, ugyanis valljuk, hogy a vallás(osság) egyedüli értelme a hívő tökéletesedése, Isten-arcúvá válása. Szempontunk tehát gyökeresen különbözik minden más vallásétól: az egyház van az emberért és nem fordítva. Ha az istentisztelet nem szolgál a hívek épülésére, nemcsak felesleges, de káros is: öncéllá válik csakúgy, mint a Jézus korabeli zsidóság hitélete. Csak ennek állandó elkerülése révén leszünk valóban a Krisztuséi: ha Mesterünknek valljuk, Őt kövessük. Nem véletlen, hogy alapító püspökünk, Dávid Ferenc a *tiszta jézusi kereszténység* „restitúciójában” látta az unitarizmus egyetlen hivatását. Egyházunk azóta is ezt az eszményt keresi, hiszen *ez Isten Országá*. A Miatyánk gyönyörűen szemlélteti azt az Atya-fiú kapcsolatot: ha tiszta szívvel, előítéletek és félelmek nélkül fordulunk Atyánkhoz a belső szobánkban, Jézus istenélményét élhetjük át. Ennél nagyobb dolog, a negyedik dimenzió megtapasztalása nincs, nem is lehet az ember számára.

Kövezzenek meg bár érte: én arra vagyok büszke, hogy olyan egyház tagja vagyok, mely Isten és ember lényegi azonosságát vallja, hisz az emberben mint a teremtettség céljában és eszközében. Isten folyamatosan teremtet, lelke által újjászüli bennünket, így lehetünk a szeretet követői az Istentől származó, de Tőle elidegenedett világban. Mindennek legyünk tudatában, hogy végre öntudatos unitáriusokká válhassunk. Tudom, hogy sokan félünk ennek hangos kimondásától. Mi lesz, ha végképp kirekesztenek minket az ökumené közösségéből? Ébredjünk fel testvérek: sohasem voltunk benne, s amíg az összes többi keresztény egyház nem vetkezi le dogmatikusságát, nem is lehetünk benne. Egyetlen lehetőségünk van: emelt fővel kell vállalnunk hitvallásunkat, ha egy világgal kell is dacolnunk érte. A mi utunk lelkiismeretünk szerint keskeny, nehéz, tele van buktatókkal. Mindent meg kell vizsgálnunk, és csak a rosszat vessük el.

Ha Isten velünk, kicsoda ellenünk?

Tóth Zoltán

Firtosi József Dezső festőművész

(Firtosváralja 1886. VII. 29. – Gyula 1965. január 1.)

Erdélyben, Udvarhely vármegyében született az ötgyermekes pedagógus család második gyermekeként. A kis fizetésből élő népes család mezei munkát is végzett. A tanítói és az édesanya hozományából származó földet saját maguk művelték meg.

József Dezső a mezei munkavégzés közben megismerte és megszerette a természetet. A reggeli harmatos fű, a ködben úszó táj, a madarak éneke, a természet ezernyi szépsége, szépsége, élete kísérője lett.

A pedagógiai örökség mellett ez indította őt a festői pályára. Belső ösztönzést érzett arra, hogy megragadja a vásznon a természet, a táj, az emberek varázsát. Elemi iskoláit az unitárius kántortanító édesapja keze alatt végezte. Majd Székelyudvarhelyen az Állami Kő- és Agyagipari Szakiskolában (ma Bányai János Kő- és Agyagipari Szakiskola) tanult 1 évet, azután az Állami Főreál Gimnáziumba iratkozott át, ahol a négy alsó osztályt járta.

Utána Székelykeresztúrra került az Állami Tanítóképző Intézetbe, ahol ő is kántortanítói oklevelet szerzett. 1908–12-ig Budapesten az Országos Magyar Királyi Képzőművészeti Főiskola festő szakán tanult. Mesterei voltak Révész Imre és Edvi Illés Aladár. 1912. június 28-án megkapta tanári oklevelét, amely polgári iskolában a művészeti és mértani rajz tanítására képesített.

1912. szeptember 1-én az abrudbányai Magyar Királyi Állami Polgári Fiúiskolában kezdte el rajztanári oktató munkáját.

Az 1918-as megszállás után 1919-ben megszűnt a magyar nyelvű tanítás Abrudbányán. Ekkor a szebeni tanfelügyelőségtől áthelyezését kérte a gyulai Magyar Királyi Állami Leánypolgári Iskolához. Mivel 1919-ben még Gyula is az átcsatolandó terület térképén feküdt, a tanfelügyelőség hozzájárult az áthelyezéshez. Így került Gyulára József Dezső és felesége Tabakovits Ilona tanárnő 1919. október 15-én.

Az iskolában rajzot, majd természetrajzot, szépírást, éneket és karéneket tanított. Közben lakásán és az iskola rajzszerterében festegetett. 1921-ben önálló bemutatkozó kiállítást rendezett festményeiből, amelyen az erdélyi témák mellett már gyulaiak is szerepeltek.

1922-ben – kezdeményezésére – megalakult a Békés megyei Képzőművészeti és Iparművészeti Társulat (BÉKIT), amelynek 36 hivatásos festő, szobrász, műépítész és iparművész tagja volt, valamint műpártolók is.

A BÉKIT első bemutatkozó kiállítását 1922 karácsonyán tartotta a Vármegyeháza dísztermében Gyulán. A társulat 9 éves fennállása alatt (1922–1931) 14 kiállítást szervezett. Az 1925. évi kiállításon már a 15 éves Kohán György is bemutatkozott 2 akvarell képével. Itt bebizonyosodott, hogy az ifjú Kohán már művésze az akvarellnek. E kiállításon látta Kohán József Dezső „Behavazott aranyzúzó malmok – Verespatak” című festményét, melynek hatására végleg a festőpálya mellett döntött. Ezt 1961-ben vallotta meg első mesterének. Erdélyben a Firtostető alatti községek elszármazottai háromévenként augusztus végén a Firtos hegyen lévő kolostor romjainál gyűltek össze, és a Firtos kútja mellett rendezett kis ünnepség keretében ápolták a szülőföld-

höz való ragaszkodást, és baráti találkozóknál melegengették fel a szülőföld emlékeit. Ilyen találkozó volt 1926. augusztus 5-én. Ekkor búcsúzott el József János, az édesapja Firtosváraljától, és Brassóba költözött leányához. 1929-ben elkészítette szüleinek portréját, majd emlékezetből szülőfaluja térképét.

József Dezső polgári iskolai munkája példamutató, tanítványai országos pályázatokon arany és ezüst érmekeket nyertek. A Székelység című folyóiratban rendszeresen jelentek meg írásai. Erdélyről – a népszokásokról, népviseletről vetített képes előadásokat tartott Gyulán. Hozzáfogott Firtosváralja kismonográfiájának elkészítéséhez, de ez a munka elveszett.

1935-ben a 10. Marosvécsi találkozóról az Erdélyi Helikon írói dedikált fényképes üdvözlőket küldtek Dezső bácsinak. A feleségét Ilonka néni pedig 1937-ben az Erdélyi Szépírók Céh magyarországi barátaival közösen választották, és díszes oklevelet küldtek neki.

1943-ban szülőfaluját, Firtosváralját és a szülőházát ábrázoló festményekből levelezőlapot készített, amelynek bevételét az erdélyiek javára adta át.

1944 őszén itthon maradt, nem menekült el. Átvette a Polgári Iskola pénztárát, és október végén a németvárosi Wiszt kocsmá helyiségében elkezdte a tanítást, mert az iskola épülete hadikórház volt.

1948-ban szabad rajziskolát szervezett 7 taggal a régi könyvtár épületében. 1951-ben két kiállítás után a Népművészeti Intézet „Képzőművész körre” nyilvánította a rajziskolát. 44 évi tanítás után 1956. szeptember 1-én, 70 évesen, nyugalomba vonult. Ekkor megkapta az „Oktatásügy kiváló dolgozója” kitüntetést.

1959. szeptember elsején volt az Erkel Múzeumban második gyűjteményes kiállítása, 40 éves gyulai letelepedése emlékére.

1959. november 7-én megkapta a „Szocialista kultúráért” kitüntetést. 1953 nyarán egészsége megromlott, emiatt lemondott a képzőművész szakkör vezetéséről.

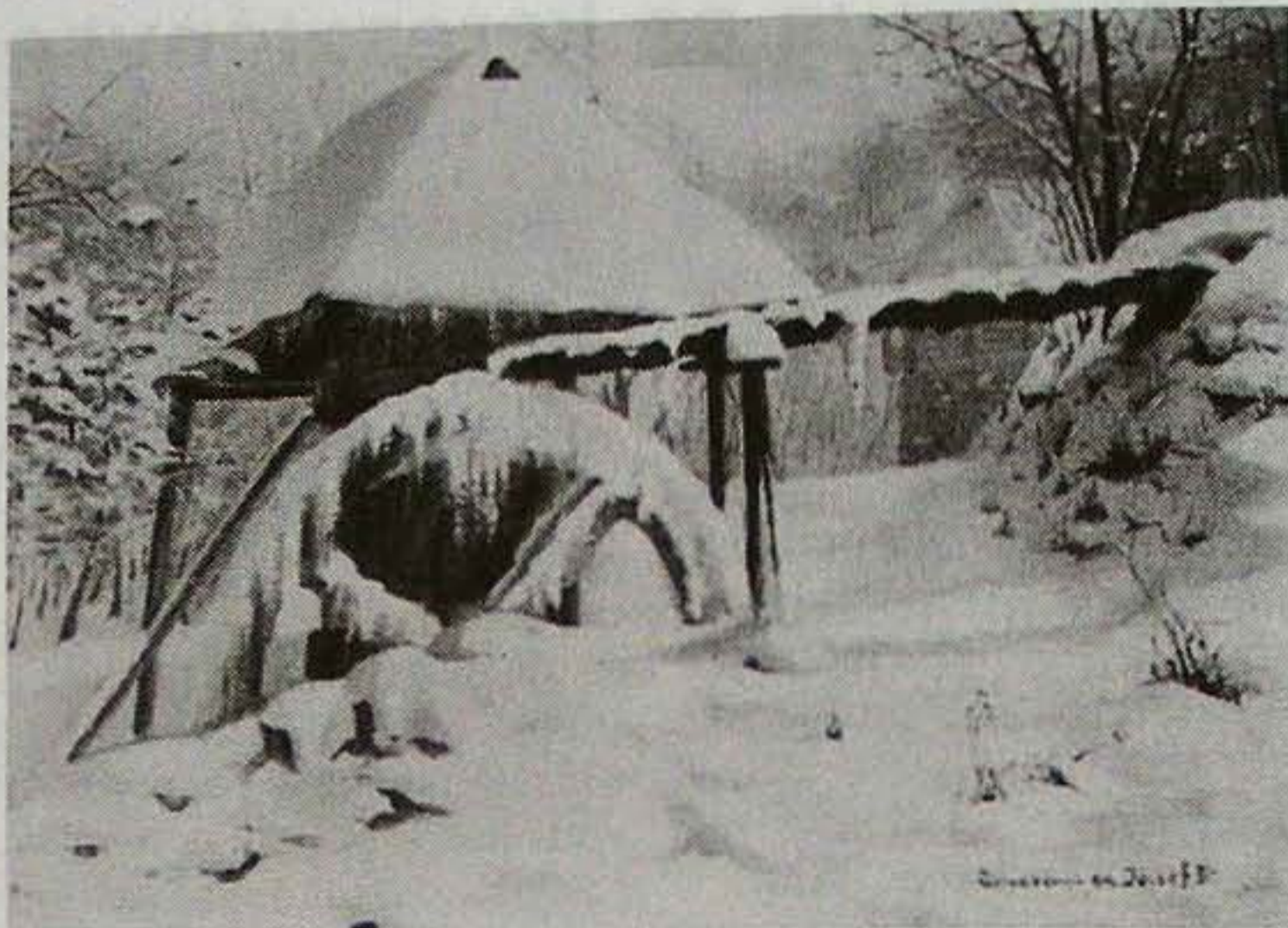
Ezután kis nyugdíjából éltek, amely a 44 évi szolgálata 504 Ft törzsnnyugdíj, 60 Ft házastársi pótdíj és 15 Ft lakbérsegélyben nyert megállapítást. 1964-ben még összeírta szülőfaluja határneveit, amelyet a falu térképének hátuljára írt fel. Ez volt az utolsó munkája. Összel asztmatikus rohamok léptek fel nála, és ez végzett vele 1965. január 1-jén. Ilonka néni pedig 1969. július 16-án követte őt az örök béke birodalmába.

Tanítványok több generációja tanulta tőle a vonalak, formák, színek művészetét. Valahol mélyen, felfedezhetetlenül az ő képeiken is ott van Dezső bácsi ihletett keze nyoma.

Koporsójába került egy kis zacskó féltve őrzött szülőföld, amellyel együtt alussza örök álmát a gyulai református új temetőben.

Legyen békés, csendes síri álmuk. Gyermekek nem voltak, a család kihalt. Emlékük ma is él a szerető emberi szívekben.

D. Nagy András

Firtosi József Dezső festőművész

(Firtosváralja 1886. VII. 29. – Gyula 1965. január 1.)

Erdélyben, Udvarhely vármegyében született az ötgyermekes pedagógus család második gyermekeként. A kis fizetésből élő népes család mezei munkát is végzett. A tanítói és az édesanya hozományából származó földet saját maguk művelték meg.

József Dezső a mezei munkavégzés közben megismerte és megszerette a természetet. A reggeli harmatos fű, a ködben úszó táj, a madarak éneke, a természet ezernyi szépsége, szépsége, élete kísérője lett.

A pedagógiai örökség mellett ez indította őt a festői pályára. Belső ösztönzést érzett arra, hogy megragadja a vásznon a természet, a táj, az emberek varázsát. Elemi iskoláit az unitárius kántortanító édesapja keze alatt végezte. Majd Székelyudvarhelyen az Állami Kő- és Agyagipari Szakiskolában (ma Bányai János Kő- és Agyagipari Szakiskola) tanult 1 évet, azután az Állami Főreál Gimnáziumba iratkozott át, ahol a négy alsó osztályt járta.

Utána Székelykeresztúrra került az Állami Tanítóképző Intézetbe, ahol ő is kántortanítói oklevelet szerzett. 1908–12-ig Budapesten az Országos Magyar Királyi Képzőművészeti Főiskola festő szakán tanult. Mesterei voltak Révész Imre és Edvi Illés Aladár. 1912. június 28-án megkapta tanári oklevelét, amely polgári iskolában a művészeti és mértani rajz tanítására képesített.

1912. szeptember 1-én az abrudbányai Magyar Királyi Állami Polgári Fiúiskolában kezdte el rajztanári oktató munkáját.

Az 1918-as megszállás után 1919-ben megszűnt a magyar nyelvű tanítás Abrudbányán. Ekkor a szebeni tanfelügyelőségtől áthelyezését kérte a gyulai Magyar Királyi Állami Leánypolgári Iskolához. Mivel 1919-ben még Gyula is az átcsatolandó terület térképén feküdt, a tanfelügyelőség hozzájárult az áthelyezéshez. Így került Gyulára József Dezső és felesége Tabakovits Ilona tanárnő 1919. október 15-én.

Az iskolában rajzot, majd természetrajzot, szépírást, éneket és karéneket tanított. Közben lakásán és az iskola rajzszerterében festetett. 1921-ben önálló bemutatkozó kiállítást rendezett festményeiből, amelyen az erdélyi témák mellett már gyulaiak is szerepeltek.

1922-ben – kezdeményezésére – megalakult a Békés megyei Képzőművészeti és Iparművészeti Társulat (BÉKIT), amelynek 36 hivatásos festő, szobrász, műépítész és iparművész tagja volt, valamint műpártolók is.

A BÉKIT első bemutatkozó kiállítását 1922 karácsonyán tartotta a Vármegyeháza dísztermében Gyulán. A társulat 9 éves fennállása alatt (1922–1931) 14 kiállítást szervezett. Az 1925. évi kiállításon már a 15 éves Kohán György is bemutatkozott 2 akvarell képével. Itt bebizonyosodott, hogy az ifjú Kohán már művésze az akvarellnek. E kiállításon látta Kohán József Dezső „Behavazott aranyzúzó malmok – Verespatak” című festményét, melynek hatására végleg a festőpálya mellett döntött. Ezt 1961-ben vallotta meg első mesterének. Erdélyben a Firtostető alatti községek elszármazottai háromévenként augusztus végén a Firtos hegyen lévő kolostor romjainál gyűltek össze, és a Firtos kútja mellett rendezett kis ünnepség keretében ápolták a szülőföld-

höz való ragaszkodást, és baráti találkozón melegengették fel a szülőföld emlékeit. Ilyen találkozó volt 1926. augusztus 5-én. Ekkor búcsúzott el József János, az édesapja Firtosváraljától, és Brassóba költözött leányához. 1929-ben elkészítette szüleinek portréját, majd emlékezetből szülőfaluja térképét.

József Dezső polgári iskolai munkája példamutató, tanítványai országos pályázatokon arany és ezüst érmelet nyertek. A Székelység című folyóiratban rendszeresen jelentek meg írásai. Erdélyről

– a népszokásokról, népviseletről vetített képes előadásokat tartott Gyulán. Hozzáfogott Firtosváralja kismonográfiájának elkészítéséhez, de ez a munka elveszett.

1935-ben a 10. Marosvécsi találkozóról az Erdélyi Helikon írói dedikált fényképes üdvözlőket küldtek Dezső bácsinak. A feleségét Ilonka néni pedig 1937-ben az Erdélyi Szépírók Céh magyarországi barátai közé választották, és díszes oklevelet küldtek neki.

1943-ban szülőfaluját, Firtosváralját és a szülőházát ábrázoló festményekből levelezőlapot készítettett, amelynek bevételét az erdélyiek javára adta át.

1944 őszén itthon maradt, nem menekült el. Átvette a Polgári Iskola pénztárát, és október végén a németvárosi Wiszt kocsmá helyiségében elkezdte a tanítást, mert az iskola épülete hadikórház volt.

1948-ban szabad rajziskolát szervezett 7 taggal a régi könyvtár épületében. 1951-ben két kiállítás után a Népművészeti Intézet „Képzőművész körre” nyilvánította a rajziskolát. 44 évi tanítás után 1956. szeptember 1-én, 70 évesen, nyugalomba vonult. Ekkor megkapta az „Oktatásügy kiváló dolgozója” kitüntetését.

1959. szeptember elsején volt az Erkel Múzeumban második gyűjteményes kiállítása, 40 éves gyulai letelepedése emlékére.

1959. november 7-én megkapta a „Szocialista kultúráért” kitüntetését. 1953 nyarán egészsége megromlott, emiatt lemondott a képzőművész szakkör vezetéséről.

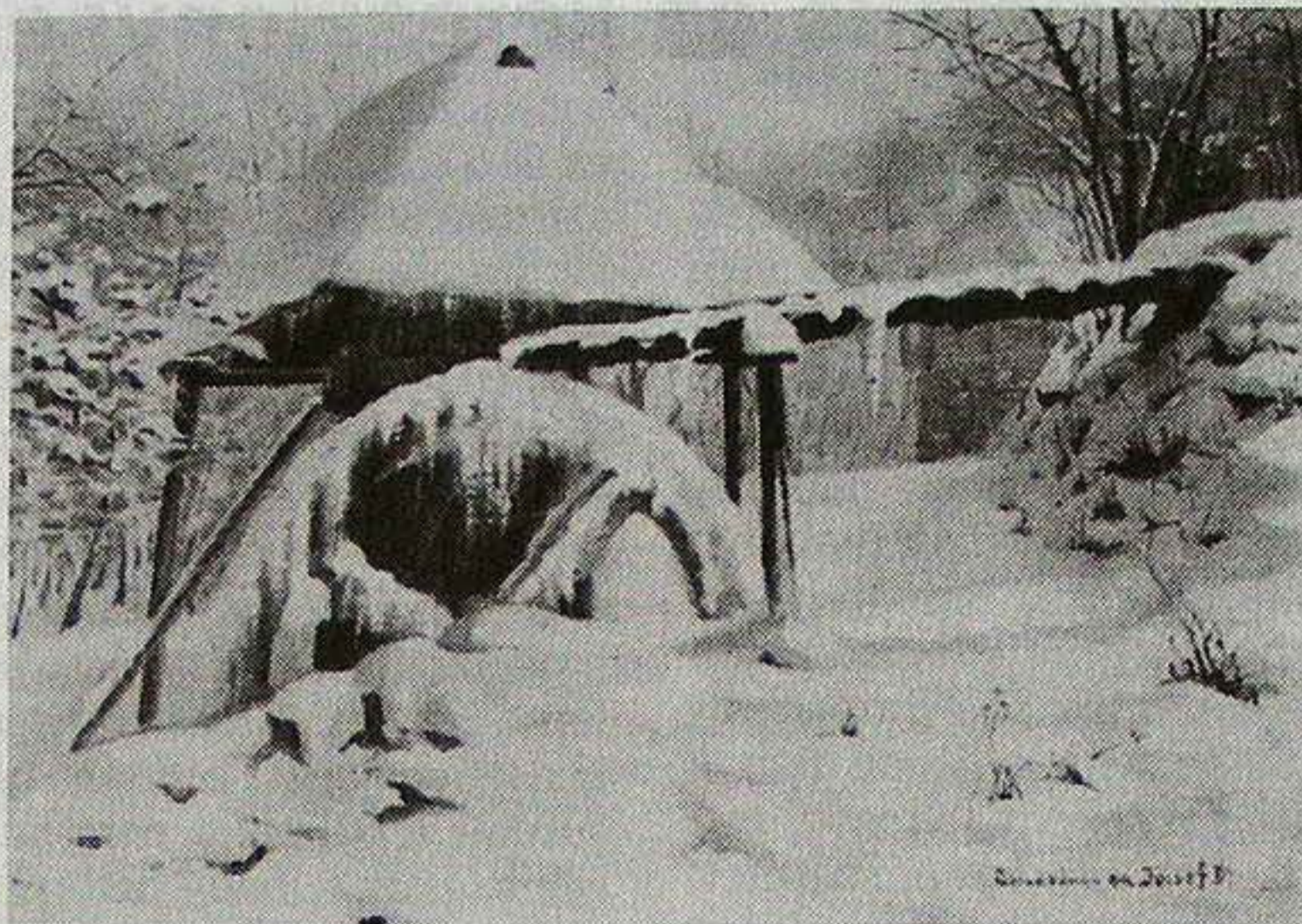
Ezután kis nyugdíjából éltek, amely a 44 évi szolgálatra 504 Ft törzsnyugdíj, 60 Ft házastársi pótdíj és 15 Ft lakbérsegélyben nyert megállapítást. 1964-ben még összeírta szülőfaluja határneveit, amelyet a falu térképének hátuljára írt fel. Ez volt az utolsó munkája. ősszel asztmatikus rohamok léptek fel nála, és ez végzett vele 1965. január 1-jén. Ilonka néni pedig 1969. július 16-án követte őt az örök béke birodalmába.

Tanítványok több generációja tanulta tőle a vonalak, formák, színek művészetét. Valahol mélyen, felfedezhetetlenül az ő képeiken is ott van Dezső bácsi ihletett keze nyoma.

Koporsójába került egy kis zacskó féltve őrzött szülőföld, amellyel együtt alussza örök álmát a gyulai református új temetőben.

Legyen békés, csendes síri álmuk. Gyermekek nem volt, a család kihalt. Emlékük ma is él a szerető emberi szívekben.

D. Nagy András

Egyházközségeink életéből

Templomba járni erkölcsi kötelesség

Ellentmondások korát éljük. A lassan már közhelyszámba menő kijelentés valódi tartalma nap mint nap megjelenik életünkben.

Nem közhely, hanem törvényszerű velejárója ennek a felemás kornak, amikor a régi-új értékek, az erkölcs, a hazafiság, az együvé tartozás érzése búvópatakként tör fel az iszapból, amelyben oly sokan dagonyáznak ma is.

Gondolok csak az idejű őszre.

Az Unitárius Egyház egyik legszebb ünnepére készül, mikor a hívek hálájukat és köszönetüket fejezik ki Istennek a mindennapi kenyérért, míg másutt a gazdálkodók egy csoportja gabonát éget, és a paraszti gazdálkodást megcsúfolva további tiltakozásul bevetetlenül hagyja a termőföldek hektárjait.

Vajon melyik életforma kap ma nagyobb nyilvánosságot?

Költői a kérdés, ami mindaddig az is marad, míg az ellentmondásokat föl nem váltja a harmónia.

Hiszen azt keressük valamennyien, és kapjuk meg a templomban, istentiszteleten, ünnepeinken, úrvacsoravételkor.

Nem történt ez másként most sem Kecskeméten az őszi hálaadó istentiszteleten, ahol **Kelemen Miklós** lelkész prédikált a Duna-Tisza közti szórványgyülekezet tagjainak. Többek között arról, hogy „a templomba járás erkölcsi kötelesség”.

Esetünkben ellentmondás ez is, még ha más jellegű is, mint az elején említett, hiszen éppen egy olyan lelkész buzdítása, kinek hosszú ideje nem adatik meg a templomi prédikálás lehetősége, és akinek hívei 100 km-es körzetből érkeznek, hogy találkozzanak és hallgassák szívet, lelket gazdagító szavait.

Dicséretes e kis közösség igyekezete, ahogy minden alkalomra a maga módján templomi hangulatot teremt abban a kölcsön helyiségben, amely rendelkezésére áll.

A közös éneklést tovább segítő fogadták a Mátészalkai Kórus kazettáját, melyről az alkalomhoz illő unitárius zsolnárok szólaltak meg az úrvacsorával egybekötött istentiszteleten.

Az őszi hálaadás egyúttal a számvetési ideje is, hiszen „elhull a virág, eliramlik az élet...”, és amíg a természet megpihen, mi hitünket őrizve és ápolva várjuk az újjászületést.

Kisgyörgy Zs.

Kocsord

Szeptember 25-én részt vettem a Vay Ádám Múzeum alapítója, *Molnár Mátyás* születésének 75. évfordulójára rendezett kegyeleti ünnepségen. A vajai református templom helyet adott egy emlékkoncertnek, mely alkalommal a mátészalkai Ádám Jenő kórus *Csányi Ottó* karnagy vezetésével kitörő sikert aratott az unitárius énekeskönyv 6., Teremtő nagy Isten, 24., Nagy Istenünk, tekints le ránk, 189., Mint a szép híves patakra és 57., Hozzad megyek Uram kezdetű énekeivel. Ez utóbbit ráadásként is meg kellett ismételnem, és annak a szomorú történelmi ténynek a felemlítésével konferálták, hogy a süllyedő Titanic utasai ezt énekeltek.

A kórus Mátészalkán, az MDF rendezésében tartott reformációi emlékűnnepélyen, október 30-án előadta a 6., Teremtő nagy Isten, a 106., Reménykedő szívvel kezdetű énekeinket, valamint Arnold Björn: Jézus érted halt c. rockoratóriumát, melyben szólót énekelte Nyitrai Hajnalka.

Templomunkban szeptember 27-én, az őszi hálaadás alkalmával, valamint október 25-én, az 56-os szabadságharc hőse, Dr. Abrudbányai János unitárius lelkész és a reformáció emlékének szentelt ünnepi istentiszteleten a kántori szolgálatot *Bócs Attila* zenetanár hittestvérünk végezte Aranyosapátiból.

Október 10-én meghívást kaptam a helybeli református egyházközségtől a leégés után újjáépített templomuk felszentelésére. Ez alkalommal **Dr. Bölcskei Gusztáv** debreceni református püspök mondott szentelő beszédet, melyben megköszönte az unitárius presbitériumnak, hogy református istentiszteletek tartására felajánlotta templomunkat.

Az ünnepi istentiszteleten szót adtak nekem is. Idéztem 2. énekünket, Marót Kelemen fordításában a XLIII. Zsoltár 4. versét. Hozzátettem, hogy: „Együtt gyászoltunk református testvéreinkkel az egy év előtti szomorú húsvéton, együtt reménykedtünk az újjáépítésben, és most együtt ünnepelelünk, mert csak egy akol van és egy pásztor”. Az ünnepségen szinte minden unitárius család képviselve volt a gyönyörű új templomban. Az ünnepi istentiszteletet követő díszebédre is meghívtak, amit megtiszteltetésként fogadtam.

Ezen rendezvények időszakában villámvédelmi rendszerrel építettünk tornyunkra és templomunkra a főhatóság 100.000 Ft-os támogatásával, illetve a polgármesteri hivatal éjszakai kivilágítást szereltetett a tornyunk alá, amikéért ezúton is köszönetet mondunk.

Nyitrai Levente
lelkész

Bibliaóra

Ez idén ősszel is megindulnak a bibliaórai foglalkozások, lelkészeink vezetésével. Léleknek és a szívnek felemelőek ezek az összejövetelek, jóleső érzés rajtuk részt venni. Tavaly például Lukács evangélista írásait ismerhettük meg, Kászoni tiszteletes úr segítségével, a Nagy Ignác utcában pedig Máté evangéliumával foglalkoztak. A lényeg az, hogy így sokkal alaposabban ismerhetjük meg az „írást”, mert itt külön magyarázatot is kaphatunk hozzá. Ezért most az idejű szezonnal megkezdése előtt írom, hogy szeretettel várunk mindenkit, aki az előadásokon részt tud venni, mert a jelenlétnek hihetetlenül nagy léleképítő ereje van.

Egyúttal szeretnék egy felhívást is közreadni. A kolozsvári gyülekezetben évek óta működik a Nőegylet, nagyon eredmé-

nyesen, sokféle tevékenységet folytatva. Jó lenne ezt a budapesti egyházközség keretén belül is létrehozni. Úgy gondolom, hogy a bibliaórákon való együttléttel kellene egybekapcsolni a nőegylet megalakítását a közösen javasolt teendők alapján, természetesen a kolozsvári nőtársak segítségének és tapasztalatainak bevonásával.

A bibliaórák idejéről híveink a már korábban küldött tájékoztatóból értesülhettek.

Szeretettel várunk mindenkit akinek fontos, és igénye van arra, hogy az egyház jobb és szélesebb körű tevékenységet tudjon folytatni, a bibliaórákon pedig lelkünk épüljön.

Aradi Ferencné

Könyvismertetés

Szalai András: *más Jézus más Lélek más Evangélium*

Harmat kiadó, Budapest, 1998

A könyv célját a Bevezető első oldalán tűzi ki a szerző. Hitvédelmi megítélést akar adni (és természetesen ellenük védelmet, illetve az igaz útra térítésüket) olyan gyülekezetekről, amelyek – bár „önmagukat keresztényeknek, sőt rendszerint a kereszténység igazi képviselőinek vallják – a keresztény egyházakkal nincsenek tanításbeli és szellemi közösségben.” A kereszténységnek ugyanis „kötelessége és feladata megvédeni a saját identitását és integritását.” ... „Ez azt jelenti, hogy... tisztázni kell, hogy mi az, ami elrugaszkodott a kereszténység alapjaitól”. Ez a mérce egyetlen lehet igaz keresztények számára, a Biblia. (Bevezető, 5. I. kivonatosan) E megállapítások alapján a katolikusok és az ortodox keletiek nem keresztények, mert építkeznek a szenthagyományra és az egyház tanítói hivatalára. (Vö. dr Előd István: Katolikus Dogmatika.) Erre a szerzőnek más kitétele is utal: Az evangéliummal kapcsolatos tévhitek között felsorolja a szerző ... „az üdvösség feltétele: egy papi hierarchia közvetítése, szertartásai...” (13.1.)

A bevezető további részéből még azt is megtudjuk, hogy szerzőnket maga az Isten győzte meg arról, hogy ami a Bibliában megíratott, az a valóság. A kereszténység védelmének emberfeladatát csak úgy tudja teljesíteni és egyébként tehetetlen lenne, ha „Istentől nem kaptunk volna rá felhatalmazást.” (5.1.)

A bevezető további részében a könyv felépítését ismerteti a szerző: Az első négy fejezet teológiai „szűrőt ad a tévtanítások felismeréséhez... amelyeken a Szentírásról, az evangélium lényegéről, Jézusról és az Istenről vallott keresztény tanítás alapszik.” Az ötödik fejezetben az alapvető fogalmak meghatározása található. A hatodik fejezetben a különböző eretnek irányzatok lényegét foglalja össze, és azokra a lelki mechanizmusokra mutat rá, amelyek bizonyos tévtanok létrejöttében felismerhetők, illetve amelyek révén a hívők fogékonnyá válhatnak ezekre. „Az egyes irányzatokból csak azok a vallásközösségek kerültek részletes ismertetésre, amelyek személyes – és bizonyára vitatható – megítélésem szerint valamilyen szempontból a legtanulságosabbak, a legtipikusabbak vagy a legveszélyesebbek.” (8.1)

Úgy érzem, hogy a Bevezetés lényegének ismertetésével be is fejezhetném munkámat. Tárgyi értékelést nem igen tudnék adni, mert azt nem találtam benne. A szerző önfelbecsülésének és önbecsülésének, tudományos és hívő felkészültségének fontosságáról vitát kezdeni nem akarok, mert azt ő érzi. Sajnos még sem tehetem, hogy befejezzem, mert a könyv az én vallásomat is a kereszténység alapjaitól elrugaszkodott tizenkét vallás közé sorolta. Csupán erről szeretnék beszélni.

Az Unitárius Egyház – és ez az átlagos műveltségű magyar olvasó előtt ismeretes – a reformáció során keletkezett. Azóta tudott az is, hogy teológiai tisztázódása során kemény viták között letisztázta maga számára a Szentháromság kérdését. Ennek folyamán az embernek is pozitívabb értékelést adott, mint a többi keresztény felekezet. Ezeknek a hitelveknek alapján az Erdélyi Fejedelemség országgyűlése, 1848 óta pedig Magyarország is törvényesen bevett keresztény vallásfelekezetnek nyilvánította. Ha valaki vallásos mozgalmakkal foglalkozik, és ezt nem veszi figyelembe, az vagy korlátolt vagy rosszindulatú. Tévedés ne essék ha valaki dogmatikai szempontból vitát kezd a Szentháromság kérdésében, és arra a konklúzióra jut, hogy nem tekinti keresztényeknek az unitáriusokat, ám

tegye. Emlékezzünk csak vissza, a reformáció óta miket mondtak egymásról az úgynevezett történelmi egyházak. És ezeknek a mondásoknak sokszor súlyos közjogi következményei is voltak, ha valamelyik felekezet döntő fölényben volt a kisebbségi egyház fölött. Ma már ez csak szomorú történelmi tapasztalat. Épp ezért korlátolt az a szerző, aki „Isten megbízásából!” egy sorba teszi a hazánk történetében jelentős szerepet játszott intézményt olyan csoportokkal, amelyek néhány éve bukkantak fel, külső alapításúak, és a magyar történelemhez semmi közük nincs. Akár a történelemben, akár az irodalomban, akár más tudományágakban nézzük. Sőt az is megtörtént, hogy „sántától megkísértett emberek” felnőtt ésszel és belátással tértek be ebbe az eretnekségbe, hogy csak kettőt említsek: Orbán Balázs a Székelyföld monográfusa és Bartók Béla, a huszadik század zenei alakjainak legnagyobbika, akinek fia élete végéig vállalta az unitárius egyház főgondnokságát, a világi vezetést.

Sajnos a könyvből nem tudatlanság sugárzik, hanem rosszakarat. Hogy lehet az, hogy a magyar unitarizmus ismeretetésénél nem volt alkalma tudós szerzőnknek megismerni egyetlen eredeti forrást sem, holott két magyar nyelvű folyóiratot is ad ki az erdélyi és magyarországi Unitárius Egyház. Nem beszélve az egyik legrégebbi magyar tudományos folyóiratról, amelyik Kolozsváron az egyház kiadásában jelenik meg 1861 óta. Tudom, hogy az Országos Széchényi Könyvtár is messze van, hegyet is kell mászni megközelítésére. Ezért azután előfordulhatott, hogy a könyvben közölt unitárius adatok közül szinte egy sem igaz. Dávid Ferenc 1564-től foglalkozott Jézus igazi személyiségével, első könyvében már elhatárolja magát Áriustól. Servét nem élt hosszabban Svájcban. Nem a Socinusok révén terjedt el az egyisten hit Olaszországban, ők csak Lengyelország apostolai voltak, 1568-ban nem türelmi rendeletet adtak ki Tordán, hanem országgyűlési határozat volt, amelyik a későbbi erdélyi államjognak alapjává vált stb. stb. A kiváló szerző, hogy nehogymást is tanulhasson könyvének olvasója, a bibliográfiában csak két külföldi forrást jelöl meg az unitarizmusról.

A többi felsorolt „elrugaszkodottról” nem kívánok írni. Nyilván nekik is vannak erre szakembereik. Csupán egy dolgot szeretnék még említeni: Helyes, ha a szerző tisztázni igyekszik az állam és a vallások közötti viszonyt. Helyes, ha az alapvető törvényeket szövegében ismerteti. Az azonban az eddigiek alapján gyanús, hogy a lelkiismereti szabadság törvényét csak kivonatosan, a 2. §-tól közli. A bevezető szakaszt, amely az egyházak, felekezetek és vallási közösségek értékéről szól az állam érdekében, valamint az 1. §-t, amely szerint: *A lelkiismereti és vallásszabadság mindenkit megillető alapvető emberi szabadságjog, amely zavartalan gyakorlását a Magyar Köztársaság biztosítja.* – kihagyja. Talán a kiemelt rész miatt maradt ki az idézet, és kezdődik a második paragrafussal.

Még egy kiegészítést engedjen meg nekem a szerző. A fogalmak tisztázására gyakran idéz szakkönyvekből így az idegen szavak szótárából is. Egyik idézetét szeretném kiegészíteni. Az apologétika szónak van egy másik jelentés-tartalma is, amit a szerző elfelejtett leírni: „valaminek elfogult, minden áron való védelme, dicsőítése, a tárgyilagos megítélés helyett. (ad. 30.1)

Szász János

Állam és Egyházak

Ezzel a címmel tartotta 1998. november 4-én első tudományos tanácskozását a Magyar Jogász Egylet nemrég alakult Egyházi Szakosztálya a Budapesti Ügyvédi Kamara előadótermében. Elnökölt Nagyné dr. Szegvári Katalin jogtörténész, egyetemi tanár.

A megvitatásra került témák a következők voltak:

1. Van-e és ha igen, miben van értelme a vallás-szabadság definiálásának?
Előadó: **dr. Schmidt Péter** egyetemi tanár, ny. alkotmánybíró
2. A vallási meggyőződés kinyilvánításának szabadsága
Előadó: **dr. Majtényi László**, az Országgyűlés adatvédelmi biztosa
3. Az állam és az egyház szétválása és harmonikus együttműködése
Előadó: **dr. Galli István** ügyvéd
4. A vallási közösségek és azok jogi kezelése
Előadó: **dr. Erdő Péter**, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem rektora

5. Az egyház fogalma a magyar jogban
Előadó: **dr. Boleratzky Loránd** ny. egyetemi tanár
6. Az állam és az egyház elválasztása
Előadó: **dr. Schanda Balázs**, az Alkotmánybíróság tanácsadója
7. Az egyházi ügyek állami igazgatása a XVIII.–XIX. században
Előadó: **dr. Rácz Lajos** egyetemi docens
8. A magyar közigazgatás és az egyházak közötti kapcsolatrendszer
Előadó: **dr. Fedor Tibor**, a Miniszterelnöki Hivatal főosztályvezetője

A tanácskozás eredményes, hasznos eszmecserére adott alkalmat a jogterület egyházi és világi művelői számára. A szervezés fő érdeme Rácz Lajos egyetemi docensé (ELTE), aki a szakosztály társelnöke, és akinek megállapításában osztozhatunk: ezt a mostani szimpóziumot akár történelminek is nevezhetjük, hiszen az utolsó hasonlót 1952-ben tartották kiváló elődeink, akik azóta elhunytak. A rendezvény az ő emléküknél szóló tiszteletadásnak is tekinthető.

Dr. Lőrincz Ernő

HALOTTAINK

VÁRI BÉLA (1919–1998)

Vári Béla Erzsébetfalván született 1919. január 24-én. Gyermekkorát Erdélyben, Siménfalván töltötte, ahol apai nagyanyja és nagybátyja nevelték az elvált szülők helyett. Gimnáziumba Székelykeresztúron járt. Nagybátyja, Elekes Béla, az Erdélyi Szövetkezetek vezérigazgatója segítette abban, hogy 1934-ben kijöhessen Magyarországra tanulni. Szerződés kötelezte, hogy tanulmányai elvégzése után az időközben fölépített keresztúri vajgyár műszaki vezetését átvegye.

1944-ben a front előrenyomulásával Budapestre menekült. Itt kezdetben az erdőgazdálkodásban dolgozott, majd a Mezőgazdasági Minisztérium Tejipari Főosztályán. Itt nevezték ki 1950-ben a Nógrádmegyei Tejipari Vállalat igazgatójának.

1953-ban kötött házasságot, ami után Egerbe kérte áthelyezését. Itt szintén a Tejipari Vállalatnál dolgozott, mint főmérnök. Vállalata megszűnte után, főművezetőként, majd nyugalmazásáig művezetőként alkalmazták. Bárhol, bármilyen beosztásban is dolgozott, munkatársaival emberségesen bánt, jó kapcsolata volt a dolgozókkal. Szülőföldjével, falujával szoros kapcsolatot tartott. Éveken keresztül részt vett a székelykeresztúri *öregdiák* találkozók.

Házasságát a jó Isten három gyermekkel ajándékozta meg. Éva, Béla, Zsuzsanna, ahogy őket bejegyezték a földi nyilvántartás anyakönyvébe. Családjának élő, szerető férj, apa és nagyapa volt. Szerette a történelmi, földrajzi tárgyú témákat,

amivel magyarázható a természet iránti határtalan szeretete is. Sokat sétált, barangolt – feleségével együtt – a Bükk hegység szép tájain, amely őt nagyon emlékeztette az otthoni székelyföldi tájakra.

Búcsúztatására a családi háznál került sor 1998. október 4-én, vasárnap a délelőtti órákban. Végakarata volt, hogy hamvait a Bükk hegységében szórják szét az ő szeretetei, ami búcsúztatását követően meg is történt. Emléke legyen áldott, pihenése csendes.

K. J.

*

Berindza Jánosné
sz. Juhász Terézia
83 éves

Tófalvi Mihályné
sz. Molnos Erzsébet
84 éves

Szentiványi Istvánné
sz. Petrovics Erzsébet
101 éves

Vári Béla 79 éves
Mórocz Istvánné
sz. Ráduly Rebeka
96 éves

Kádár Pálné sz. Kovács Eszter
86 éves

Balázs Istvánné
sz. Avramovics Margit
83 éves

Szebeni Lorándné
sz. Deák Zsuzsanna
58 éves

Isten adjon csöndes pihenést eltávozott testvéreinknek, lelküknek örök üdvösséget, a hátramaradott gyászolóknak pedig vigasztalást.

50 éves a „Művelődés”, az erdélyi magyarok egyesületének kiadványa

Ötvenedik születésnapját ünnepelte a Művelődés idén nyáron. Fél száz esztendeje nem azért hozták létre a lapot, amivé később vált, éppen az olvasók elvárásaihoz igazodva: a hagyományos világ értékeit tudatosítva, népszerűsítve, beépíteni őket a mai ember tudatába. Helytörténeti, történelmi és népismereti tanulmányokat közölve, a cselekvő önművelést szorgalmazva, a megtartó példát népszerűsítve igyekeztünk olvasóink ízlését pallérozni, személyiségét fejleszteni, s legalább némi választási lehetőséget biztosítani az amúgy rendkívül összekuszálódott értékrendű világunkban. Azt az eszményi olvasót képeltük magunk elé, aki nyitott, érdeklődő, a napi megélhetési gondokon felülemelkedve töprengve keresi helyét térben és időben meghatározó koordinátákat, a múltbéli tapasztalatokon okulva fürkészi a jövőt, egyéni boldogulást a szűkebb és a tágabb közösségben.

Bemutatták azt az ünnepi antológiát is, amely az 1990–94 közötti lapszámokból készült bő válogatás.

A találkozó alkalmával sor kerül **Marx József** fotóművész emlékkiállításának megnyitójára is.

MAGYARKÜT

Fejlesztési támogatás

A Budapesti Unitárius Egyházközség köszönettel nyugtázza az 1998. január 1. és október 10. között történt befizetéseket. A nevek után zárójelben római számmal tüntetjük fel azokat a hónapokat, amelyekre a felajánlott befizetés vonatkozik. A felajánlás nélkül vagy attól függetlenül történt befizetések esetén a zárójelben „-” jellel jelezzük, hogy a befizetés alkalmi jellegű.

Aszalósné Nagy Csilla (XI, XII, I, II, III.)	1000,- Ft
Dr. Barabássy Sándor 1998. évre	1200,- Ft
Dr. Beke Ildikó (I, II, III.) és 1998. évre	900,- Ft + 2700,- Ft
ifj. Bencze Márton (XII, 1998. évre)	6500,- Ft
Béres Lászlóné (1998. évre)	2400,- Ft
Bihari Katalin (-)	1000,- Ft
Galkó Ernőné (-)	1000,- Ft
Gergely Sándor (-)	500,- Ft
Imecs Károlyné (-)	5000,- Ft
Kászoni József (1998. évre)	1200,- Ft
Kis Bagoly Rezsőné (-)	50 DM
Kriza Dániel (X, XI.)	800,- Ft
Nagy Sándorné (XI, XII, I, II, III.)	1000,- Ft
Dr. Nyiredy Szabolcs (I, II, III, IV, V.)	1500,- Ft
Oborzil Gyula (-)	5000,- Ft
Orbókné Szent-Iványi Ilona (1998. évre)	2400,- Ft
Dr. Pásztorné R. Filep Ágnes (III, IV, V, VI, VII, I, II.)	700,- Ft
Pandur Gézáné (XI, XII, I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X.)	3600,- Ft
Pálffy László (XI, XII, I, II, III, IV, V.)	3500,- Ft
Rajnáné Nagy Réka (XI, XII, I, II, III.)	1000,- Ft
Romvári Etelka (Füzesgyarmat) (-)	2000,- Ft
Schmidt Gábor (1998. évre)	6000,- Ft
Schmidt Jánosné (X, XI, XII.) és 1998. évre	600,- Ft + 2400,- Ft
Siska Ferencné (XII, I, II, III, IV, V.)	1200,- Ft
Tarkányi Imréné (XII, I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX.)	1000,- Ft
Tettamanti Béla (I, II, III, IV, V.)	2000,- Ft
Wagner Andrásné (-)	1000,- Ft
Továbbra is köszönettel várjuk híveink és szimpatizánsaink támogatását.	

A Sylvester János Protestáns (egyesületi) gimnázium felvételt hirdet az 1999/2000-es tanévben induló 6 évfolyamos gimnáziumi osztályaiba. A jelentkezéshez adatlap kapható az iskola portáján, vagy válaszbörítéssel ellátott levélben kérhető az iskola címén (1149 Bp., Pílangó park 3-5.). A jelentkezőket szüleikkel együtt folyamatosan tájékoztató beszélgetésre hívjuk be, a felvételi döntésre pedig a hivatalos jelentkezési időszakban, februárban kerül sor.

dr. Bibó István igazgató
Tel./fax: 363-2612

Lapzárta után kaptuk a szomorú hírt, hogy november 17-én Debrecenben életének 77. évében türelemmel és méltósággal viselt hosszú szenvedés után elhunyt **Bajor János** tiszteletes. A Magyarországi Unitárius Egyház saját halottjának tekinti, és temetéséről gondoskodik.

Kitüntetések

Az 1956-os forradalom és szabadságharc 42. évfordulója alkalmából posthumus kitüntetésben részesült **dr. Erdő János**, az Erdélyi Unitárius Egyház két éve elhunyt püspöke.

A kitüntetést az *Igazolt Magyar Szabadságharcos Világszövetség* adományozta néhai nagytiszteletű Erdő János professzornak, méltón elismervén ezzel az erdélyi 56-os eseményekben való részvételét és utána való meghurcoltatását.

A kitüntetést **dr. Szabó Árpád** kolozsvári püspök és **Andrássy György** előadótanácsos vették át. A Magyarországi Unitárius Egyházat **Bencze Márton** püspök képviselte a megemlékezésen.

*

Október 23-án a Magyar Köztársasági Érdemrend Tisztikeresztje (polgári tagozata) kitüntetést kapta **dr. Nanovfsz György** afia, hazánk volt moszkvai nagykövete. Kitüntetéséhez mi is szívből gratulálunk, ismerte fáradhatatlan segítségét, amit a csecsenföldi túszok kiszabadításáért tett. További életére és munkásságára Isten gazdag áldását kérjük.

Karácsonyi istentiszteletek Budapesten

1998. december 25-én és 26-án úrvacsoraosztással egybekötött ünnepi istentisztelet lesz:

- a Nagy Ignác utcai templomban de. 11 órakor,
- a Hógyes Endre utcai templomban de. 10 órakor,
- a pestszentlőrinci templomban de. 11 órakor.

Gyermek karácsonyfa-ünnepség

A Budapesti Unitárius Egyházközség 1998. december 20-án du. 16 órai kezdettel gyermek karácsonyfa-ünnepséget rendez. Kérjük a szülőket, nagyszülőket, hogy gyermekeiket, unokáikat szavalatokkal, énekszámokkal készítsék fel, és minél többen jöjjenek el. Mindenkit szeretettel hívunk és várunk.

Hírek

1998. október végén, egyházunk nevében **Orbókné Szent-Iványi Ilona** főjegyző, **Rázmány Csaba** lelkész, **Miklósi-Vári Katalin** s. lelkész, **Vadady Attila** kántor, és **Sándor Attila** egyházi munkatárs juttatták el az emlékezés korszorúit, a fővárosi temetőkbe, elhunyt egyházi előjáróink sírjára.

*

1998. november 1-én, vasárnap de. 11 órai istentiszteleten a Nagy Ignác utcai templomban **Orbókné Szent-Iványi Ilona** szolgált, és végezte a gyertyagyújtással egybekötött emlékező szertartást, egy-egy bibliai vers kíséretében.

*

A Magyarországi és az Erdélyi Unitárius Egyház vezetői megbeszélést tartottak egyházaink időszerű kérdéseiről Kolozsváron október 2-án és 3-án. A tanácskozáson magyarországi részről **Orbókné Szent-Iványi Ilona** főjegyző, **dr. Murvay Sámuel** főgondnok, **Mikó István** főgondnok-helyettes, és **dr. Sztankóczy Zoltán** vettek részt.

Az erdélyi egyházat **dr. Szabó Árpád** püspök, **dr. Rezi Elek** főjegyző, **Andrássy György** előadótanácsos és **Kovács István** teológiai tanár képviselte.

Zongoraórákat és korrepetálást vállalok komoly vagy könnyűzenében, lelkészi ajánlással. Házhoz megyek.

Név és cím: Heltai Gáspár Unitárius Könyvesbolt, Alkotmány u. 12.

Telefon: 311-22-41